

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**MUHAMMED HÜSEYİN HEYKEL'İN "HÂKEZÂ HULİKAT" ROMANININ BİÇİM
VE TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŐMANI
DOÇ. DR. ADNAN ARSLAN

BİLECİK, 2023
10552864

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**MUHAMMED HÜSEİN HEYKEL'İN "HÂKEZÂ HULİKAT" ROMANININ BİÇİM
VE TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŐMANI
DOÇ. DR. ADNAN ARSLAN

BİLECİK, 2023

10552864

BEYAN

“Muhammed Hüseyin Heykel’in “Hâkezâ Hulîkât ” Romanının Biçim Ve Tematik Açıdan İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinin yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR	☐	DESTEK ALINMAMIŞTIR	☒
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onayı			
var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:	/.....	

Halil SAĞIR

Tarih

.....

İmza

.....

ÖN SÖZ

20. yüzyıl Mısır edebiyatında roman denildiğinde ilk akla gelen isim kuşkusuz Muhammed Hüseyin Heykel 'dir. Onun ilk kaleme aldığı *Zeyneb* romanı Mısır toplumunda büyük bir yankı uyandırmıştır. Mısır toplumunda kadının sorunlarını ele aldığı bu ilk romanından sonra müellif aynı fikir ve düşüncede devam ederek yine Mısır kadınına yansıtılmak istediği ikinci bir roman kaleme almıştır. İkinci romanın olan *Hâkeza Hulikat* adlı eserde yazar, mensup olduğu topluma kadının iç dünyasından bakar. Zamanla değişen aile yapısındaki değişimi anlatır. Özgürlüğü için tek başına olan bir kadının hayatın zorlukları karşısında verdiği mücadeleyi kesitler halinde gözler önüne serer.

Bu roman şu açıdan dikkat çekmektedir: Eserin girişinde, anlatının bir kadın tarafından yazılıp bir kız aracılığıyla Muhammed Hüseyin Heykel'e ulaştırıldığı söylenilmektedir. Eseri okuduğumuzda anlatının yazara ait bir kurgu olduğu ve Heykel'in Mısır Arap toplumu hakkındaki o tarihlerde benimsediği görüşleriyle örtüştüğü kanaatine vardık. Eserin hem Arap romanı açısından ilklerden oluşu hem de o tarihlerdeki Mısır'ın toplum yapısını yansıtması onu incelemeye değer kılıyordu. Bunun için eseri hem tematik hem de biçimsel olarak inceleme ihtiyacı hissettik. Mısır romanı hakkında ülkemizde pek çok akademik çalışma olmasına rağmen bu romanın incelenmemiş olması çalışmamızın hareket noktasını oluşturmuştur. Eseri yeri geldikçe *Zeyneb* romanı ve Türk edebiyatındaki *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* ile birlikte değerlendirdik. Bu bağlamda eserlerin ortak ve farklı yönlerine değindik.

Çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezimizin amacı ve önemi, kapsamı ve yöntemi üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Muhammed Hüseyin Heykel'in hayatına, edebiyat ile ilgili görüşlerine ve eserlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde *Hâkeza Hulikat* romanı biçim açısından incelenmiştir. Bu bağlamda olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman ve mekân ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise *Hâkeza Hulikat* adlı romanı tematik açısından incelenmiş olup, kıskançlık, bencillik, kibir gibi temalar başta olmak üzere, intihar teşebbüsü, tövbe ve pişmanlık gibi konular irdelenmiştir.

Çalışmamız boyunca, Arap romanı araştırmalarındaki tecrübelerini benimle paylaşarak tezime büyük katkısı olan saygıdeğer Doç. Dr. Adnan Arslan, araştırmam sürecinde ilmi birikiminden yararlandığımı Dr. Öğr. Üyesi Lokman Bedir ve her zaman sabrı ve hoşgörüsü ile mukabele gördüğümü Dr. Öğr. Üyesi İrfan Kaya hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Halil SAĞIR

2023

ÖZET

MUHAMMED HÜSEYİN HEYKEL'İN “HÂKEZÂ HULİKAT” ROMANININ BİÇİM VE TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Hâkezâ Hulikat adlı eser 20.yüzyılın başlarında Batı menşeli modern söylem karşısında sarsılmaya yüz tutan Mısır toplumunda özellikle de Müslüman Arap aile yapısının nasıl etkilendiğini gözler önüne sermek isteyen psikolojik bir biyografi romandır. Müellif, bu eserinde Arap toplumunda özellikle de Mısır'da kadının toplumdaki yerini ve özgürleşmesini konu almaktadır. Yazar, bu temaları vehimlerine esir olan bir kadının yaşamını konu almıştır. Roman, uzun bir hikâye şeklinde başkarakterin altı yaşında iken yani 1909'da başlar ve yaşlılık dönemiyle sona eser. Çalışmamız, ilk modern Arap roman yazarı kabul edilen Muhammed Hüseyin Heykeli'n ikinci romanı olan *Hâkezâ Hulikat* adlı eserini biçim ve tematik açıdan incelenmesidir. Eser “Giriş” ve “Üç Bölüm”den oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı ve önemi, yöntemi ve kapsamı açıklanmaktadır. İlk bölümde yazarın hayatı, eğitimi ve edebi görüşleri yer almaktadır. İkinci bölümde ise eser biçim açısından incelenmektedir. Üçüncü bölümde de eser tematik açıdan ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mısır toplumu, Muhammed Hüseyin Heykel *Hâkeza Hulikat*, Biyografi roman.

ABSTRACT

A FORMAL AND THEMATIC ANALYSIS OF THE NOVEL "*HÂKEZÂ HULİKAT*" BY MUHAMMED HÜSEYİN HEYKEL

Hakeza Hulikat is a psychological biography novel that aims to reveal how the Egyptian society, especially the Muslim Arab family structure, was affected by the modern discourse of Western origin at the beginning of the 20th century. In this work, the author deals with the place and emancipation of women in the Arab society, especially in Egypt. The author deals with the life of a woman who is a prisoner of these themes to her delusions. The novel, in the form of a long story, begins when the protagonist is six years old, that is, in 1909, and ends with his old age. Our study is an examination of the second novel of Muhammad Hussein Statue, who is accepted as the first modern Arab novelist, in terms of form and thematic. The work consists of "Introduction" and "Three Chapters" In the introduction, the aim and importance of the research, its method and scope are explained. In the first part, the author's life, education and literary views are included. In the second part, the work is examined in terms of form. In the third chapter, the work is discussed thematically.

Keywords: Egyptian society, Muhammed Hüseyin Heykel, *Hakeza Hulikat*, Biography novel

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	1
2. MUHAMMED HÜSEYİN HEYKEL'İN HAYATI, EDEBİYAT İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ VE ESERLERİ	3
2.1. Hayatı.....	3
2.2. Edebiyat ile İlgili Görüşleri	5
2.3. Eserleri.....	9
3. HÂKEZÂ HULİKAT ROMANININ BİÇİM AÇISINDAN İNCELENMESİ.....	11
3.1. Özet	11
3.2. Olay Örgüsü.....	18
3.3. Zaman.....	23
3.3.1. Vaka Zamanı.....	24
3.3.2. Yazıya Geçirme Zamanı.....	25
3.3.3. Anlatma Zamanı	26
3.4. Geriye Dönüş (Flashback) Tekniği	26
3.4.1. İleriye Dönüş Tekniği	29
3.5. Şahıs Kadrosu	30
3.5.1. Birincil karakter: Başkahraman	31
3.5.2. İkincil karakterler.....	35
3.5.3. Üçüncül Karakterler.....	39
3.5.4. Diğer şahıslar: Dekoratif Unsur Konumundaki Kişiler.....	43
3.6. Mekân	44
3.6.1. Kahire	47
3.6.2. Gemi	48
3.6.3. Luksor Oteli.....	48

3.6.4. İskenderiye	49
3.6.5. Piramitler.....	50
4. HAKEZA HULİKAT ROMANININ TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ	52
4.1. Kıskançlık.....	53
4.2. Bencillik	57
4.3. Kibir.....	59
4.4. İntihar Teşebbüsü ve İntihar.....	61
4.5. Dini Öğeler	63
4.5.1. Medine.....	63
4.5.2. Mekke.....	65
4.5.4. Tövbe.....	71
SONUÇ	74
KAYNAKÇA	79

KISALTMALAR LİSTESİ

Age:	Adı Geçen Eser
Agm:	Adı Geçen Makale
Agt:	Adı Geçen Tez
Bkz:	Bakınız
C:	Cilt
D.T.C.F:	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
H:	Hicri
Nsr:	Nesir
Ö:	Ölümü
S:	Sayfa
Sav:	Sallahu Aleyhi Ve Sellem
Tdv:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Yy:	Yüzyıl
Dms:	Digital Media Server
Hız:	Hazreti

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Son yüzyıllarda hızla küreselleşen dünyada edebiyattan sanata, bilimden tekniğe kadar birçok alanda hızlı gelişmeleri müşahede etmekteyiz. Bundan dolayıdır ki iletişim vasıtasıyla toplumlar arasında etkileşim büyük bir ivme kazanmıştır. Özellikle edebiyat alanında ortaya çıkan roman türü, batı toplumundan diğer toplumlara doğru yayılmıştır. Mısır'da yirminci yüzyılın ortalarına doğru gelişmeye başlayan roman türü eserler, birçok yazar tarafından kaleme alınmıştır.

Mısır'da modern edebiyata öncülük edip yol açan edebiyatçılardan ilki Muhammed Hüseyin Heykel olmuştur. Onun eserleri o döneme ışık tutarak bir tarihi vesika değeri taşımıştır. Çünkü Arap edebiyatında modern anlamda ilk roman olarak gösterilen *Zeyneb* Muhammed Hüseyin Heykel tarafından yazılmıştır. Heykel çalışmalarına devam ederek araştırma konumuz olan *Hâkeza Hulikat* adlı ikinci romanını kaleme almıştır. Her iki eserinde de Mısır toplumunu, -kadın merkezli- olarak kurguya taşımıştır. Toplumcu bir yazar olan Heykel, *Hâkeza Hulikat* adlı romanıyla batı kültürünün Mısır aile yapısına nasıl etki ettiğini anlatmak istemiştir. Bunun yanında toplumda kadının yeri ve özgürlüğü konularını işlemektedir. Eserin modern anlamda ilk Arap romanlarından oluşu sebebiyle biçim ve içerik bakımından incelenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışma ile amacımız birinci derecede eserin edebi yönünü ortaya koymak ve ikinci derecede Heykel'in yazınsal eseriyle Mısır toplumunu ve bu toplum içerisinde kadının konumunu Türk aydınına ve okuyucusuna tanıtmaktır.

1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Muhammed Hüseyin Heykel'in farklı türlerde birçok eserleri bulunmaktadır. Ancak araştırmamız yazarın iki romanı ile sınırlı tutulmuştur. *Hâkeza Hulikat* adlı romanını biçim ve tematik olarak incelediğimizde hem ilk romanı olan *Zeyneb*'e hem de edebiyat alanındaki fikir ve düşüncelerine yer verilmiştir.

Heykel, toplumun her yönden muasır medeniyet seviyesine ulaşmasını istemektedir. Toplumda kadının konumunu ve özgürlüğünü savunmuştur. Bu düşüncelerini somutlaştırarak ilk romanıyla okuyucularına ulaştırmıştır. Bu araştırmada Arap edebiyatında ilk modern roman kabul edilen *Zeyneb* romanıyla kıyaslamalar yapılarak farklı ve ortak noktalara değinilmiştir. Araştırmadaki okuyucu kitlesinin çoğunlukla Türk okuru olduğu düşünülerek Türk edebiyatında bu tarz romanlarla zaman zaman karşılaştırmalar yapılmıştır.

Araştırma boyunca eserin 2010 tarihli Hindâvî baskısı esas alınmıştır. Yapılan çevirilerde Türk edebi zevkine hitap etmesi ve çeviri kokusu hissedilmemesi için çalışmada serbest çeviri yöntemi takip edilmiştir. Bu açıdan eserin orijinal metni ile çevirisi arasında kimi zaman farklılıklar ortaya çıkmıştır. Ancak şunu özellikle belirtmek isteriz ki bu farklılıklar metnin mesajının aslından uzaklaştırarak boyutta değildir. Aynı zamanda tercüme üzerinde, akıcılığı sağlama adına kendimizi mecbur hissettiğimiz bu tasarrufların ciddi anlamda deyiş kaymasına sebep olmadığını temin ederiz.

Çalışmada Modern İngiliz roman teorisi kaynaklarından E.M. Forster'in *Aspect of the Novel* (Roman Sanatı) ve P. Stevick'in *Roman Teorisi* eserlerinden yararlandık. Onların eleştiride esas aldıkları hususları ve özellikle de romanın yapısı ile ilgili tespitlerine yer verdik. Heykel'in ikinci romanı olan *Zeyneb* hakkında Pınar Coşkun'nun hazırladığı *Muhammed Hüseyin Heykel'in "Zeyneb" ve Şemsettin Sâmî'nin "Ta'Aşşuk-I Tal'At Ve Fitnat"* adlı Romanlarının Muhteva Ve Teknik Açısından Karşılaştırılması adlı yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır. Ayrıca Şerif Aktaş'ın *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Mehmet Tekin'in *Roman Sanatı ve İsmail Çetişli'nin Metin Tahlillerine Giriş (Hikâye-Roman- Tiyatro)* eserlerinden romandaki tematik açıdan vermiş olduğu doyurucu bilgilerle, çalışmamıza büyük bir katkıda sağlamıştır.

2. MUHAMMED HÜSEYİN HEYKEL'İN HAYATI, EDEBİYAT İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ VE ESERLERİ

2.1.Hayati

Muhammed Hüseyin Heykel, 1888 yılında Mısır taşrasına mensup bir ailede dünyaya gelmiştir. Beş yaşına geldiğinde babası onu Küttab'a vermiştir.¹ Okuma ve yazmayı burada öğrenmiştir. Kuran'ın yaklaşık üçte birisini ezberlemiştir. Yedi yaşında Kahire'ye gitmiştir. Cemali'ye İlkokulu'na kaydoldu. Sonra Hidviyye lisesine geçmiştir. Liseden sonra Hukuk Fakültesine kaydolmuş. 1909'da mezun oldu. Hukuk okurken edebiyata olan ilgisini fark etmiş. Kendisini Klasik Arap Edebiyatı mütalaasına vermiş. Bir gazete editörü olan Lütfü Seyyid ile iletişime geçmiş. Editör, kendisine bu gazetede bir şeyler yazmasına imkân sağlamış. Editörün ona sahip çıkması, onun dünyasında iz bırakmıştır. O dönemlerde direnişçi bir öğretmenle tanışmış. Ondan siyaset, toplum ve ahlak dersleri almış. Lütfü Seyyid'in siyaset, edebiyat ve dil hayatında Mısır milliyetçiliğine yaptığı çağrıya tam bir karşılık vermiş. Diğer taraftan Batı rasyonalitesinden yararlanmanın önemini hissetmiş. Hukuktan mezun olduktan sonra eğitimini Fransa'da tamamlamayı düşünmüş. Paris'e gitti. Hukuk fakültesine yerleşmiş. 1912'de *Siyasal Ekonomi* alanında doktorasını tamamlamış. 1919 Devrimi'nden sonra Mısır'da milli bir edebiyat oluşturma arzusu ve Avrupa'daki gibi yeni sanat dallarıyla kendilerini ifade etmek istemişlerdir. O dönemde Fransa'ya gitmiş ve Fransız Edebiyatı'nı orijinal dilinden okuyan Tahâ Hüseyin ve Tefvîk Hâkim gibi düşünürler öne çıkmıştır. Onlar eğitimlerini Avrupa'da tamamlamışlar. Oradaki romanlar başta olmak üzere yazılı eserleri okumuşlar. Mısır edebiyatında roman ve hikâyelerin gelişmesine büyük katkı sağlamışlardır. Heykel de aynı bu yolu takip etmiştir.² Arap Edebiyatı'nda ilk modern roman kabul edilen *Zeyneb*'i Heykel Fransa'da yazmıştır. Müellif bu eserde taşra hayatını, çiftçileri konu alarak farklı bir yaşam tarzını yazın hayatına taşımıştır.

Muhammed Hüseyin Heykel Mısır'a dönerek Mansur'a şehrinde avukatlık yapmış. 1917 yılında *Özel Mısır Üniversitesi*'nde dersler vermeye başladı. Özgür Anayasa Partisi kurulduğu zaman bu partinin editörlüğünü üstlendi ve doğal olarak bu partiye katıldı. Partiye

¹ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinde "Küttâb" maddesini kaleme alan M. Landau, eğitimin bu aşamasıyla ilgili şu şekilde bir tanımla yapmıştır: Mektep kelimesiyle eş anlamlı olan küttâb, Osmanlılar'da mektephâne, mekteb-i sıbyân, sonraları ise ibtidâî mektep ve ilk mektep gibi adlarla anılmıştır. Batılı yazarlar ise daha çok Kur'an Okulu adını kullanmışlardır. Beş-yedi yaşlarında eğitime başlayan ve dört-altı yıl eğitim gören öğrenciler cuma günü hariç haftanın altı gününde güneşin doğuşundan batışına kadar tedrisata devam ederlerdi. Zorunlu değildi. Ayrıntılı bilgi için bk. Jacob M. Landau. (2003) "Küttâb" *TDV İslâm ansiklopedisi* c.27 s.3.

² A. Çelenlioğlu (2019) Modern Türk ve Mısır Edebiyatının Doğuş ve Gelişim Evrelerindeki Benzerlikler ve Fransız Edebiyatının Bu İki Edebiyata Tesiri, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 87, s.310.

ait gazetenin editörlüğünü yürüttü. Zira bu parti, hocası Lütfü Seyyid'in editörlüğünü yaptığı Ümmet Partisi'nin devamı niteliğindedir. Taha Hüseyin (ö. 1973) ile bu gazetede çalıştılar.

Heykel'in yazılarında politik dil ağır basmıştır. Oysa Taha Hüseyin'de edebiyat ön plana çıkmıştır. 1927 yılında Jean Jacques Rousseau (ö. 1778) hakkında bir cilt kitap çıkarmıştır. Onun görüşlerini bu kitapta ele almıştır. Heykel sadece siyasetle sınırlı kalmadı. Edebiyat ve eleştiri alanında da yazılar yazmaya başladı.

1927 yılında '*Aşratu Eyyâmin fi's-Sûdân* (Sudan'da On Gün) kitabını yayımlar. 1926 yılından itibaren *Haftalık Siyaset* başlığıyla günlük çıkarılan bir gazetede bir ek yayımlanmaktaydı. Bu ek neredeyse sadece edebiyat ve eleştiri konularına özgüydü. Bu ekte çağdaşı Taha Hüseyin ve diğer Mısırlı entelektüelleriyle yazmışlar. Bu ek daha sonra müstakil bir yayın haline dönüşür. 1909 yılında en başta *Cleopatra* olmak üzere Mısır tarihinde politik ve reformcu isimlere dair biyografik yazılar yazmış. Bunun yanında *William Shakespeare* gibi batılı yazarlara ait biyografi yazılar yazmaktaymış.

Biyografik eserler, *gerçek bir yaşamı* belli bir olay örgüsüyle, roman dilini esas alarak anlatılır. Seçilen kişinin hayatı ayrıntılı bir şekilde resmedilir. Özellikle başkarakterin iç dünyası açık bir şekilde ifade edilmeye çalışılır. Bu tür romanlarda yazar ile romanı oluşturulacak karakterler arasında genellikle bir yakınlık (dostluk, arkadaşlık, akrabalık, tanışmışlık, hayranlık...) olduğu görülmektedir.³

Şevk-i Dayf'a (ö. 2005) göre bu tür yazılar Muhammed Hüseyin Heykeli'nin ulusalcı, diğer taraftan batıya olan sevgisini yansıtmıştır. 1933 yılında *Sevrat'ül Edeb* başlıklı kitabını yayınlanır. *Urabî Devrimi*'nden⁴ beri süre gelen edebi aydınlanmadan bahsediyordu. Bu eserinde ulusal bir Mısır edebiyatının ortaya konulmasını yüksek sesle dile getirmektedir.

Mısır mitolojisinde ilham alan hikâyeler kaleme almış. Bundan sonra Heykel, İslam'ın ilk kaynaklarına yönelmiş. Hz. Peygamber ve sahabeler hakkında meseleler yazmaya başladı. Bu arada bazı bakanlıklar ve idari görevler yürütür. 1938 yılında devlet ve milli eğitim bakanı, 1945 yılında ise senato başkanı olmuş. Siyasetteki politik tecrübelerini kitap haline getirir. Daha sonra tekrar öykü yazarlığına döner. 1955'te araştırma konumuz olan *Hâkeza Hulikat* romanını yayımlamış ve 1956 yılında vefat etmiştir.⁵

³A. Erkmen (2014). *Yunus Emre'nin Hayatını Konu Alan Biyografik Romanlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, s.109.

⁴ Adını, 1800'lü yılların son çeyreğinde Mısır'da İngiliz işgaline karşı direniş gösteren Urâbî Paşa'dan alan bu silahlı hareket hakkında ayrıntı için bk. Özkaya, S (2017). 19.yüzyılda Osmanlı Devleti'nin "Ortadoğu Topraklarındaki Nüfuz Mücadelesi ve Milliyetçiliğın Rolüne Bir Örnek: Arabi Paşa Ayaklanmasına İngiliz Müdahalesi *Akademik Bakış Dergisi* Mart-Nisan s.60.

⁵ Ş. Dayf (1985). *El-edeb'ül -Arabîyyil-Muâsır Fi-Mısra*, Dar'ul -Mararlı, s.270-274.

Heykel, hayatının ilk yıllarında batıcılık görüşünü benimsemiştir. Çünkü o doktorasını Fransa’da tamamlamış. Bundan dolayı Avrupa’yı yakından görme imkânı bulmuştur. Yazar böylece hem Arap-Mısır kültüründen hem de Fransız kültüründen beslenmiştir. Düşünsel evriminin Batıcılık merhalesinde iken yönetim ve yaşam biçimi olarak tamamıyla tasvip etmese de batılı devletlerden alınması gerektiğine inanmıştır.⁶

2.2. Edebiyat ile İlgili Görüşleri

Heykel her şeyden önce bir toplum yazarıdır. Yazarın istediği şey ise toplumun gelişmesidir. Toplumun gelişmesi ise çok yönlüdür. Yani Heykel’e göre gelişme sadece bir alana hasredilmemeli, bilakis tüm alanlarla birlikte olması gerekir. Bu bakımdan tıpta, mühendislikte, insan ve toplum bilimlerin de gelişmeler sağlanmalıdır. Toplumunu inşa eden birçok yazar düşünür, sanatkârlar ve bilim adamları gibi insanların toplumun ilerlemesine öncü olmaları gerekmektedir. Yazar bu durumu şöyle ifade eder:

*Farklı eğilimlerdeki yazarların güçlerini birleştirmesidir. Yani bu güç toplumumuzu gelişme safhasında doğru yönlendirmesi ve yapılan araştırmalarla en yüksek medeniyet seviyelerine ulaşması için gerekli çabayı göstermeleridir.*⁷ Çünkü toplum tek bir yapıdan meydana gelmez. Bunda dolayı toplumu bütüncül olarak algılayıp ona göre gelişmeyi her yönde ilerletmek gerekir.

Edebiyatımızda olduğu gibi roman türü eserler 20. yüzyılın başlarında Arap Edebiyatı’nda da batıdan tercüme yoluyla alınarak yazılmaya başlanmıştır. Ancak hikâye türü eserler on ikinci yüzyılda Endülüs aracılığıyla batı dünyasına geçtiği söylenmektedir.⁸

Heykel, edebiyat alanında ilk önce hikâyeler yazmaya başlamış daha sonra romana yönelmiştir. Edebiyatın bu türlerinde eserler kaleme almıştır. Mısır toplumunda edebiyatın geri kaldığını ifade etmiş ve bunun yazarlardan, kadınların edebiyata sahip çıkmamalarından ve edebiyatçıların kendi arasındaki çekişmelerinden kaynaklandığını dile getirmiştir. Toplumdaki ayrılıkların sebeplerine şöyle değinmektedir: Yazarlar ve toplum arasındaki mesafe, kadınların edebiyata sahip çıkmamaları ve edebiyatçıların kendi arasındaki çekişmelerdir.⁹

⁶ P. Coşkun (2008) *Muhammed Hüseyin Heykel’in “Zeyneb” Ve Şemsettin Sâmî’nin “Ta ‘Aşşuk-I Tal’At Ve Fitnat” Adlı Romanlarının Muhteva Ve Teknik Açısından Karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 22.

⁷ M.H. Heykel (2015). *Hakeza Hulikat*, Hendawy Vakfı. s.10

⁸ A. K. Ürün (1994) *Çağdaş Mısır Romanında Necib Mahfuz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, s.14.

⁹ Görgün, H. (1998) "Heykel, Muhammed Hüseyin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.17, s.286-290

Heykel, Mısır modern edebiyatının önde gelen Kasım Emin (1863-1907) ve Ahmed Lütfi es-Seyyid (1872-1963) gibi aydınların fikir ve edebi yönlerinin etkisinde kalmıştır. Kasım Emin'in 1899'da yayımladığı *Tahriru'l-Mer'e* (Kadının Özgürlüğü) adlı eserde Mısır'da kadına bakışa yeni bir bakış açısı getirir ki bu geleneksel düşünceye başkaldırı niteliğindedir. Daha sonra 1906 yılında Kasım Emin *el-Mer'etu'l-Cedide* (Modern Kadın) adlı eseri yüzünden tepki alır.¹⁰ Heykel bu iki eseri okuyarak Emin'in fikirlerinden oldukça etkilenir. Kısa zaman sonra *Zeyneb* adlı ilk modern romanını kaleme alır. Eser 1924'te yayınlanır.

Heykeli'n, Fransa'da bulunduğu sırada kaleme aldığı *Zeyneb* adlı romanında, köylünün günlük yaşantısını, duygularını, örf ve adetlerini gerek zaman ve mekân gerekse figürler gibi roman türünün temel öğelerini yerli yerinde kullanarak, sağlam bir sebep sonuç ilişkisi içerisinde okuyucuya sunması esere tarihî olmayan ilk Arap romanı unvanını kazandırmıştır.¹¹

Yazar bu eserinde aynı zamanda kadınların özgürlüğü konusunda Kasım Emin'in başlattığı mücadeleden izler taşımaktadır.¹² Heykel, bu ilk eseriyle sonraki gelecek kuşaklara öncülük etmiştir.

Hâkezâ Hulikat adlı eserde eserinde Heykel, kadının iç dünyasındaki bunalımlarla aldığı kararların sonucunda hayatında ortaya çıkan problemlerle mücadelesini anlatır. Heykel'in eserleri incelendiğinde kadın özgürlüğü, kadın hürriyeti ve erkek kadın eşitliği gibi konular üzerinde durduğu görülecektir. Özellikle *Hâkezâ Hulikat* romanında bu konuları işler. Eseri oluşturan bu konular başkahraman ve onun arkadaşları olan batılı kadınların söylemleriyle okuyucuya aktarılır.

Heykel'e göre edebiyatta yeni ile eski arasında bir köprü kurulması gerektiğini savunur. Ne eskiyi yok sayan modern edebiyatı ne de yeni edebiyatın varlığından haberi olmayan eskiyi reddetmek olumlu bir sonuç verememiştir. O, çözümü her iki edebiyat arasında köprü kurarak edebiyatın varlığını daha da zenginleştirmeyi savunmaktadır. Batıda yapılan Reform ve Rönesans, mevcut olan sanat ve edebiyat üzerine yeni düşünce ve fikirler bina edilerek yapılmıştır. Tüm uygarlıkların edebiyat ve sanatları bu şekilde ayakta kalabilmiştir. Aksi halde çökmeye ya da başka bir uygarlığın gölgesinde yaşamaya mahkûm olmuşlardır. Arap Edebiyatı'nda da böyle bir değişimin ve yenilenmenin bir ihtiyaç olduğu zaruri hale gelmiştir. Yazar bu realiteyi göz önünde bulundurarak dilin sorunlarını dikkate almalıdır. Bu problemlerin önemini kavramak ve onları çözmek yazarın asıl görevi olmalıdır.¹³

¹⁰ G. Kurt (2014). *Kasım Emin Ve Kadınların Özgürlüğü Bağlamında Eğitimle İlgili Görüşleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, s.27

¹¹ A. Çelenlioğlu (2017). Mısır Edebiyatında Köy Romanları, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36, s. 90.

¹² R. ER (1995). Muhammed Hüseyin Heykel ve Onun Dil ve Edebiyatla İlgili Bazı Görüşleri, *A. D.T.C.F Dergisi* 37(2), 599.

¹³ A. R. Grillet (1981) *Yeni Roman* (Çev.) Asım Bezirci, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, s, 65.

Yazara göre dil, eskimemeli her yönüyle canlı kalmalıdır. İnsanların her yönüyle bir iletişim aracı olması gerekmektedir. Bu dil konuşma dili olamaz. Çünkü mekânlar, coğrafyalar genişledikçe dil de farklılaşmaktadır. Bunun için gramatik Arapça, halkın anlayacağı bir dil haline getirilmelidir. Yaygınlaşan bu Arapça ile ortak bir dil ortaya çıkınca fertler ve toplumlar arasında yakınlaşma meydana gelecektir.

Heykel, Rahmi Er'in işaret ettiğine göre Fransız dilinde akıcılık, kolaylık, ifade ile benzetmelerdeki güzellik yanında lafızdan ziyade anlama önem verilmesi onun bu edebiyatla yakınlık kurmasını sağlamıştır. Heykel bundan dolayı ne Arap edebiyatıyla ne de İngiliz edebiyatıyla fazlaca ilgilenmiştir.¹⁴ Çünkü O, Fransa'da bulunduğu yıllarda bu dili yakından tanımış ve onun edebi zevk ve inceliklerini müşahade etmiştir.

Heykel, edebi eserlerde dili, bir elbiseye benzeterek şöyle der: Artık o gösterişli, süslü elbiseler çok eskilerde kalmıştır. Bu süslü ve eski elbiselerin değişmesi lazım olduğunu söyler. Bu dönemin kametine ve bedenine göre elbise olmalıdır. Yani yalın son derece şeffaf, anlamlı ve doğrudan halk kitlesinin anlayacağı bir tarzda olmalıdır.¹⁵ Toplumunu bir bütün olarak gören yazar, dilde esas olan anlamdır. Dolayısıyla insanlarda bıraktığı öncelik arz eder. Bu yüzden Heykel anlama yoğunlaşır. Kelimelerin ve cümlelerin ifade ettiği anlamları, lafızların söyleyiş biçimine tercih eder. Bu bakımdan yazar manaları vücut olarak alırken söyleyiş tarzını da elbiseye benzetmektedir. Böylece edebi eserler oluştururken gerekli olan yerde vücuttan değil elbiseden kesilmesini istemektedir. Çünkü yazılı eserlerin okuyucusuna ulaşması gerekir. Bu bağlamda sözcük ve cümlelerde mananın ön planda tutulmasını tercih etmektedir. Bu tezini savunurken Heykel, her on yılda bir kelimeler gözden geçirilip dilde yeni kelimeler üretmeli ve yeni anlamlar yüklenmelidir. Dil sürekli canlı kalacaktır. Böylece dil çağın gereksinimlerine ayak uydurmuş olacağını savunur.

Heykel'e göre artık Mısırlı şairler eski Arap şairlerine bağlı kalmayıp bizzat kendi esin kaynakları olacak Mısır'ı ve çevresini anlatmalıdırlar. Çünkü yazar ve şairler vatanı ve milleti ile ne kadar bağlı olursa o denli gerçekçi ve milli olur. Onlar, artık yakın çevresini duyumsamalı ve hissetmelidir.

Heykel kendi edebiyatının millileştirmek yani Mısırlılaştırmak istemektedir. Mısır edebiyatı Mısırın doğal güzelliklerinden, Nil'in ruhundan bahsetmesi gerektiğini savunur. Aynı zamanda Mısır'ın kadim bir kültür ve tarihe sahip olduğunu belirtir.¹⁶ Bu açılarından bakıldığında

¹⁴ Rahmi Er, age, s.599.

¹⁵ M.H. Heykel (1978). *Sevratu'l-Edeb*, s.40

¹⁶ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.119

Mısır medeniyetinin zengin bir edebiyat hazinesine sahip olduğu görülmektedir. Kısacası Mısır Edebiyatı'nın asıl görevi bu ülkenin coğrafyasını, tarihini ve kültürünü anlatmaktır. Mısır edebiyatında kullanılan Arapçanın da Mısır'a has bir üsluba ve kelime dağarcığına sahip olması gerektiğini söyler. Yani Mısır Arapçasının Arapça lisanı içerisinde ayrı bir yerde olmasını istemektedir. Bütünüyle kendine has bir Mısır Edebiyatı'nın vücuda gelmesini arzu etmektedir.

Heykel, *Sanat toplum içindir* görüşünü savunmaktadır. Ona göre toplum, eserleri anlaması esastır. Bu açıdan bakılacak olursa yazar, toplumun dilini anlaması esastır.¹⁷ Buna göre yazar toplumun dilini ve anlayış seviyesini düşünmeli ve eserleri ona göre vücuda getirmelidir. Yazar ve şairler topluma inmelidir. Yazar ve sanatçılar halkın arasında olmalıdır. Eski dönem klasik Arap eserlerinde ise *sanat sanat içindir* anlayışı hâkimdi. Dolayısıyla eserler toplumun anlayacağı seviyeden uzaktı. Bu sebeple edebiyat belli çevrelerin arasında yayılmıştır. Edebiyat ve sanat kendi toplumundan kopuktu. Dolayısıyla edebiyat ve belli bir çevreye hitap ederek sınırlı kalmıştır.

Dil eskimemeli her yönüyle canlı olmalı. Her türlü tasvirde kendini göstermelidir. Bu dil konuşma dili olamazdı. Çünkü mekânlar, coğrafyalar genişledikçe dil de farklılık göstermektedir. Bunun için gramatik Arapça halkın anlayacağı bir dil haline getirilmelidir. Ortak bir dil ortaya çıkınca fertler ve toplumlar arasında yakınlaşma olacaktır. Bu ortak iletişimle insanlar birbirlerini daha iyi anlayacaklardır. Bunun için Kur'an dilinin esas alınmasını söylemektedir. Çünkü Arapça ile iletişim kuracak insanların ortak metni şüphesiz Kuran'ın dilidir.

Ortak dil konusunda Heykel'in savunduğu diğer bir görüş ise konuşma dili ile yazı dili arasındaki farklılığın giderilmesi ile mümkün olduğunu söylemektedir. Çözüm ise eğitilmiş insanların artmasıyla olacağını ifade eder. Çünkü eğitim alan bireyler yazı dili etrafında birleşirler. Sonuç olarak herkesin iletişim kuracağı ortak bir dil meydana gelir.

Heykel, kendini tanıyan, bilen ve kültürüyle yaşamaya çalışan geleneklerine bağlı modern bir toplum inşa etmeyi hedeflemektedir. Bunun yolu da kendi ve lisanını iyice bilen toplumların varlığıyla oluşacaktır.

Heykel, *Terâcîm Mısriyye ve Garbiyye* (1929) adlı eserinde doğulu ve batılı yazar ve politikacıları tanıtmıştır. Bu eserde Taine'den¹⁸ çok etkilenmiştir. Bu eserinde ona ayrı bir

¹⁷ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.120

¹⁸ Fransız düşünürü, eleştirmeni ve tarihçisi olan Hippolyte Taine 1828-1893 yılları arasında yaşamıştır. Taine, sosyolojik eleştiri anlayışını sistemli bir yapıya kavuşturan isim olarak bilinir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: S. Özseri (2019). *Eleştiri Kuramları*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, s,89.

bölüm ayırmıştır. Taine'nin *determinizm*¹⁹ görüşünü benimseyerek eserlerine yansıtmıştır. Heykel, Taine'de determinizm doktorinini ve edebiyatın bilimsel incelenmesi teorisini almıştır. Arap okuyucularına eserlerinde bunları yansıtmıştır. 1928 yılında Taine'nin eserlerini kapsamlı olarak incelemiştir. Sonuç olarak Heykel, Taine'nin eleştiri metodunu objektif bulmuştur. Bu metodu bilimselliğe götürecek en önemli yöntem olarak görmüştür.²⁰ Heykel her ne kadar roman ve hikâye yazarı olarak tanınsa da Taine'den ve Fransız edebiyatından etkilenerek eleştirmenlik yönü daha ağır görülmektedir.

2.3. Eserleri

1. *La Dette Publique Egyptienne* (Doktora Tezi, Paris, 1912)
2. *Zeyneb: Menazır ve Ahlâk Rıfıyye* (Kahire, 1914)
3. *Jean Jacques Rousseau Hayâtuhu ve Kutubuhu* (I-II, Kahire, 1921-23)
4. *Fî Evkâti'l-Ferâg* (Kahire, 1925)
5. *'Aşere Eyyâm fî's-Sûdân* (Kahire, 1927)
6. *Terâcîm Mısriyye ve Garbiyye* (Kahire, 1929)
7. *es-Siyâsetu'l-Mısriyye ve'l-İnkılâbu'd-Dustûrî* (Kahire, H.1349)
8. *Veledî* (Kahire, 1931)
9. *Sevratu'l-Edeb* (Kahire, 1933)
10. *Hayâtu Muhammed* (Kahire, 1935)
11. *Fî Menzili'l-Vahy* (Kahire, 1937)
12. *es-Siddîk Ebû Bekr* (Kahire, 1942)
13. *el-Fârûk 'Omer* (I-II, Kahire, 1944-45)
14. *Muzekkirât fî's-Siyâseti'l-Mısriyye* (I-II, Kahire, 1951-53; III, Kahire, 1977-78)
15. *Hâkezâ Hulikat* (Kahire, 1955)
16. *el-İmbaraturiyetu'l-İslâmiyye* (Kahire, 1961)
17. *eş-Şarku'l-Cedêd* (Kahire, 1963)
18. *'Osmân b. 'Affân Beyne'l-Hilâfe ve'l-Mulk* (Kahire, 1964)
19. *El-Îmân ve'l-Ma'rife ve'l-Felsefe* (Kahire, 1964)

¹⁹ Bu kavram şu şekilde tanımlanmaktadır: *Âlemdaki hadiselerin özellikle beşerî eylemlerin belirli bir anda sebep sonuç bağlamında birbirine bağlanmasıdır.* Uludağ, Z. (2015). Determinizm ve Zorunsuzluk . Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Dergisi, 8.(1), 257-272

²⁰ Heykel, M.H. (1977). *Muzekkirat fîs-Siyaseti'l-Mısriyye* 1977, c,1, s.30.

20. *Kısas Mısıriyye* (Kahire, 1969) (Yazarın 1956 yılından sonraki eserleri oğlu Ahmed Heykel tarafından yayımlanmıştır.)²¹

²¹ Eser listesi, yazar hakkında Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi'nde maddesi olan H. Grgn'den alınmıştır. H. Grgn. (1998) "Heykel, Muhammed Hüseyin", *TDV İşlm Ansiklopedisi*, c.17, s.286-290

3. HÂKEZÂ HULİKAT ROMANININ BİÇİM AÇISINDAN İNCELENMESİ

3.1. Özet

Romanın biçim ve içerik bakımından inceleneceği ikinci ve üçüncü bölümlere geçmeden önce romanın hikâyesine genel bir bakış atmak yararlı olacaktır. Başlıklar altında belirli araştırma ölçütlerine göre incelenecek olan romandaki olayların bütününe panoramik bakmanın daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Hâkeza Hulikat adlı roman 20. yüzyılın başlarında Batı menşeli modern söylem karşısında sarsılmaya yüz tutan Mısır toplumu ve özellikle de Müslüman Arap aile yapısının nasıl etkilendiğini gözler önüne sermek isteyen psikolojik bir biyografi romanıdır.²² Eserde anlatıcı başkarakterin psikolojik durumunu derin gözlem gücüyle somut olarak resmetmektedir. Romanın başkarakteri bir kadındır. Anlatıcı, hikâyesine başkahramanın altı yaşında iken yani 1909'da başlatır. Mısır'ın başkenti olan Kahire'de soylu diyebileceğimiz varlıklı bir aileye mensup olan anlatıcı, mekân olarak şehrin işlek ve merkezi bir yerinde büyümüştür.

Çocukluk döneminde özellikle yaz aylarında ailesiyle köydeki yazlık eve giderler. Babası burada dini eğitim ve ahlaki terbiye için özel bir hoca tutar. Annesi köy kadınlarıyla birlikte olur. Köyde halası vardır. Hala bu aileyi çok sever ve onlarla birlikte olduğu için çok mutlu olur. Yetişkin bir kız olduğunda annesi onu Mısır kadınlarının giydiği geleneksel elbiseleri giydirir. Bu elbiseler uzun ve siyah yani tesettür kıyafetleridir. Annesi evi yönetmede ve güzel yemek pişirmede oldukça maharetlidir. Evde bütün kontrol annededir. Kızını da bir ev hanımı olarak yetiştirmeye çalışır. Annesini evin içinde gözlemleyerek ondan birçok bilgi ve tecrübe edinir. Henüz çocuktan yetişkinliğe geçme aşamasında iken annesi hastalanır. Babası eşini doktorlara muayene ettirir. Rutin kontroller sonucunda kadının hastalığının ciddi olduğu anlaşılır. Evde kadının tedavi süreci başlar. Bu hastalık döneminde hemşirenin yerine köyde yaşayan halası, annesine bakmak için gelir. O, hacca gitmiş bir kadındır. Şifası için sürekli dualar okur ve annenin diğer ihtiyaçlarını görmeye çalışır. Zaman geçtikçe hastalıkta ağırlaşır. Sonunda anne vefat eder.

Başkarakter annesinin vefatından çok etkilenir. Odasından çıkmaz. Derin bir üzüntü içerisinde. Annesini düşünür. Çünkü yalnız kalmıştır. Bu dönemde babası ve halası onunla ilgilenir. Onlar, bu küçük kızda annesinin gitmesiyle ortaya çıkan boşluğu doldurmaya çalışırlar.

²² Biyografi romanları, bir ruh çözümlemesi şeklinde kaleme alınmıştır. Edebi eserlerde örneği az olmasına rağmen başarılı yapıtlar vücuda getirilmiştir. Geniş bilgi için bakınız: Kudret, C (1977) *Türk Edebiyatında Hikâye Ve Roman (Tanzimattan Meşrutiyete Kadar) 1859 -1910 İnceleme Ve Örnekler*, Varlık Yayınevi, Ankara, s,235.

Annenin ölümünden kısa bir süre sonra halasının aracılığıyla babası ikinci evliliğini yapar. İkinci anne güzel, zeki ve yardımsever bir Çerkez kızıdır. Başkahraman ilk zamanlarda yeni gelen bu ikinci anneyi kabullenemez. Çünkü evde tek güvendiği kişi olan babası, ikinci anneyi eve getirmesiyle ona olan güveni bütün bütün sarsmıştır. Kendi kabuğuna çekilir. Onlar kahramanın bu durumunun farkındalardır. Yavaş yavaş ikinci anne bu yetişkin genç kıza yaklaşır ve onunla ilgilenir. Ona yardım elini uzatır. Genç kız ilk zamanlarda mesafeli dursa da zamanla bu yakınlaşmaya olumlu karşılık vererek bu anneye alışır. Zaman geçtikçe anlatıcı üvey annede asıl annesinin sıcaklığını hisseder. Birbiriyle iyi anlaşır. Üvey anne ona yardımcı olur. Ev idaresinde onu yetiştirmeye çalışır diğer taraftan eve piyano aldırır. Onun için bir özel piyano hocası tutulur. Farklı dillerde eserleri okumasını tavsiye eder. Böylece yetişkin kızın hem iyi bir anne olma hem de bilgili, kültürlü bir donanıma sahip bir birey olmasını hedeflemektedir. Bu arada erkek bir kardeşi dünyaya gelir. Genç kız bu kardeşini çok sever ve onunla zaman geçirir. Onunla oynar. Bebeğe hem annelik hem ablalık yapar. İhtiyaçlarını karşılar. Bir gün kardeşi hasta olur. Babası doktor çağırır. O, hastalık süresince hep kardeşinin başucunda olmuştur. Bir an bile onu yalnız bırakmamıştır. Doktorlar eve geldiğinde onlara kardeşinin durumu hakkında bilgi verir. Doktorlar, kardeşi için tedavi sürecinde ne yapması gerektiğini ona söylerler. Gece gündüz kardeşiyle bir anne şefkati göstererek ilgilenir. Daha sonra kardeşinin tedavisi için başka genç bir doktor eve gelir. Sakin, bilgili, yakışıklı bu genç doktora âşık olur. Doktor bu yetişkin kızdaki yakınlaşmayı hisseder. Ancak ilk önce bu evliliği babasının kabul etmesi gerekmektedir. Çünkü kızların okula gitmesine ve evlenmesine ilk önce babalar karar verir. Üvey annesinin kızın evlilik niyetinden haberi vardır. O, bu evliliğin olmasını ister ve durumu eşine açıklar. Babası kızının evlenmesine izin verir. Zaten genç doktor kızın babasından gelecek olumlu haberi beklemektedir. Bu sevindirici haberle doktor, başkahramanla evlenir.

Yıllarca mutlu ve huzurlu bir aile hayatı sürerler. Bu evliliğin neticesinde bir kız ve bir erkek olmak üzere iki çocuk dünyaya gelir. Doktor işini seven, sürekli çalışan, bilgili ve halk tarafından saygı gösterilen bir şahsiyete sahiptir. Hemen her yaz tatilinde ailesini tatile gönderir. İlk yaz tatilinde ailesini Avrupa'ya göndermek ister. Ancak o dönemde Birinci Dünya Savaşı olmuştur. İngilizler Mısır'ı işgal etmişlerdir. Avrupa'ya seyahat edemezler. Luksor'a giderler. Sonraki yıllarda her yaz doktor, eşini ve iki çocuğunu Avrupa'ya tatile gönderir. Bu arada babası hastalanır bir süre sonra da vefat eder. Başkarakter babasının vefatına çok üzülür.

Doktor işlerinin yoğun olmasından dolayı bu tatillere eşinin isteği üzerine ancak bir kez katılabılmıştır. Bu tatillerde kadın kendini yalnız hisseder. Çünkü eşi yanında yoktur. Zamanla bu yalnızlık derinleşir ve eşinin yanında olamamasını sorgulamaya başlar.

Avrupa'nın farklı ülkelerine seyahat eder. Oradaki doğal güzelliklere, farklı yaşam biçimlerine tanık olur. İngilizce, Almanca ve Fransızca bilen kadın, Avrupa'da birçok insanla tanışır. Onlarla doğrudan iletişim kurar. Gemi seyahatinde Fransız ve İtalyan arkadaşlar edinir. Kahire'de Alman Büyükelçisi ve eşiyle yakın arkadaş olurlar. Otelde Amerikalı bir kadınla sürekli iletişim halinde olmuştur. Kadın kahraman bazı yaz tatillerine Kahire'de otellerde kalır. Kahire'de kaldığı sürece Alman büyükelçisi ve onun eşiyle buluşarak sohbet ederler. Yakın bir dostluk kurarlar. Farklı topluluklar içerisinde bulunarak hitabet, bilgi ve zekâsıyla dikkat çeker. Kadın erkek eşitliği, aşk, kadının özgürlüğü, eğitimi gibi konularda konuşarak etrafındaki insanları etkiler.

Kadının, eşi ölmüş bir kız arkadaşı vardır. Kendisinin ve çocuklarının hakkı olan mirası elinden alınacağı için yardıma muhtaç bir haldedir. Başkarakter, eşi olan doktora ve eşinin arkadaşına bu kadına yardım etmelerini rica eder. Onlar da bu teklifi kabul ederler. Önce gerekli resmi işlemleri başlatırlar. Doktor bey rutin olarak bu kadını evinde ziyaret eder. Belli bir zaman sonra sürekli kadının yanına gider. Eşi ise bu durumdan rahatsız olur. Ondan hoşlanmaya başladığını düşünür. Arkadaşının eşiyle arasına girdiğini ve kocasını etkilediği zannına kapılır. Bu dakikadan sonra arkadaşını kendine tamamen düşman görür. Ondan nefret etmeye başlar. Kız arkadaşıyla hiçbir şekilde görüşmez. Başkahraman artık eşiyle arasına mesafe koyar. Evde yemekleri birlikte yemez. Ona dışarda yemek yemesini söyler ve ayrı odada yatmayı tercih eder.

Günün birinde başkarakter eve arkadaşlarını davet eder onlarla beraber olur. Birkaç davetten sonra doktor bir öğle vakti eve gelir ve onlarla beraber olmak ister. Kadın eşine yakın durmaz ve onunla ilgilenmez. Doktor, eşinin soğuk bir tavır sergilemesinin farkındadır. Biraz zaman geçtikten sonra sakin bir halde onunla konuşur. Evin kendisine ait olduğunu ve bu kadar serbest ve cüretkâr davranamayacağını kendisine sert bir dille hatırlatır. Kadın kahraman bu söze çok alınır. Çünkü eşinin bu tavrı onun özgürlük anlayışını tamamen altüst etmiştir. Ancak sessiz kalır. Doktor söylediklerine pişman olur. Ne var ki artık ok yaydan çıkmıştır. Kadında zamanla oluşan bencillik, kibir ve kıskançlık takıntı haline gelir. Bir gün evde yalnız kalır. Yine takıntıları onu esir alır. Aniden evden çıkar ve nereye gittiğini bilmez. Kendini Abbas Köprüsünde bulur. Suyu bakar bir anda su onu nehrin içine çağırıyor gibi düşünür. İntihar etme fikri aklına gelir ve zaman geçtikçe bu fikir onda belirginleşir. Çocuklarını dahi düşünmez.

Ancak intihar etmeye kararlıdır. İntihar edecekken bir arkadaşı onu kolundan çekerek intihalar etmekten kurtarır. Ona neden intihara kalkıştığını sorar. O ise e bakar. Çevredeki insanlar ona bakıp geçerler. Arkadaşı yardımcı olur. Bir taksi tutarak onu evine kadar götürür. Yolda onunla uzun uzun konuşur. Eve geldiklerine arkadaşı şaşırır. Bu ihtişamlı ve güzel eve sahip olup da intihara nasıl kalkışabildiğini ona hayretle sorar. İntiharın eşiğinden dönen kadın kahraman eve gelir. Odasına giderek yalnız kalmayı tercih eder. Biraz dinlenmeye çalışır. Diğer yandan çocukları aklına gelir ve çocuklarını düşünür. Onları annesiz bırakmamayı tamamen zihnine kodlar.

Başkarakterin, doktorun işini çok sevmesi ve sürekli işine gitmesi, yaz tatillerinde ailesine eşlik etmemesi ve gönlünü eşinin kız arkadaşına kaptırdığını düşünmesi gibi kuruntular zihninde yer eder. Bu evhamlar sonucunda kadın eşinden uzaklaşır. Kalbinin de ondan ayrıldığını söyler. Böylece kadın, eşinden ayrılma planı yapar. Kendine ve çocuklarına para biriktirir. Diğer yandan eşinin kız arkadaşıyla beraber olduğunu etrafına yayar. Ancak ne eşinin ne de eşinin arkadaşının böyle bir niyeti yoktur. Bir gün kadın karakter eşiyle konuşur artık bu evde kalmayacağını ve ayrılmak istediğini ifade eder. Kimsenin bilemeyeceği bir yerde ikamet edeceğini söyler. Doktor bu duruma çok üzülse de engel olamaz. Kadın evden ayrılarak çocukları ve dadısıyla İskenderiye’de kenar bir mahallede ikamet etmeye başlar. Nihayetinde kadın özgürlüğüne kavuşmuş ve mutlu olmuştur. Sürekli evlerine gelen doktorun erkek arkadaşı, kadının ikamet ettiği yeri bulur ve haftada bir onları ziyaret eder. Kadına ve çocuklarına yardım eder. Onları yalnız bırakmamaya çalışır. Eşi, kadının ikamet ettiği yeri kısa zamanda bulur. Ondan habersiz eve gelerek çocuklarını ziyaret eder. Kadına görünmeden evden ayrılır. Bu erkek arkadaş ikisi arasında iletişim sağlar. Onların tekrardan beraber olmaları için uğraşır. Kadın, kesin bir kararlılıkla doktordan ayrılmak için resmi işlemleri başlatır. Doktor bu ayrılığa her ne kadar engel olmak istese de kadın kocasından ayrılır. Mahkeme sonucunda çocuklara nafaka bağlanır. Haftada bir kez babalarıyla görüşmeye izin verilir. Çocuklar haftada bir babalarını ziyarete gider. Bu ziyaretlerde hem babaları hem de çocuklar mutlu olurlar. Kadın çocuklarının soyadlarını da değiştirmek için uğraşır. Nihayetinde kadın çocukların soyadını da değiştirir ve onları babalarından resmi olarak da tamamen ayırır. Baba ise onlara maddi yardımını devam ettirir. Yaz tatilinde yine ailesini Avrupa’ya seyahate gönderir. Doktor onları yolcu etmeye gelir. Eşini selamlar ve çocuklarını hasretle öper. Onların ellerini tutarak gemide oturacakları yere kadar götürür. Başkarakter çocuklarının babası olan doktordan olabildiğince uzak durur. Bu seyahatte kız arkadaşı da vardır. Kız arkadaşıyla da kesinlikle konuşmaz. Ancak kız arkadaş çocukları ve doktoru selamlar. Doktor geminin kalkış saati geldiğinde hüzünlü bir

şekilde gemiden ayrılır. Çocuklar da babalarının arkasında giderler. Ona mendil sallayarak veda ederler. Doktor limandan ağlayarak kliniğine doğru gider.

Kadın kahraman Avrupa'da birçok parti ve eğlencelere katılmıştır. Gece kutlamalarında bulunmuş, farklı milletlerden insanlarla beraber farklı ortamlarda sohbet etmiştir. Tatildeyken otellerde kalır ve kendine göre arkadaş ortamları oluşturur. Yaptığı konuşmalarda bilgisiyle, hitabetiyle ve zekâsıyla öne çıkmış ve etrafındaki insanları etkilemeyi başarmıştır. Kız arkadaşı ise fiziğiyle ve cazibesıyla çevresindeki erkekleri ve kadınları etkilemektedir. Başkarakter arkadaşının bu özelliklerini kendine sürekli kıyaslayarak kıskançlıklarla iç âleminde onunla çatışır. Takıntıları onu boş bırakmaz. Daima ona elem çektirir. Arkadaşının ise bu iç çekişmelerde hiç haberi yoktur. Ancak aralarında eski arkadaşlık da yoktur. Soğuk bir savaş halinde olmuşlardır. Karşılaştıklarında herhangi bir tanışıklık görülmez.

Bir defasında yaz gecelerinin birinde gemi ile seyahat ederler. Gemide büyük bir kutlama olacağı haberi etrafa yayılır. Başkarakter arkadaşıyla aynı gemide seyahat ederler. Gecenin ilerleyen saatine doğru müzikle beraber eğlence başlar. Başkarakter bu eğlenceye katılır. Uzaktan dans edenlere bakar. O anda yanından arkadaşı geçer. Güzel elbiseleri içerisinde dikkatleri üzerine çeker ve oradaki insanlar bu güzellik karşısında hayretlerini gizleyemez. Halkın ona teveccüh etmesi ve bu güzellik karşısında kuruntuları onu hemen iç konuşmaya sevk eder. Arkadaşıyla kendini hemen kıyas eder. Bu güzellik karşısında sanki göğsüne saplanan bir hançer acısını hisseder gibi olur.

Kadın artık özgür bir şekilde İskenderiye'de eşinden ayrı olarak çocuklarıyla birlikte yaşamaktadır. Evde yalnız kaldığı zamanlarda yine takıntıları zihnine gelir. bu vehimler onu sarar ve rahatsız eder. İskenderiye'de ne yapacağını ve hayata çocuklarla nasıl devam edeceğini düşünür. Erkek arkadaşla sürekli konuşur. Kendi dünyasında bu durumuna çareler aramaya başlar.

Sürekli onları ziyaret edip yardımcı olan bu erkek arkadaş, kadın kahramana bir gün evlenme teklifinde bulunur. Kadın bu teklifi memnuniyetle karşılar ancak bir takım şartları vardır. Onunla karşılıklı konuşarak şartlarını söyler. Şartları ise, çocuklarına öz bir evlat gibi davranılması ve onların ihtiyaçlarının karşılanmasını ister. Ayrıca iyi bir eş olmayı ve karısına kalpten bağlı olarak sevgisini vermesini şart koşar. Adam bu şartları kabul eder. Daha sonra evlenirler. Kısa zaman sonra bu ikinci evliliği doktor duyar. Eşinin, en yakın arkadaşıyla evlenmesi onu çok rahatsız eder. Ancak her daim çocuklarını düşünür. Çocukların annelerinin yanında olması doktoru mutlu eder. Doktor, çocuklarını yanına alması için mahkemeye

herhangi bir başvuruda bulunmaz. Yine çocuklarına yardım etmeye devam eder. Aradan biraz zaman geçtikten sonra doktor ağır bir hastalığa yakalanır. Son günlerini yaşamaktadır. Doktorun eski eşinden son bir arzusu vardır. O da son kez eşiyile görüşmeyi arzu eder. Başkarakter bu ana kadar aldığı kararlardan hep pişman olmuştur. Fakat yine evhamlarına yenik düşer ve doktorun bu son isteğini de kabul etmeyerek görüşmeyi reddeder. Nihayetinde doktor kısa bir süre sonra hayata gözlerini yumar.

Kadın kahramanın ikinci eşi de gayet uyumlu ve yardımsever bir insandır. Her yönden kadına yardımcı olur. Çocuklara ve eşine iyi davranır. Çocuklara gerçek babalarının yokluğunu hissettirmez. Çocukların da bu babadan çok memnun oldukları görülmektedir. Kadın zaman içerisinde birinci eşinden uzaklaşıp sevememesine rağmen ikinci eşiyile her yönden anlaşır ve hayatlarının kalan dönemlerinde mutlu bir aile olmuşlardır. Zaten her iki bireyde belli bir yaşa ve olgunluğa kavuşmuştur. Birçok hayat tecrübesi ve deneyimlere sahiptirler. Bundan dolayı her iki bireyde bu evlilikte karşılıklı saygı ve sevgi içerisinde güzel hayat yaşarlar.

Yazar anlatıcı, önceki hayatına kıyasla oldukça sakin bir hayat sürer. Özellikle de evhamlarından gelen zihni çatışmalardan uzaklaşır. Kadın, ikinci evliliği ile hayatına yeni bir sayfa açmıştır. Bu dönemde takıntılarının yerini yavaş yavaş pişmanlıklar alır. Aklen, kalben ve ruhen pozitif bir değişim içerisinde. Daima yaşama mücadelesi içinde hayatta kalabilmeyi başarmıştır. Yaşlılık döneminde kadının dünyasını manevi duygular kaplar. Yaptığı hataları düşünür. Artık hatalarından nedamet ederek sakin hayat yaşamaya başlar. Bu pişmanlıklarının ağır basmasıyla ibadete yönelir. Evinin bir odasını küçük bir mescit yapar. Orada vakit namazlarını kılar. Kur'an-ı Kerim okur, dualar eder. Samimi niyazlarda bulunarak tövbe eder.

Başkarakter bir gün mescitte sabah namazını kıldıktan sonra dua ederken bir ses duyar. Ona; *artık farzını yerine getirmek için hacca neden gitmiyorsun. Eğer hacca gidersen Allah senin geçmiş günahlarını bağışlayacak ve evhamlarının kurbanı olmaktan kurtulacaksın* diye bir ses duyar. Bu sesi, birkaç gün düşünür. Sonra eşi ve çocuklarıyla konuşur. Onların fikirlerini alır. Neticede gitmesi için olumlu karar verilir. Hazırlıklarını yapar. Ailesi ve yakın dostları onu limanda yolcu eder. Gemiye biner ve Mekke'ye doğru gider. Kutsal topraklara varır. Kâbe'de hacı olmak için gerekli şartları yerine getirir. Maneviyat ile dolar. Sürekli ibadet eder. Niyazda bulunur. Tövbесinin kabul olması için yalvarır. İlk kocası, çocukları, ikinci kocası ve yakın dostları için dua eder. Burada manevi haz ile kendini tamamen yenilemiş hisseder.

Bir gün Kâbe'de ibadet ettikten sonra kız arkadaşıyla karşılaşır. Her ikisi de bu duruma çok şaşırırlar. Ayaküstü konuşmadan sonra ikinci gün görüşmek için anlaşır. İkinci gün

uzunca konuşurlar. Arkadaşı başkaraktere ne ilk kocasıyla ne de onun arkadaşıyla evlenmeye hiç niyeti olmadığını Kâbe'yi şahit tutarak söyler. Senin rican ile onlar sadece bana hayatımı devam ettirmek için yardım ettiler şeklinde sözler söyleyerek onu ikna etmeye çalışır ve özetle şöyle der: Ben hayatım boyunca çocuklarıma baktım ve namusumu korudum. Onlar cesaretli, yardımsever ve masum insanlardı. Bana yaklaşımlarının tek sebebi beni ve çocuklarımı korumaktı. Başkahraman da kendi duygularını aktarır ve şöyle karşılık verir: Ben, kuruntularımın esiri olmuş ve seni de düşman görmüştüm. Sonrasında da eşimle duygusal bir ilişki içerisinde olduğuna kanaat getirmiştım. Sonuçta ondan boşandım. Sonra ikinci evliliği yaptım. Aldığım bu kararlardan çok pişman oldum. Rabbimin beni affetmesi için buraya geldim. Şimdi ikimiz de yaptığımız hatalardan pişmanız. Lütfen eski dostluğumuzu devam ettirelim.²³

Kadın, hac farızasını devam ettirmek için Medine'ye gider. Resulullah'ın (sav) kabrinin yanına varır. Ona salât u selâm da bulunur. Günlerini ibadet ederek, Peygamberimizi şefaathane yaparak tövbelerde bulunur. Allah'ın onun hatalarını, günahlarını bağışladığını hisseder. Tövbelerinin kabul olduğu sevinciyle yeniden dünyaya gelmiş gibi aklı, kalbi ve ruhu manevi duygularla dolar.

Kadın telefonda eşi ve çocuklarıyla görüşür. Onlara yaşadığı manevi hallerini anlatır. Çok mutlu olduğunu burada uzun kalmayı düşündüğünü söyler. Eşini ve çocuklarını da kutsal topraklara davet eder. Onlar da bu davete icabet ederek gelirler. Bu kutsal mekanlarda birlikte ibadet edip dua ederler. Kızının eşiyle problemi olduğunu duyar ve üzülür. Problemin kıskançlık olduğunu söylerler. Kadın hemen kendinin yaşadığı kıskançlık günlerini hatırlar. Kızına öğüt verir. Çocuk yapmalarını ister. Haçtan döndükten sonra yine konuşacağını söyler. Eşi ve çocukları biraz kaldıktan sonra Mısır'a dönerler. Başkarakter ise kocasından izin alır, bir müddet daha Medine'de kalır. Birkaç hafta geçtikten sonra çocuklar annesine telefonda üvey babanın hasta olduğunu ve gelmesini isterler. Kadın birkaç gün sonra Mısır'a gelir. Kocasının ciddi hasta olduğunu görür. Eşinin son günlerinde yanında olur. Bu arada ilk kocasının son günleri aklına gelir ve ne kadar büyük hata yaptığını düşünür. Pişmanlıklar içerisinde kendi kendine söylenir. Çünkü ilk eşinin son isteğini dahi yerine getirmemiştir. Bu durumda çok acı duyar. Birkaç gün sonra ikinci koca da vefat eder. Ailesi ve yakın dostları tarafından bir akşamüstü defnedilir. Sonra kadın kahraman çocuklarıyla ilk kocasının mezarını da ziyaret eder. Kabrinin üzerine çiçekler koyup ona dua eder. Evlerine dönerler. Kadın artık evde yapayalnız kalmıştır. Damadı ve kızı arasında bazı problemler vardır. İlk kez hacda haber almıştı. Sabırlı olmak ve bir çocuk dünyaya getirmesi için tavsiyelerde bulunmuştu. Bu problemlerin kaynağı ise kıskançlıktır. Damat eşini kıskanır ve ona baskı kurar. Kadın

²³ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s,183.

kahraman, onlarla ayrı ayrı konuşarak nasihatte bulunur. Çünkü o da böyle olayları tecrübe etmiştir. Tecrübelerini aktarır. Ailenin zamanla çocukları olur ve bu problemler de yavaş yavaş çözülür. Kadın kahraman kızının ve damadının bu olayında kendi eski günlerini hatırlar. Nedametler içerisinde bir iç geçirir. Hem kendine hem de çevresine karşı nasıl hata yaptığını itiraf eder.

Oğlunu evlendirdikten sonra ilk kez onu ziyaret ettiğinde bekleme salonunun duvarında ilk kocasının resmini görür. Dikkatlice ona bakar ve onunla hayattaymış gibi konuşmaya başlar. Bu adama karşı yaptığı hataları bir film şeridi gibi göz önüne getirir.

Çocuklarının evlerine zaman zaman giderek onları ziyaret eder. Torunları olmuştur. Torunlarını sever ve onlarla zaman geçirerek mutlu olur. Çünkü çocuklar bir aileyi var eden, anne ve babayı etrafında birleştiren en önemli varlıktır diye söylemektedir. Torunlarını kucığına aldığı zaman onlarla yetişkin bir insan gibi konuşur. Oradan kendi çocukluğuna gider. Anne ve babasını hatırlar. Onlarda nasıl şefkat ve merhamet gördüğünü hisseder.

Kadın artık iyice yaşlanmıştır. Yazar anlatıcı son bölümünde hayatını çocukluktan bu ana kadar gözden geçirir. Takıntılarıyla önceden kendi başına aldığı kararları iyice sorgular. Geçmişe dönerek yaptığı hataların sebeplerini anlamsız bulur. Şu anki dönemde sabırla, sağduyulu bir şekilde düşünerek hareket etmenin daha isabetli ve yerinde olacağı kanaatine varır. Yazar anlatıcı, bu eserini uzun bir hikâye şeklinde başkarakterin yaşlılık dönemiyle sonlandırır.

3.2. Olay Örgüsü

Anlatı ister kurgusal olsun ister olmasın, en genel anlamıyla üç öğeden oluşur: öykü, söylem ve olay örgüsü. Olay örgüsü; olayların ne tür bir sırayla ve düzende anlatılacağını gösteren yapısal özelliktir.²⁴ Anlatıya dayalı eserlerin en önemli biçim öğelerinden biri de olay örgüsüdür. Olay örgüsü adeta vücudu ayakta tutan bir iskelet gibidir. Her yönden esere bir hat çizer. Öte yandan olay örgüsü, yazma eserlerin özeti değildir. Olaylar, eserde sebep-sonuç ilişkisi içinde art arda sıralanır. Böylece olay örgüsünde olaylar bir düzene göredir. Şahsın ya da şahısların başlarından birçok olay geçer. Bu olaylar, yazma eserlerde olay örgüsünü oluşturur.²⁵ Eserin kurgusu ister kurmaca ister tamamen gerçekçi olsun zaman, mekân ve

²⁴ Z. Antakyalıoğlu (2013). *Roman Sanatına Giriş*, Ayrıntı Yayınları, s.127

²⁵ N. Elmas (2011). *Romana Doğru*, Çizgi Yayınları, s.36.

şahıslar üzerinde oluşan hadiseler bir olay çerçevesinde anlatılır. Olay örgüsü ya da vaka en az iki kişi olup aralarında herhangi bir münasebetle ortaya çıkan bir durumdur.²⁶

Romanda, bütünselliğin özü, başlangıç ve son arasındadır. Böylece bireyi de deneyimleri aracılığıyla yeni bir dünya yaratır. Oluşturulan bu dünyayı dengede tutarak kişiyi sonsuz yüksekliklere çıkarır.²⁷ Lukacs'ın değindiği gibi yazılı eserlerde bütünsellik büyük önem arz etmektedir. Bu da büyük ölçüde olay örgüsü ve onu oluşturan küçük halkalar ile ortaya çıkmaktadır.

Hâkeza Hulikat romanında anlatıcı, başkarakterin deneyimlerini bir bütün içinde aktarır. Yazar, on bir bölüme ayırdığı biyografisinin ilk iki bölümünü yedi sekiz yaşlarından evliliğe kadar olan çocukluk yıllarına ayırır. On bir bölümlük eserin ilk üç bölümünün çocukluk yıllarına ait olması, çocukluk yıllarına ait yaşanmışlıkların kişinin davranışlarıyla büyük bir ilişkisi olduğunu düşündüren psikanalitik kuramı akla getirmektedir. Bu kurama göre; bireyin çocukluk çağından itibaren yaşadığı olayların tesirinin ilerleyen yıllarında ortaya çıkması ve bazı yaşadığı olayların sonraki yaşlarda çıkan sorunların temel sebebi olduğu psikanalitik kuramın başlıca varsayımları arasındadır.²⁸ Buradan hareketle yazarın ilerleyen sorunların kökenlerini çocukluk yıllarında aradığı söylenebilir. O halde eserin olay örgüsünün ilk nüveleri çocukluk yıllarının etrafında şekillenecektir. Eserin ilerleyen bölümlerinde anlatıcının yaşadığı en büyük sorun ailevidir. Tüm anlatı bu sorun etrafında cereyan eder. Ailevi sorunlar yaşayan anlatıcının hayalinde mükemmel bir eş vardır. Hayalindeki bu mükemmel eş ise babası gibi olmalıdır. Onun çocukluk hatıralarından babasının eşini son derece seven, karısına hayran biri olduğunu görürüz. Dolayısıyla anlatıcının gönlünde taht kuracak erkek de babası gibi olmalıdır. İşte tam da burada anlatıcının yaşayacağı sorunların kökeni bulunur. Zira kadın, babası ve annesi arasındaki eşsiz sevgiye şahit olmuştur. Başkarakter de aynen böyle bir sevgiyi eşinden beklemektedir. Aşağıda babasının duygularını anlatır ve ileride böyle sevgiyi arzu etmektedir. Bu durumu şöyle anlatır:

*Odadan ayrıldım. Gördüklerim, duyduklarım karşısında babama olan hayranlığım arttı. Karşılıklı bu sevgiyle hayatta hep onun kadar mutlu olmayı diledim.*²⁹

Anlatıcı küçüklüğünde annesinin hastalığı zamanında babasının annesine göstermiş olduğu sevgi ve şefkate hayranlığını bu cümleleriyle ifade eder. Burada anlatıcının kullandığı

²⁶ Ş. Aktaş (1991). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Akçağ Yayınları, s.46.

²⁷ G. Lukacs (2002). *Roman Kuramı*. (Çev.) Cem Soydemir, Metis Yayınları, İstanbul, s.89

²⁸ S. Özşahin (2019). Bir Freud Masalı Çocuk Masumluluğu, (129-137). *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi* 3 (6), 130.

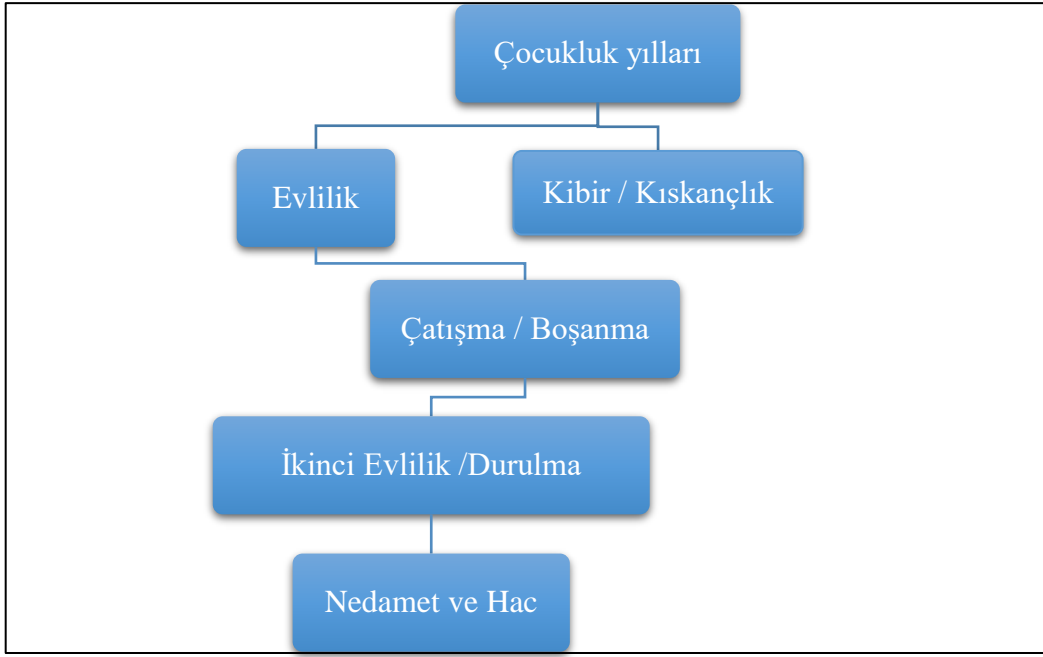
²⁹ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.21

şu cümle olay örgüsü bakımından çok önemlidir: *وتمنيت أن أسعد في الحياة بمثله Hayatta hep onun gibi mutlu olmayı temenni ettim.*

Burada sarf edilen bu cümlenin anlatıdaki olay örgüsünü sağlam bir şekilde kurduğunu görmekteyiz. Kadın ailevi sorunlar yaşamıştır zira küçüklüğünde hayran kaldığı babası gibi bir eşi olsun istemiştir. Onu da eşinden göremeyince hayal kırıklığı yaşamış ve mutsuzluğa itmiştir.

Olay örgüsünde gördüğümüz diğer tutarlı bir durum ise şudur: Yazar anlatıcı eşine, en yakın arkadaşının dul kaldığını söyler. Miraslarının elinden alınacağı için ona yardım edilmesini ister. Kocasını bu teklifi kabul eder. Belli zaman aralıklarında o kadına yardım eder. Zamanla kocası bu durumu içselleştirir ve sürekli o kadının evine gitmeye başlar. Anlatıcı bu durumu fark eder. Kocasının kendisinden uzaklaştığını ve gönlünün bir başka kadında olduğu hissine kapılır. Bu kadın açısından büyük bir sorun teşkil etmiştir.

İlerleyen zamanlarda kadın kıskançlık krizleri sonucunda büyük anlaşma zorlukları yaşamış ve eşinden ayrılmak istemiştir. Burada kadının ikinci kez evlendiği kişi, boşandığı doktorun en yakın arkadaşı olduğunu görürüz. Kurgu neden böyle kurulmuştur. Bir kadın neden eski eşinin en yakın arkadaşıyla yuva kurmak ister? Anlaşılan bu iki olay arasındaki ilişki intikam duygusunun bir tezahürüdür. Kadın kendince eşine acı bir şekilde ceza vermek ister. Kadının böyle bir tercihte bulunması onun yaşamış olduğu kıskançlığın ne kadar ileri bir seviyeye vardığını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Kadının kişiliğindeki zafiyetleri ortaya çıkarmak isteyen yazar için evliliğin bu şekilde gerçekleşmiş olması anlamlıdır. Zira bu denli kıskanç ve bencil bir kadının eşinden sadece ayrılmakla kalmayıp bir de üstüne onu cezalandırmak için böyle acı verici bir evliliğe yönelmesi anlatıdaki olay örgüsünün başarısı açısından olumludur. Aşağıdaki şemada romanın olay örgüsü daha net bir şekilde görünecektir:

Anlatıda, aktarılan bazı sonuçların sebepleri ile olan bağlantısının zayıf kurgulandığı yerler de vardır. Örneğin; aşağıdaki paragrafta kadın ile eşi arasında eve gelip gidenler hakkında bir tatsızlık yaşanır. Anlatıcının eşi, kendisinin eve gelen misafirler yanında küçük düşürüldüğünü söyler ve bundan dolayı eşine şöyle çıkışır:

Beni küçük düşürmenize gelince, buna katlanamıyorum ve bu evin bana ait olduğunu bilmelisiniz. Ve oraya girenler benim evime girerler ve sen orada oturursun ve arkadaşlarını eve davet edersin, çünkü sen benim karımsın. Ve bence sen bunu biliyorsun ve bundan habersiz değilsin, çünkü eğer boşansaydık, buraya herhangi birini kabul ettiğimde sen bu evde kalamazdın. Ama hem kendinden korkuyorsun hem de üzerinde bir korku var. Bu nedenle ruhu hasta bir kadınsın, hayata sağlıklı insanların baktığı gözlerle bakamıyorsun. Ya da hastalığının kaynağı ve nedeni olan iki sebeptir. Bu iki faktör: kibir ve kıskançlıktır.³⁰

Eşinin bu çıkışında açıkça bir başa kakma eylemi vardır. Eşi, evin kendisine ait olduğunu, bir boşanma durumunda bu eve dilediği gibi rahatlıkla girip çıkamayacağına dair ikazda bulunur. Bu cümlelerde öfke eseri fevri bir davranıştan ziyade tasarlanmış ve iç dünyada saklanmış birtakım serzenişler bulunur. Anlatıcının eşi burada bu cümleleri sarf edecek kadar kötü birisi midir? Seni boşasam bu evde hiçbir hakkın yok yahut sen benim evimde haddini bilmelisin gibi oldukça egoist bir söylememe mi sahiptir? Olay örgüsünün tümüne bakıldığında anlatıcının eşinin böyle duygular taşıdığına inanmamızı gerektirecek bir durum yoktur. Anlatıcı, eşini daha öncesinde böyle bir davranışa meyilli olarak göstermeliydi ve okuyucusunu

³⁰Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.118

inandırmalıydı. Dolayısıyla anlatının erkeğe birdenbire böyle bir kötü davranışı yüklemesinin mantıksal bir tutarlılığı bulunmamaktadır denilebilir.

Buradaki bağlantısal tutarsızlığı devam ettiren bir monoloğa rastlarız. Kadın eşinin öfke patlamasına müteakip kendi kendine şöyle der:

Her sözünü, itibarımın ortasına saplanan bir hançermiş gibi hissettim. Ne yapmam gerekiyor? Ama öfkemi bastırdım ve gözyaşlarımı tuttum. Konuşmasını bitirdiğinde, kendimi teselli ederek ona sakince cevap verdim.³¹

Eserin tamamına baktığımızda kibirli ve kıskanç bir kadın resmedilir. Kocasına karşı konuşan yer yer sesini yükseltip onu suçlayan bir kadın vardır. Ancak burada kadını sakin, duygularını ve öfkelerini bastıran olarak anlatılır. Sonuçta romanda anlatılan kadının genel karakteri açısından çelişkili bir durum söz konusudur. Kadın kendisine böylesine küçük düşürücü bir tavır sergilemesine rağmen neden sessiz kalmayı tercih etmiş? Dolayısıyla anlatı bu sorunun cevabı verilmez.

Yazar anlatıcı, ilk eşinden boşanır. Çocuklarıyla beraber evini terk ederek İskenderiye’de kenar bir mahalleye yerleşir. İkinci eşi olacak kişi ise ilk kocasının arkadaşıdır. Evlerine sürekli gelir. Artık o, ev sakinlerinden biri olmuştur. İşte bu adam kadının nerede ikamet ettiğini araştırarak bulur. Onun yanına gidip yardım etmek niyetindedir. Zamanla bu ziyaret sıklaşır. Çocuklarıyla bir başına kalan yazar anlatıcı kendine ve çocuklarına kol kanat gelecek ve onlara babalık yapacak birini zihninde sürekli tasarlar. Bu arada yanına gelen bu adam onun halini görür ve evlenme teklifi eder. Kadın anlatıcı bu teklifi iki şartla kabul eder ve onunla evlenir. Bu durum şöyle anlatılmaktadır:

Adam kapıyı uzun bir süre tıklattı, sonra başını kaldırdı ve şöyle dedi: "Sana sesleniyorum, yaşadığın bu hayattan memnun değilsin. Kabul etsen de etmesen de bana dürüstçe cevap ver: Seni kendime eş olarak almak istiyorum, beni koca olarak kabul eder misin?"³²

Dedim ki: Dinle, teklifini memnuniyetle karşılıyorum. Ancak boşandığım kişiyle her türlü bağımlı kesmek istiyorum. Bunlar ise çocukların tamamen ondan bağımlı koparılması ve evlat edinilmesi. Çocuklarım bu yeni babanın soyadını taşıması gerekir. Bunları kabul ederseniz sizinle evlenirim.³³

Çocuklarımın mirasını ben alıncaya kadar bana yardım etmek için elinden geleni yapti. Bu yüzden bu iyiliğini onun için takdir ettim ve onunla evlenerek onu ödüllendirmek istedim.³⁴

Anlatının bu kısmında olay örgüsü açısından tam bir uygunluk görmekteyiz. Dul ve yoksul bir halde kalan bir kadının nafakasını temin edecek aynı zamanda çocuklara sahip çıkacak bir eş adayı aramaktadır. Bu da uzakta değil yanı başında olan bu arkadaşı akla getirir.

³¹Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.117

³² age, s.148

³³ age, s.149.

³⁴ age, s.90.

Çünkü daima kadını koruyan ve gözeten bu adam ikinci eş olarak tam yerinde bir tercih olmaktadır. Sonuç olarak olay örgüsü zincirinde halkanın biri daha tamamlanmış olur. Çünkü sebep sonuç açısından bir paralellik gözükmemektedir.

Yazar anlatıcı ikinci evliliği sonrası artık bir durgunluk dönemi yaşamaktadır. Kıskançlık, bencillik ve kibir evhamından kurtulmuştur. İç aleminde oluşan bu hal kalbinde ve dilinde duaya dönüşerek manevi haz yaşar. Şahsi ibadetlerine önem vermeye başlar. Sabah bir ses duyar ve bu ses ona hacca gitmesi mesajını verir. Yazar bu durumu şöyle anlatır:

*Bir gün sabah namazı kıldım ve dua ederken bir ses duydum: "Niçin farz vazifesini yapmak için Kâbe'ye gitmiyorsun? Bu Hac vazifesini yaparsanız Allah geçmiş ve gelecek günahlarınızı bağışlar. Böylece kendinizi günahlardan korur ve evhamlarınızın esiri olmaktan kurtulursunuz."*³⁵

Eserin tamamına baktığımızda önceki bölümlerinde Kâbe'ye gitme ile ilgili herhangi bir ipucu ya da onu ihsas ettirecek bir olay gözükmemektedir. Bu açıdan olay örgüsüne uygun olmayan durum arz etmektedir. Bu da mantıksal çerçeveyi zedelemektedir. Neden bir anda gelen bu sese kulak kabartmıştır? Önceden de hisleriyle hareket eden bir kadın yine hisleriyle hareket etmektedir. Niçin aniden Kâbe'ye gitme kararı almıştır? Anlatıda bu soruların cevabını bulmak güçtür.

3.3. Zaman

Anlatıya dayalı eserlerin biçim açısından incelenmesi gereken bir konu da şüphesiz zamandır. Çünkü oluşturulan metinlerde herhangi bir olay iki hat ortasında olup sınırlı bir zaman diliminde gerçekleşmektedir. Yazılı metinlerde inşa edilen zaman kurgusunun eserle ilgisi ve esere katkısı yadsınamaz. Bu açıdan zamanın kurgusunun işlevi belirlenmeden romanın değeri anlaşılabilir. Güçlü bir romanda zamanla ilgili hiçbir şey tesadüf olmadığı görülmektedir.³⁶ Konu hakkında makalesi olan Narlı, romandaki zaman unsuru hakkında şu bilgilere yer vermektedir: Hadiselerin bir başlangıç ve bir bitiş noktası vardır. Bu yüzden olayları zamandan tecrit etmek mümkün değildir. Dolayısıyla her romanda işleyen bir saat vardır. Bu saat daima olay örgüsünün işlendiği zamanın ritmini tutmaktadır.³⁷ Zamanı ele

³⁵ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.152.

³⁶A. Can, (2013). Romanda Zaman Meselesi. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 9(2), 107-137.

³⁷ M. Tekin (2008). *Roman Sanatı 1*. Ötüken Yayınları, s.110

alırken değinilmesi gereken önemli bir husus *kronoloji* dir. Bir eserde zamanın akışı gerçek hayattaki gibi “düzenli” olabileceği gibi, geriye dönüşler veya ileriye gidişler de olabilir.³⁸

Biyografik romanlarda genel itibariyle bir zaman şeridi vardır. *Hâkeza Hulikat* adlı romana zamansal olarak göz önünde bulundurduğumuzda yazar, eserde kronolojik bir sıra takip etmektedir. Esere kronolojik zaman açısından baktığımızda biyografik bir roman olduğunu görmekteyiz.

Hâkeza Hulikat adlı roman kahramanın çocukluğundan başlar. Gençlik dönemi ve evlilik dönemi ile devam etmektedir. Daha sonra bu evlilikte iki çocuğu olur. İlerleyen zamanlarda ilk eşinden ayrılır ikinci bir evliliğini yapar. Bir müddet sonra birinci eşi vefat eder. Çocukları büyür ve onları evlendirir. Yaşlılık döneminin arifesine geldiğinde ikinci eşi de vefat eder. Nihayetinde roman, kahramanın yaşlılık dönemiyle sona erer. Görüldüğü üzere eser, kahramanın hayatını merkeze alarak *süredizimsel* bir sıra takip etmektedir.

Kurguya dayalı eserlerde bir zaman diliminin mevcut olması bir zorunluluk iken bu zamanın akışının nasıl olacağı hususunda doğal olarak farklı yaklaşımlar söz konusudur. Genel anlamda bu tür eserlerde zaman üç ana başlık altında toplanmaktadır:³⁹

3.3.1. Vaka Zamanı

Hadiselerin gerçek hayatta zaman bağlı olarak yaşanmasıdır. *Olayların başlama ve bitiş noktasında geçen zamana vaka zamanı* denir. *Başka bir deyişle vaka zamanı; anlatılan olayların içinde yaşandığı zamandır.*⁴⁰ Romanın vaka zamanı için birinci bölümün başında şöyle bir tarih kaydı vardır:

*Sonra 1909'da babamla Heliopolis'a (Yakınkent semti) gittiğim bir günü hatırlıyorum ve bu semt daha yeni kuruluyordu.*⁴¹

Yazar anlatıcı aşığıdaki pasajda ise biraz daha ileri tarihe işaret etmektedir. Bu kayıt ise şudur:

*Bugünkü Kahire'nin yirminci yüzyılın ilk on yılı ile on altıncı yılındaki çocukluğum ve gençliğim arasında ne büyük bir fark var! Bugün bu başkentteki yaşamla, o zamandaki yaşam arasında büyük bir fark var!*⁴²

³⁸ M. Narlı (2002). Romanda Zaman ve Mekân Kavramları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(7), 91-106.

³⁹ İ. Çetişli, (2009) Metin Tahlillerine Giriş 2 Hikâye-Roman- Tiyatro. Akçağ Yayınları. s.74.

⁴⁰ Şerif Aktaş, age, s.102

⁴¹ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.11

⁴² age, s.11

Yazar, romanın ilk bölümünde vaka zamanının 1915 ile 1921 yıllarını arasında başladığını söylemektedir. Bu zaman dilimi ise çocukluk döneminden yetişkinlik dönemine tekabül etmektedir. Ardından yedi yaşında başladığı okul dönemini de şu mısralarda belirtmektedir: *Yedi yaşıma geldiğimde babam beni okula gönderdi.*⁴³ Kısacası bu tarihi kayıtlardan yola çıkarak yazar anlatıcının vaka zamanını hayatının çocukluk döneminden başlattığını söyleyebiliriz.

Yazar, diğer taraftan önemli bir hadise olan Birinci Dünya Savaşı'nın romanın vaka zamanının içerisinde olduğunu kaydeder. Ayrıca, evlilik balayının bu sürece rastladığını şu paragrafta yer vermektedir:

*Kibar ve nazik olan genç kocam, balayımız için İsviçre veya Avusturya'ya gitmemizi arzu etmişti. Bu harika ve eşsiz dileğin gerçekleşmesini istemişti ancak Birinci Dünya Savaşı olması buna engel oldu.*⁴⁴

3.3.2. Yazıya Geçirme Zamanı

Yazılı eserlerde müellif vaka zamanından sonra bu olayları kendi isteğine bağlı olarak kaleme alır. Zapt altına alınan bu bilgileri belirli tür formuna göre kuşkusuz yeniden şekillendirir. *Söz konusu roman ve hikâyelerdeki olayların anlatıcı tarafından görülüp, öğrenilip, yaşanılıp, idrak ettikten sonra, kendi tercih ve imkânlarına göre okucuya nakledildiği zamandır.*⁴⁵

Roman, “takdim, on bir bölüm ve son” olarak vücuda getirilmiştir. Heykel on, on bir ve son bölümlerini sonradan yazdığını belirtmektedir. Onuncu bölümün başında şu kaydı düşer: *Onuncu Bölüm: (Bu bölüm ve sonraki bölümler, önceki bölümler yazıldıktan çok sonra yazılmıştır.)*⁴⁶

Dolayısıyla yazar, son iki bölümde haçtan döndükten sonra yazmıştır. Bu tarih ise 1936'dır. Oradaki olayları, yaşadıklarını ve izlemlerini bu son iki bölümlerde bize aktarmaktadır. İlk dokuz bölümü ise daha önce yazdığı anlaşılmaktadır. Yazma hakkında diğer pasajda şöyle anlatmaktadır:

⁴³ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.14.

⁴⁴ age, s.30.

⁴⁵ İsmail Çetişli, age, s.76

⁴⁶ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.181

Yukarıdakileri yazmayı ilk kez Hac'tan evvel tamamladım ve o zaman yazıp bitirmeyi düşündüm. Hikâyem benim için hayatta kalan haftalar, aylar veya yıllar için yol haritası çizdi. Ya da biraz zaman...⁴⁷

3.3.3. Anlatma Zamanı

Vaka zamanı ile anlatma zamanı hakkında şöyle bir bilgi vermektedir: *Bütün bunları, gençliğimde ve erken çocukluğumda olanları uzun bir süre yazdıktan sonra anlattım ve bunu bilmek isteyen var mı bilmiyorum. Bu hikâyeyi yayınlasam da yayınlamasam da sadece yazdım ve bir daha okumaya geri dönmeyeceğim.*⁴⁸

Anlatma zamanı ile ilgili diğer bir bilgiyi ise yazar şöyle anlatır: *O günden bu yana otuz yıldan fazla zaman geçti ve o zor durumda nasıl olduğumu hala hatırlıyorum.*⁴⁹

Çocukluk şimdiki zamandan annesinin hasta olduğu çocukluk zamanına gider. Bu kayıttan anlaşılıyor ki anlatma zamanı için otuz yıldan fazla geçmiştir.

Romanın vakıa tarihinin başlangıcı 1909 yılı ile 1920 arasında geçer. Başkarakter o yıllarda çocukluktan yetişkin birey olmaya doğru gittiğini anlatır. Aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı ve İngilizler'in Mısır'ı işgalini paragraflarda belirtir. Vaka Romanın yazıldığı zaman ise on, on bir ve son bölümlerini haçtan döndükten sonra yazmıştır. Bu tarih ise 1936'dır. Romanın ilk dokuz bölümünü hac arifesinde yazdığını söylemektedir. Buradan anlaşıldığına göre yazar eserini büyük bir kısmını yazma tarihi 1936'dan hemen önce, kalan kısmını da 1936'dan hemen sonra tamamladığını söylemektedir. Eser yazarın ölümünden hemen önce basılmıştır. Bu tarih ise 1955'tir. Yazar anlatıcı romanın ilk dokuz bölümünü 48 yaşında tamamlamıştır. Hac farizasını yaptıktan sonra aynı yıl içerisinde on, on bir ve son bölümlerini de yazarak eseri tamamlamıştır. Yazar, 1956 yılında hayata gözlerini yumar.

3.4. Geriye Dönüş (Flashback) Tekniği

Yazar anlatıcı eserde genellikle geriye doğru sıçrama tekniği kullanmıştır. Bu teknikle müellif bulunduğu andan geçmiş zamana gitmiştir. *Zamanda geri dönüş ya şahıslarla ilgilidir veya anlatıcının vakayla münasebetinden kaynaklanır. Metinde şahıslar hakkında verilen bilgilerle ilgili olarak geri dönüşleri, yerine göre bir parantez olarak düşünmek mümkündür.*⁵⁰ Bu parantezi araladığımızda eserdeki zaman kavramını hem genişletildiğini hem de

⁴⁷ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.222.

⁴⁸ age, s.224

⁴⁹ age, s.25.

⁵⁰ Şerif Aktaş, age, s.122.

derinleştirildiğini görmekteyiz. Bu teknik sayesinde yazar anlatıcı ve şahıslar hakkında daha geniş bir bilgi yelpazesinin açıldığını görmekteyiz. Bu bağlamda birkaç pasaj incelemek yerinde olacaktır.

Yazar anlatıcı oğlunun evine gelir. Kabul salonunda ilk eşinin resmini görür. Eşiyle yaşadığı hatıralar bir film şeridi gibi gözünün önüne gelerek maziyi hatırlar. O anda iç çözümle ile hayatının eski dönemlerine gider ve kendi kendine birtakım konuşmalar yapar. Adeta resimle eski kocası hayattaymış gibi konuşmaya başlar. Bu durum şöyle aktarılır:

Kabul salonuna girdiğimizde duvarda ilk kocamın resmiyle karşılaştım. Onun önünde hiç beklemediğim bir an da şok oldum. Bu görüntü gözlerimin önünde eski hayatımı gözümde canlandırdı. Gözleri bana sanki kalbimin en derin kısmına nüfuz ediyor gibi baktığını gördüm. Ona geçmişte yaptıklarımın dolayısıyla, sanki benden rahatsız olduğunu gördüm. Vücudumda bir ürperme dolaştığını hissettim. Bu nedenle eskiden yaşadığımız hatıralar tamamen gözümün önünde canlanır gibi oldu.⁵¹

Yazar anlatıcı geriye dönüş tekniği ile hayatının eski sayfalarını şöyle bir çevirerek tekrar okumaya ve okutmaya çalışır. Çünkü aradan otuz yıl denecek bir zaman dilimi geçmiştir. Çocukluk yıllarına döner. O zamanları der hatırlar. Bu durumu şöyle izah eder:

*Bugün annemin hastalığı sırasındaki durumumu anlatabilir miyim? O günden bu yana otuz yıldan fazla zaman geçti ve o zor durumda nasıl olduğumu hala unutamıyorum.*⁵²

Başkahraman annesi ölüm döşeginde ve doktorlar onun için umut verici bir şey söylemiyorlar. Kendisi de çaresiz bir şekilde annesinin yanında bulunmaktadır. *Nerede olduğumu ve ne yaptığımı bilmeyen bir şaşkınlık içindeyim.*⁵³ Çocukluk dönemindeki hatıralar zihinde kodlanır ve daima yer etmektedir. Bu cümleyle kendini kaybetmiş güven ve dayanak arayan masum bir çocuk portresini çizer. Bu çocukluk hatırasını yıllar sonra da aklına gelmektedir.

Anlatıcı kadın artık çocuklarını evlendirmiş ve torun sahibi olmuştur. Ancak kızı ve damadı arasında anlaşmazlık vardır. Bu nizanın sebebi teşhis ederek kıskançlık olduğunu belirtir. Durum anneye intikal eder. Annesi biraz düşündükten sonra bu kıskançlık türbiniyle hayatının en aşağı tabakalarına göz gezdirir. O zamanlara gider ve bir iç geçirmeyle kendi kendine şöyle der:

⁵¹ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.200.

⁵² age, s. 25.

⁵³ age, s.24.

Daima ibadet ettiğim odadan yatak odama geçtim ve yatağıma girip ışıklarını kapattığımda, kızımın kıskançlığı bana gençliğimdeki kıskançlığımı hatırlattı. Bu kıskançlığın benim hayatıma hiçbir faydası olmadı ve ama en kötüsü de eşimden ayrılmama neden oldu.⁵⁴

Yazar anlatıcı tanıdığı Alman elçisinin zevcesinden yirmi yıl sonra bir mektup alır. Bu mektup Almancadır. İmzayı tanır ve yakın dostunu hatırlar. O yıllarca eşiyle Kahire'de kalmış o mutlu yılları anımsamak için tekrar Kahire'ye gelir. Bu Alman kadın görüşmek için randevu talebinde bulunur. Yazar anlatıcı mektubu okurken onunla yaşadığı hatıraları göz önüne gelir. Bu Alman kadının insanları etkileyen farklı özelliklerini hatırlar. Bir iç konuşma ile onu şöyle anlatır:

Mektubu okumayı bitirdikten sonra gülümsedim. Çünkü aklımda gençlik dönemini canlandırdı. Yaşlanmadan önceki, o genç olan ve çekici mi çekici, modern kadını zihnimde resmettim. Hayranlarını çokça etkileyen ve bu satırlar bana bu Alman kadını hatırlattı.⁵⁵

Yazar anlatıcının ikinci kocası da vefat etmiştir. Onun defin işleminden sonra aniden ilk kocası aklına gelir. O zamana gider. Onun son demlerini hatırlar. İlk kocasından gelen haberleri naklederek şöyle devam eder:

Kocam, Allah ona rahmet etsin, öldüğü gün onu gün batımından hemen önce defnettiler. O gün akşam namazını kıldıktan sonra daima ibadet ettiğim odama gittiğimde şöyle demiştim: Ah, ne yaptım ben! İlk kocam, ölüm döşeğindeyken bana arkadaşıyla haber göndermişti. Yalvararak son kez onu ziyaret etmemi ve bağışlamamı istediği günü hatırlıyorum. Ben onu bağışladım fakat ziyaret isteğini reddettim. O zaman ne kadar zalimmişim! Acaba Rabbim bu yaptığım zulümleri affedecek mi?⁵⁶

Kadın anlatıcı yine bir iç konuşma tekniğiyle geçmiş zamana gider. Yaptığı hataları söyler. Bunları acı bir hatıra olarak anlatır. Geriye dönüş tekniği içerisinde ilk eşine karşı bir kalp katılığı içerisinde olduğunu belirtir. Pişmanlık içerisinde. Çünkü hâkim olamadığı olumsuz duygularına yenik düşmüştür. Bir nedamet içerisinde af edilmeyi ümit etmektedir.

Kadın kahramanın kızının bir oğlu olur ve ona ilk kocasının ismini verir. Bu sahneye şöyle anlatır:

Mısır'a döndüm ve kızım çocuğunu dünyaya getirinceye kadar yanında kaldım. İlk eşimin adını yani dedesinin adını verdim. Yeni doğan bu masum bebek kalbimdeki tüm şefkat ve masumiyete sahipti. Bir gün bebek kollarımdayken ona baktım ve kendi kendime dedim ki: İlk kocam olan dede bugün hayatta olsaydı, kalplerimiz bu çocuğun etrafında toplanıp, nabzını tutan en güzel duygularla onu sarmaz mıydı? Bu düşünceyle hemen hayalimden sordum: Benden bu adamla aramdaki her bağlantıyı kesmeyi düşünmemi nasıl istedin? Eğer bedenlerimiz ayrılrsa, kalplerimizin torunumuzun etrafında toplanmaya yazgılı olduğunu ve bu bilgeliğin, hayatın kaprislerini sabırla tedavi etmemizi gerektirdiğini unutmak için mi?⁵⁷

⁵⁴ age, s.208.

⁵⁵Muhammed Hüseyin Heykel, age, s. 209.

⁵⁶ age, s.199.

⁵⁷ age, s.214.

Anlatıcı, ilk kocasıyla aynı adı taşıyan torunu elindedir. Sanki ilk kocası hayattaymış gibi onunla konuşur. Konuşamayan ancak haliyle masumiyet ve şefkati cezbeden bu bebek onlar için ortak noktadır ve onları etrafında birleştirir. Hayatındaki hatıralar canlanır. O zamanlara giderek pişmanlık içinde o günleri hatırlar. Sürekli olarak kendine soru sorar ve nedametlerini dile getirir.

Eserin geneline baktığımızda zaman açısından müellif gayet güzel bir şekilde geriye dönüş tekniğiyle romanın zamansal yapısına esneklik kazandırmıştır. Bu vesileyle romandaki tekdüzeliği kırmıştır. Bir mektup, resim ve söz gibi nesnelere yola çıkarak hayatının eski dönemlerine gitmiş ve o zamanları okuyucusuyla paylaşmıştır. Bu sebeple diyebiliriz ki zamanı dar bir kesitten çıkartıp genişleterek yaşamının farklı dönemlerini ve hatıraları geniş bir zaman yelpazesinde bize anlatmıştır. Haliyle zaman genişlemiş önceki yaşamını daha net ve ayrıntılı olarak irdeleme imkânı bulmuştur.

3.4.1. İleriye Dönüş Tekniği

Yazar anlatıcı bu teknikle geçmişten geleceğe gider. Hayalleri, istek ve arzularını bu yöntemle anlatır. Eserde dikkatimizi çeken şu paragrafta yazar anlatıcı çocukluğundan bir anda zaman sıçraması yaparak kendine bir anne payesi biçer. Bu şefkatli anne modelini şöyle resmeder:

Kendi kendime dedim ki: Kader onun için yazılanları bana da yazacak, ben de babamın karısıyla kilitli kalmak yerine kendi evime mi taşınayım? Yakında bir gün, kardeşim gibi bir çocuğum olacağını hayal ettim. Böylece ona tüm kalbimle sevgimi, samimiyetimi yani bir annenin kalbindeki doğruluk ve şefkati sunacaktım.⁵⁸

Romanı zaman açısından genel olarak incelediğimizde kahraman anlatıcı ileriye dönüş tekniğine az yer ayırmıştır. Bunun için bu örnekle iktifa etmek zorunda kaldık.

Eser takdim, on bir bölüm ve son kısım olarak vücuda getirilmiştir. Romanda “süredizimsel” form takip edilerek kronolojik bir zaman zinciri oluşturulmuştur. Bu yazılı eserde çocukluktan yaşlılığa kadar devam eden bir kadın kahramanın hayatı anlatılır. Yaşlılık sürecinde ise roman bitmektedir. İlk iki bölümü çocukluk ve evlilik dönemlerini anlatır. Son iki bölüm ve sonuç kısmı ise yazar anlatıcı tövbe ve hac dönemine ayırır. Diğer bölümlerde, boşanma ve ikinci evlilik hadiseleri oluşturur. Biyografik romanlarda olduğu gibi bu eserde de olay örgüsü tek şahıs etrafında meydana gelir. Haliyle zaman da bu düzlem üzerinde oluşturulmuştur. Romanın geneline baktığımızda kahraman anlatıcının ilk evliliğinden ikinci evlilik kadar geçen dönem ikinci bölümden başlayarak yedinci bölüme kadar devam ettirir.

⁵⁸ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.39.

Kıskançlık, kibir ve bencillik evhamlarıyla yaşayan bir kadın eserde anlatılmaktadır. Buna bağlı olarak ikinci bölümden yedinci bölüme kadar zamansal olarak bir durağanlık görülmektedir. Bu bölümlerde zaman durmuş gibidir ve sürekli kadının muhayyilesindekiler anlatılır. Bu da olayların akışını ağırlaştırmış ve tempoyu yavaşlatmıştır. Anlatıcının hayal dünyasında sıkışıp kalan bu durum okuyucu açısından da bu bir olumsuzluk oluşturmuştur. Daha sonra ise birden yaklaşık elli yaşlarındaki olaylarını anlatılır. Burada görülen o ki bir zaman kopması veya geniş bir zaman aralığı bırakılmıştır. Daha sonraki bölümleri de tamamen nedamet ve hac farizasına ayırır.

3.5. Şahıs Kadrosu

Kurguya dayalı metinlerde asıl unsurlardan biri de şahıs ve şahıslardır. Şahıs kadrosu veya karakterler dediğimiz kişiler anlatılan olayları var eden ve yaşayan insan ve insan hüviyetine büründürülmüş varlıklardır.⁵⁹ Romanlarda gerçek ve kurmaca olmak üzere iki tarzda yazıldığını görmekteyiz. Kurmaca metinlerde yazar tamamen hür olup muhayyilesindeki karakterleri ona göre resmeder. Ancak gerçek metinlere dayalı eserler ise gerçek olaylara sadık kalınarak, kahramanları tarihi şahsiyetler anlatılır.⁶⁰ Zira insanın varlığıyla zaman, mekân ve olaylar var olmaktadır. Şahıslar veya karakterler eserlerde olayları sürükleyen, düğümlendirip açan yani her yönüyle eserde hâkim kişilerdir.⁶¹ Yazar eserinde vereceği mesajı özellikle başkahramanın ağzıyla anlatır. Onu konuşturarak mesajını iletir. Bunun için şahıs ve şahıslar yazarın elinde bir kukla ya da figürandır. Onları istediği gibi konuşturur ve istediği gibi de değiştirebilme yetkisine sahiptir.

Sanat/edebiyat eserlerinin geneli *insan odaklı* olduğu göz önüne alındığında, psikanalitik edebiyat eleştirisinin ne kadar zenginleştirici bir etkisinin olduğu görülecektir. Metinlerin analizinden yola çıkan görüşlerin eksik bıraktığı hususların tamamlanmasında, Freud ve onu izleyen psikanalist kuşaklarının öncülüğünde yazılı eserleri nasıl zenginleştirdiğini görmekteyiz.⁶² Bu zenginlik elbetteki yazılı eseri daha da yakından tanıma fırsatı olacaktır. Dolayısıyla yazar bu şekilde okuyucusuyla yakın bağ kuracak ve yazınsal metnin verdiği mesaj önem kazanacaktır.

Yazılı eserlerde şahıs kadrosu açısından diğer önemli durumda karakterlerin arasındaki münasebet bağıdır. *Romanlarda şahısların âlemi diğer karakterler aracılığıyla aydınlatılıp*

⁵⁹ Şerif Aktaş, age, s.133.

⁶⁰ B. Ayvazoğlu (2013) Tarih ve Roman İlişisine Dair Düşünceler, II. Milletlerarası Tarihe Roman ve Romanda Tarih Sempozyumu, 7 -9 Kasım, Hasan Ali Yücel Kongre Merkezi, İstanbul, s,156.

⁶¹ N. Elmas (2011). *Romana Doğru*. Çizgi Yayınları, s,46.

⁶² P. Cebeci. (2004). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, İthaki Yayınları, s,454

onları gün yüzüne çıkartır. Bu noktadan şahısların diğer şahıslarla olan ilişki ağı önem arz etmektedir.⁶³ Çünkü yazar özellikle biyografik eserlerde tüm şahısları başkahraman ile bir münasebet kurmaktadır. Dolayısıyla bu tür romanlarda başkarakter merkeze alınır. Onun hayatı üzerinden roman ilerler. Şahıs kadrosundan bulunan diğer kişiler başkahramanla direk ya da dolaylı olarak bağlantı kurulur. Böylece her şahıs başkarakterin farklı bir yönüne işaret eder ve onun etraflıca tanınmasını sağlar.

Romanda şahısların isimleri verilmediği gibi fiziksel özelliklerinden de bahsedilmez. Ancak kişilikleri anlatılır. Bu bakımdan eserde neredeyse bir şahıs var diyebiliriz. Yazar daima başkarakterden dolayısıyla da onun zihni dünyasından bahseder. Romanda her zaman hâkim unsur bencillik, kibir ve kıskançlıktan oluşan kuruntulardır.

3.5.1. Birincil karakter: Başkahraman

Kişilerin, zaman, mekân ve olay örgüsünde değişkenlik gösterip göstermemesine göre farklılık ortaya çıkar. Roman teorisyenleri, kurmaca eserlerde karakterleri en genel haliyle iki guruba ayırmaktadır: Bunlar;

A. “Yalınkat/düz” Karakterler.

B. “Çok yönlü/yuvarlak” Karakterler.

“Yalınkat/düz” karakterler: Bu karakterler okuyucuyu, şaşırtmayan kendisine belli bir kişilik verilmiş karakterler diyebiliriz. Onlar günlük hayatta karşımıza çıktığında tanıyabiliriz. Olay örgüsü içerisinde gelişen hadiseler nasıl tepki vereceğini tahmin edebiliriz. Koşullar değiştiğinde bile kimliğini korur. Tek boyutlu veya tek niteliklidirler. Edward Morgan Forster bu karakteri şöyle tanımlar:

*Yalınkat kişiler, birkaç nitelikten oluşan, tek bir tümceyle özetlenebilen kimselerdir. Roman boyunca ne zaman ortaya çıksalar, hep baştaki o birkaç nitelikleriyle görünürler ve hiç değişmeden kalırlar.*⁶⁴

Anlatıya dayalı eserlerde çok yönlü karakterler ise farklı kişiliklere sahip olurlar. Olay örgüsü içerisinde karşılaşılan durumlarda nasıl bir tepki verecekler veya nasıl bir konumda bulunacaklarını tahmin edemeyiz. Bu kişiliklere sahip bir eserlerde olaylar akıcı, zaman hızlı ve mekân değişkendir. Şahıslar az da olsa farklı kişilerle karşı karşıya gelir.

⁶³ Stevick, Philip (2004). *Roman Teorisi*, Akçağ Yayınları, s,170.

⁶⁴ E. M. Forster, (1985) *Roman Sanatı*. (Çev.) Ünal Aytür, Adam Yayınları, İstanbul, s, 142.

Bu tasnife göre eserdeki şahıs kadrosu açısından değerlendirdiğimizde, karakterlerin tamamının yalınkat olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü başkarakter başta olmak üzere diğer şahıslar hep olaylar içerisinde daima aynı karakterde kalmışlardır. Bundan dolayıdır ki okuyucu onları kolayca tanıyıp değişen olaylar karşısında nasıl bir tavır takınacağını kolayca tahmin edebilmektedir. Ancak bu karakterler eser içerisinde aksiyon ve hareketliliği yavaşlatmaktadır.

Eserde yazar anlatıcı, başkarakterin çocukluğundan başlayarak yaşlılığında esere nokta koyar. Olaylar, zaman ve şahıslar başkahramana göre şekillendirilmektedir. Romanda yer alan ilk önemli şahıs kadın başkahramandır. Psikolojik derinliğe sahip olup entelektüel biridir. Yazar başkarakterin adını söylemez. Kahire’de doğmuştur. Yerli, soylu bir aileye mensup olup Kahire’nin merkezinde yaşamaktadır. Yaz aylarında Qalyubia ve Sharqiya ilçelerinin arasındaki yazlıkta tatilini geçirirdi. Burada babası onun Arap dilini ve din kültürünü daha iyi öğrenmesi için bir hoca tutar. Bazen de bu tatilini İskenderiye’de geçirir. Başta Arapça olmak üzere İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerini iyi derecede bilmektedir. Edebiyata dair bu dillerde birçok eser okumuştur. Batı edebiyatının başlıca yapıtlarını okumuştur. O eserlerdeki karakterlerle de zamana zaman bütünleşir. Bunları satırlar arasında yer yer hissettirir. Kitap okumayı da çok sevdiğini şu cümle ile ifade etmektedir: لا شيء يستنفد الوقت ما تستنفده القراءة *Hiçbir şey okumak kadar iyi zaman geçirmez!*⁶⁵ Başkahraman evlendikten sonra birçok Avrupa ülkesine seyahat etmiş oralarda tatil yapmıştır. Bu yönüyle bu karakter oldukça donanımlı bir bilgi ve tecrübeye sahiptir. Aynı zamanda çocukluğundan beri dine eğilimli bir kadındır. Anlatıcı başkarakterin neden böyle özelliklere sahip olduğunun cevabını ileriki yaşlarda Alman, Amerikan vatandaşları ve birçok Avrupalı kişilerle iletişim kurması için düşünebiliriz. Başkahraman bulunduğu ortamlarda konuşmasıyla, hitabetiyle, fikirleriyle ve cazibesıyla insanları hemen etkilemektedir. Bu durumu şöyle anlatır:

*Bencilliğim, zekâma olan güvenim ve hitabetimin büyüleyiciliği beni aldattı.*⁶⁶

Hatta bir konuşma sonrasında yazar, üçüncü bir kişinin dilinden kahramana şöyle bir övgüde bulunur: *Allah’ı semada, seni de yerde görüyorum.*⁶⁷ Anlatıcı kahramanın kendisini övmek için İslami adaba uygun olmayan bir ifadeyi arkadaşının söylediğine yer vermesi onun *narsist*⁶⁸ kişiliğini ortaya çıkarmaktadır denilebilir. *Narsizim (özseverlik); başkalarını küçümseme,*

⁶⁵ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.146.

⁶⁶ age, s.184.

⁶⁷ age, s.72.

⁶⁸ Bu durumun alt yapısında genellikle aşağılık ve üstünlük kompleksi yatar. Ayrıntılı bilgi için bakınız: E.Gün (2022). *Adalet Ağaoğlu’nun Romanlarının Psikanalitik Yöntemle İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, s.199

*aşağılama ve önemsememe gibi insanın hastalıklı tavrının bilinç üstüne çıkmış hali denilmektedir.*⁶⁹

Anlatıcı kahramana karakter analizi açısından bakıldığında onun her yönden entelektüel bir kadın karakter olarak görürüz. Yazar kadını böyle tanımamızı ister. Avrupa'daki birçok yerleri gezip görerek tecrübe sahibi olmuş özgür bir Mısır kadını profili çizilmektedir. Ancak yazar anlatıcı sebep sonuç ilişkisi açısından eserde bu durumu ne ile ilişkilendirmektedir? Anladığımız kadarıyla başkarakterin entelektüel bir şahsiyete sahip oluşu ile başarılı bir yuvayı sürdürmemek arasında üstü örtülü bir mesaj vermeye çalışılmaktadır.

Eseri başkarakter açısından karşılaştırdığımızda Türk edebiyatında Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*⁷⁰ adlı yazılmış otobiyografi romanla karşılaştırmak yerinde olacaktır. Romanın başkişisi bacağındaki kemik rahatsızlığından dolayı yıllarca hastanelere gidip gelen on beş yaşlarında bir yetişkindir.⁷¹ Her iki eserde de ortak yönlerin olduğunu görmekteyiz. Her iki romanda da başkarakterin adı verilmez. Onlar bilgili, kültürlü, etrafını etkileyen bir kahramanlardır. İç konuşmalarına sıkça yer verilir. Kahramanlardaki psikolojik takıntılar (Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nda ümitsizlik ve yalnızlık, *Hâkezâ Hulikat* eserinde ise kıskançlık, bencillik ve kibir) hâkim güç olarak belirir. Bu yüzden onların hayatları bu durumlardan olumsuz etkilenir. Dolayısıyla bu durum romanın tümüne etki eder. Ancak Safa, eserinin sonlarında başkarakterini tamamen yalnızlık hissi içinde bırakarak olayı daha da dramatize eder. Başkahramanı hastanesinin Dokuzuncu Hariciye Koğuşu adlı yerde bırakarak ameliyat gününü bekletir.⁷² *Hâkezâ Hulikat* eserinde ise sonlara doğru başkarakter pişmanlık duyar. Hac farizasıyla bu evhamlar yatıştır. Yazar, romanı başkahramanın yaşlılık evresiyle sonlandırır.

Günümüzde her bilim dalında olduğu gibi sosyal bilimlerde de disiplinler arası çalışmalar olmaktadır. Doğrudan insanı konu alan psikoloji ve edebiyat birbirinden beslenmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda kurmaca metinlerde karakterlerin vücuda getirilmesinde psikoloji bilimi ve psikanalitik yaklaşım yol gösterici olmaktadır.⁷³ Karakterin iç dünyasında meydana gelen duygu ve düşünceler ister istemez davranışlarına ve olaylar içindeki tavrına

⁶⁹H. Baki (1993). *Tanzimat Edebiyatında Roman ve İnsan*, Promete Yayınları, Ankara, s,156.

⁷⁰ P.Safa (2022). *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*. Ötüken Yayınları. s.24

⁷¹ A. Ok (2022). *Peyami Safa'nın Romanlarında Kötülük Olgusu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik, s,64

⁷² Ö.Şahin (2019). *Taha Huseyn'in Kitâbu'l-Eyyâm Romanı İle Peyami Safa'nın Dokuzuncu Hariciye Koğuşu Romanının Psikolojik Yönden Karşılaştırılması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, s, 65.

⁷³ F.Atılı (2012). Edebi Metnin ve Yaratıcılığın Kaynağına Ulaşan Yol: Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi, *Turkish Studies*, 7(3), 257.

yansımaktadır. Bu noktadan psikolojik yorumlar çerçevesinde kurgusal karakterleri yakından tanıyabilir ve onların davranışlarının arka plan ve duygusal derinliğine inebiliriz.

Berna Moran, yazınsal eserlerde psikanalitik çözümlemenin dört farklı şekilde işlendiğini şöyle aktarır:

*Bazıları sanatçı psikolojisini, bilinçaltı dünyasını, cinsel komplekslerini vb. ortaya çıkartmak için, bazıları aynı zamanda bu buluşları eserlerini yorumlamak için kullanmış, yine bazıları da eserlerindeki kişilerin psikolojisini, davranışlarını açıklamak amacıyla bu kişilere uygulamışlardır.*⁷⁴

Moran, bu yöntemlerin hem yazarın biyografisini açıklamakta hem de esere ait verilerin izahında kullanılabileceğini söylemektedir. Ancak en çok kabul göre ve haliyle uygulanan yön ise eseri içeriği hakkındaki bilgilerin gün yüzüne çıkmasında olmuştur. Bu çalışmamızda da psikanalitik çözümler eserdeki başkarakterlerin ruhsal portresini ortaya çıkarılmasında etkili bir yöntem olup yadsınamayacak katkıya sahip olmuştur.

*Edebiyat eserinin temsîlî bir dünya kurduğu, temsîlî yapının anlaşılması yoluyla insanın da anlaşılabilceği sonucuna varabiliriz. Rüyalar nasıl, bir kişinin psikolojik dünyasının ana motiflerini, bu motiflere kaynak olan psikolojik yapılanmayı gösteriyorsa, edebi yapıtlar da benzer bir biçimde, kişinin iç dünyasının ana motiflerini ve bunları belirleyen unsurları gösterebilir.*⁷⁵ Bu açıdan metinler arasında yazar temayı anlatmada ve yansıtmada kullandığı biçim ve üslup da önem arz etmektedir.

Romandaki başkarakter psikanalitik yönden yaklaştığımızda özellikle başkarakterin *narsist* bir kişilik bozukluğuna sahip olduğunu görmekteyiz. Kohut, bu *narsist* yaklaşımı şöyle açıklamaktadır:

*Birey bu kişilik bozukluğunu eyleme koyma eğilimi ile büyülenmecilik, kendiliğinden harekete geçer. Kişi böylece eşzamanlı olarak kendine aşırı yatırım yapar ve kendini teşhir ederek benliğini şişirir.*⁷⁶

Daha kabaca bir söylemle *narsist* kişilik, kişinin kendine tapması, kendine âşık olmasıdır diyebiliriz. Sadece kendi duygularını tatmin etmeye yönelmektedir. Eserde başkarakterin hayatına baktığımızda daha küçükken kıskançlığın bir nüve halinde kişiliğinde gizli olduğu anlaşılır. Kendi ifadesiyle *eşimle kıskanç bir çocukken evlendim*. Çocukluktan başlayan bu olumsuz durum, bencillik ve kibirle daha da büyür. Sonrasında yaşamının önemli noktalarında

⁷⁴B. Moran, (1991). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. Cem Yayınevi, s,134

⁷⁵ A. Budak (2009) Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi Ve Bir Uygulama Denemesi *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 62(4), 19.

⁷⁶ H. Kohut (1998). *Kendiliğin Çözümlemesi (Narsist Kişilik Bozukluklarının Psikanalitik Tedavisine Sistemli Bir Yaklaşım)* (Çev.) Cem Atbaşoğlu, Banu Büyükkal, Cüneyt İşcan, Metis Yayıncılık İstanbul, s.143.

olumsuz sonuçlara yol açar. Kendi düşüncesine göre arzularını ve isteklerini tatmin etmeyen kocasından ayrılır. Daha da ileri giderek masum ve ideal bir eş olan kocasına acı çektirmek için onun en yakın arkadaşıyla evlenir. Kocasını ölüm döşeğindeyken son arzusu olan görüşmeyi de reddeder. Başkarakterde oluşan diğer *narsist* durum ise en yakın kız arkadaşıyla kendini kıyas ederek içerisinde başlattığı soğuk savaşla onu aşağı görmek ve rencide edici davranışlar sergilemek şeklinde kendini gösterir. Görüldüğü üzere bu narsist kişilik bozukluğu, mutluluğu karşısındaki bireylere acı çektirmekte bulunmaktadır. Yazar anlatıcı başkarakterde oluşan bu kişilik bozukluğuna rağmen etrafında bulunan karakterlerin tek tipe sahip insanlar olarak resmeder. Onlar daima iyi ve doğruyu temsil ederken başkahraman kötüyü ve hislerine mağlup olmuş bir bireyi temsil etmektedir.

Anlatıcı eserde ruhsal çözümlenmeye son derece uygun olan bu metinlerde yazar başkarakterini oluştururken onun içsel yaşantılarını ortaya koymuş, bunu yaparken başkarakterini toplumdan soyutlamamış aksine onu toplumun içinden yansıtmıştır.⁷⁷ Ait olduğu çevre ve aile yapısını resmetmiştir. Bu bakımdan başkarakterine bakarak eserde o dönem toplumunun izlerini bulmak mümkündür.

3.5.2. İkincil karakterler

Anlatıya dayalı eserlerde başkarakter tek bir kişi olamaz. Onun yaşamında artı ve eksi yönden etkilenen kişi ve kişiler elbette bulunacaktır. Asıl kahraman kendisi için olduğu kadar, başkaları içinde endişe duyup ızdırap çekebilir. Bu kişilere *alıcı* denmektedir.⁷⁸ Araştırmaya konu olan romanda da anlatıcı başkarakterin hayat macerasının oluşumunda kurguya katkı sağlayan ikincil karakterler de tabii olarak bulunmaktadır. Bu ikincil karakterler başkahramanın farklı yönlerini tanımada etkili rol oynamaktadır. Burada bu yardımcı karakterler tanıtılacak ve kurguya ne ölçüde katkıda buldukları ele alınacaktır.

3.5.2.1. İlk Eş: Alıcı

Eserde başkarakterine hayatının bir döneminde beraber olduğu doktoru görmekteyiz. İlk eş olan bu genç doktor işini seven, insanlara sürekli yardım eden bir karakterdir. Halk tarafından tanınan ve muteber bir kişiliğe sahiptir. Başkahramanla evlenir zamanla iki çocuk sahibi olurlar. Yazar anlatıcı ilk eşini şöyle anlatır:

⁷⁷ Nurtaç E. (2009) Ölü Bir Deniz Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, c.11, s.11.

⁷⁸ Şerif Aktaş, age, s.138

*İlk kocam o çok iyi ve çok kibar. Ailesini memnun etmek için her türlü çabayı gösteren, nazik, şefkatli bir aile reisinin özelliklerine sahiptir.*⁷⁹

Klinik ile evi arasında gününü geçiren çalışkan bir babadır. Hemen hemen her yaz eşi ve çocuklarını Avrupa'ya tatile gönderirdi. Kendisi yaz dönemlerinde de çalışırdı. Daima çocuklarını ve eşini düşünen ideal bir baba karakterini canlandırır. İnsanları rencide etmeyen, hoşgörülü ve kültürlü bir bireydi. Çocukları sever ve onların ihtiyaçlarını karşılayan bir aile reisiydi.

Diğer bir yerde de ilk eşi şöyle anlatır:

*Kocam şefkati, nezaketi ve tüm benliğiyle bana olan sevgisiyle eşsizdir.*⁸⁰

Zamanla kadın kahramanda kökleşip yer edinen kıskançlık, bencillik ve kibir onu eşinden ayırmaya sebep olacaktır. Romanın ilerleyen bölümlerinde eşinin işini çok sevmesi ve ona kalbini vermediği yanılığını dile getirir. Yazar anlatıcı diğer pasajda da şöyle bir itirafta bulunur:

*O, bana sürekli ruhunu açtı. Ama ben ona tüm ruhumu ve tüm hayatımı vermek istemedim.*⁸¹

Bu şikâyetlerle beraber son olarak kahraman anlatıcı ilk eşinin onu sözle rencide etmesi tabir yerindeyse bardağı taşıran son damla olmuştur. Böylece ilk eşiyle yollarını ayırdığını şöyle ifade eder:

*Son konuşmasında bana bu evin onun evi olduğunu ve ancak onun emri ve izniyle orada yaşayabileceğimi söyledi. Ben de bu evde kalmayacağımı ve artık kimsenin bilmeyeceği bir yere gideceğimi söyledim.*⁸²

Kadın kahraman yanlış hissiyatlarına kapılarak eşini hiç tereddüt etmeden terk eder.

Yazar anlatıcı bir yaz seyahatinde eşi onu limandan yolcu ederken bir olay yaşar. O da hayatının son demlerine kadar yaşayacağı bir gerçeği iç konuşma tekniğiyle kendi kendine şöyle ifade eder: *Bu adamdan vücudunla ayrılabilirsin ama hayatını onun hayatından ayıramayacaksın. Zira bu iki çocuk seni sınımsız bir bağla seni ona bağlıyor!*⁸³

Doktor olan bu eş kısa zaman sonra hastalanır ve ölür. Bu karakterle yazar bize saf, temiz, işini seven, dürüst ve ailesine karşı hiçbir kötülük yapmamış, masum içe dönük bir

⁷⁹ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.93.

⁸⁰ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.54.

⁸¹ age, s.52.

⁸² age, s.121.

⁸³ age, s.129.

babayı resmetmektedir. Doktor, narsist bir kişilik yapısına sahip olan bir kadının karşısında iyiliği, sabrı ve samimiyeti ifade eden bir şahıs olarak görülmektedir.

3.5.2.2. İkinci Eş: Yardımcı

Anlatıya dayalı yazılı eserlerde yardımcı kişi/ler, başkarakterin hayatını olumlu yönde etkileyen, ona destek veren karakterdir. Karşı güçle çatışmada başkarakterini yalnız bırakmayıp daima onun yanında yer almış kişi ve kişilerdir.⁸⁴

Romanda yardımcı karakter rolü başkarakterin ilk kocasının arkadaşına verilmiştir. O, zamanla aile dostu olmuştur. İlk eş ile birlikte başkarakterin bayan arkadaşına yardım ederler. Başkarakterin bayan arkadaşıyla ilgilenirler. Mirasın çocukla ve bayan arkadaşına kalması için çok yoğun bir çaba sarf ederler. Başkahramanın boşanma arifesi ve sonrasında da haberci olup bağlantıyı kuran kişidir. İlk görüşte başkahramanı sevmiştir. Duygularını şöyle dile getirir:

*Seni ilk görüşte sevdim. İlk kocanın beni sana sadık arkadaşı olarak tanıttığı gün benimle evlenmiş olmanı ümit ettim.*⁸⁵

İkinci eş, bir aile dostu aynı zamanda karı koca arasında iletişimi sağlayan kişidir. Ancak İkinci eş olacak bu kişi aileye iyice alışır. Doktorun eşi olan başkahramanı kendine eş olarak görür. Başkarakter evden ayrılıp İskenderiye'ye gittiği zaman ona yardım etmek yine onu arar ve bulur. Ona ve çocuklarına gerçek bir aile reisi gibi sahip çıkar. Nihayetinde ilerleyen zamanda ona evlilik teklifi yapar. Kadın başkarakter ona şartlarını söyler. Bu adam şartları kabul eder. Kadın kahraman resmi olarak daha eşinden boşanmamıştır. Ancak bu ikinci evliliği yapar. Ayrıca başkarakter bu kişinin ettiği yardımlara karşılık evlenerek onu ödüllendirmek de istemektedir. Bu durumu mısralara şöyle yansıtır:

*Çocuklarımın mirasını ben alıncaya kadar bana yardım etmek için elinden geleni yaptı. Bu yüzden bu iyiliğini onun için takdir ettim ve onunla evlenerek onu ödüllendirmek istedim.*⁸⁶

Eşinin en yakın dostu ve arada haberci olan bu kişiyi yazar böylece ikinci eş olarak sahneye çıkarır. Anlatıcı yazar, bu ikinci eşi çocuklarına anlatırken şöyle tanıtır:

*Çünkü o iyi kalpli bir adam, evine girdiğinizden beri size gerçek bir baba gibi davranan biridir. Aynı zamanda sizi iki çocuğu gibi gördü ve size bütün şefkatini ve sevgisini verdi.*⁸⁷

⁸⁴ Şerif Aktaş, age, s.139.

⁸⁵ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.192.

⁸⁶ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s. 90

⁸⁷ age, s.171.

İkinci evliliği ile anneleriyle birlikte evine gelen çocuklara üvey evlat muamelesi yapmayan bilakis onları kendi öz çocukları gibi kabul eden bir babadır. Hayatlarının bundan sonraki dönemlerini beraber mutlu geçiren ve onlara gerçek bir baba sıcaklığını vermiştir. Netice olarak yazar bu karakterle yarım kalan aile reisliğini tamamlamak istemiştir.

Yazar diğer gelecek pasajda bayan arkadaş dediğimiz şahsın ağzından tamamen doğru olan ilk ve ikinci eşleri hakkında şöyle bir itirafta bulunur:

*Size yemin ederim ki, ikisiyle de mirasımı almamda onların bana karşı saf ve samimi sevgilerinden başka bir şey görmedim. Onların yardımseverlikleri ve doğrulukları bunu onlara yaptırdı.*⁸⁸

Bu birinci ve ikinci eş, çocuklarıyla yalnız olan bu bayan arkadaşta yardım ederler. Onunla evlenmek ya da sürekli beraber olma niyetleri olmadığı anlaşılmaktadır. Niyetlerinde sadece sevgi, acıma ve yardımseverlik olduğu belirtilir. Yazar anlatıcı onların masum birer birey olduğunu kadın arkadaşın ağzıyla söylemektedir. Ancak bu ikinci eşte anlatılanın ötesinde farklı bir karakter bulunmaktadır. Yani arkadaşının eşini daha ilk gördüğünde onunla beraber olmak istediğini söylemektedir ki bu da masumiyeti ifade edecek bir karakter tipi değildir. Çünkü en yakın arkadaşının eşiyile evlen ek istemektedir. Yazar anlatıcı bu şahsı sahneye koymakla Avrupa'dan yansıyan aile kültürünün Mısır aile yapısını nasıl değiştirdiğini eserinde okuyucusuna göstermek için bu karakteri sahneye çıkarır.

3.5.2.3. Bayan arkadaş (Hasımgüç)

Romanda kişiler arasında karşıtlıkların olması, çatışmaların meydana gelmesi kaçınılmazdır. Yazar vaka zincirindeki düğümlemenin ortaya çıkmasında “*hasım güce*” ihtiyaç duyar. Tematik gücü temsil eden kahramanın karşısına yazar, karşı gücü koyarak vaka zincirinde olaylara farklı yön verir.⁸⁹ Yazar bir yandan aksiyon ve gerilimi sağlamak diğer yönden başkarakterini yakından tanıtmak için karşı gücü temsil eden şahıs ve şahıslara yer vermektedir. Yazar anlatıcı, Hâkezâ *Hulikat* romanında bayan arkadaşını “*hasımgüç*” olarak tanımlar. Diğer karakterler gibi bu şahsın da adını söylemez. Bu arkadaşın kocası ölmüş çocuklarıyla çaresiz halde kalmıştır. Akrabaları ise onlardan mirası almak isterler. İlk eş ve ikinci eş başkahramanın ricasıyla bu mirasın onlara verilmesi için onlardan yardım talep eder. Bayan arkadaş başkahramanın en yakın arkadaşıdır. Ancak ilk eşin onlara yardım için sık sık gider. Kadın kahraman evhamları nedeniyle bayan arkadaşına kin besler. Eşiyile arasına

⁸⁸ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.199.

⁸⁹ Şerif Aktaş, age, s.154.

girdiğini düşünür. Bu sebepten dolayı bayan arkadaşından en nefret eder. Yazar onu eserde “*hasımgüç*” olarak takdim eder. Bayan arkadaş fiziki güzelliği, zarafet ve cazibesiyle insanı kendine çekmektedir. Kahraman anlatıcı kendiyile kıyas eder şöyle bir itirafta bulunarak der: *Çünkü ben onun kadar güzel ve cazibesi olan biri değilim.*⁹⁰ Bu cümleden hareketle bayan arkadaşını kendiyile kıyas etmiş ve evhamlarıyla daima içinde üzüntü, keder ve mutsuzluk hali olmuştur. Kadın kahraman iç dünyasında ona mağlup olmuş yarışmacı olarak kendini görür.

Zamanla çoğalan bu kuruntular arkadaşını tamamen kendine düşman görecektir. Bu karakter aslında masum, hiçbir kabahatte bulunmamıştır. Nitekim onun iyi bir arkadaş olduğu romanın son bölümlerinde hac farizasını yaparken karşılıklı konuşmada anlatır. Yazar anlatıcı narsist kişilik bozukluğunu *hasım güç* ile iyice ayyuka çıkartır.

3.5.3. Üçüncül Karakterler

3.5.3.1. Alman Kadın

Mısır’daki Alman büyükelçisinin karısıdır. Milliyeti ve konumuyla övünen, bilgili bir hanımdır. Eşinin görevi dolayısıyla uzun süre Kahire’de yaşamış. Zaman zaman kadın kahramanla görüşür, sohbet ederdi. Dekoratif unsur olarak romanda yer alır. Farklı milliyeti temsil eden bir karakterdir.

3.5.3.2. Amerikalı Kadın

Bir seyahat esnasında tanışırlar. Otelde veya gemide çokça beraber olup sohbet ederler. Avrupa’nın birçok ülkesini görmüş, onlar hakkında genişçe malumata sahiptir. Kadın anlatıcı ile aşk, kadın ve erkekler hakkında konuşan üçüncül kişilerdendir. Yazarın bu karakteri kendi dünya görüşünü ortaya çıkarması için sahneye dâhil etmiş olduğu anlaşılmaktadır.

3.5.3.3. Hala

Yazar, halayı şu cümlelerle tanıtır:

Halam yazlık evde kaldığımız süre boyunca bize sık sık gelirdi. Aralarında, ailenin haysiyetini ve konumunu koruyan, köyünün yoksullarına ve ev arkadaşlarına sadaka veren, kırsalın saygın, ileri gelenlerinden bir kadındı. Babamdan birkaç yaş büyüktü. Babam ona değer verir ve onu severdi. Allah'a ve Resulüne güçlü bir imanı vardı. Dininin farzlarını çok iyi yerine getirir ve beş vakit namazı kılardı. Recep, Şaban ve Ramazan oruçlarını tutardı.⁹¹

⁹⁰ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.184.

⁹¹ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.15.

Hala, dini vecibelere sahip, hacca gitmiş, yardımsever bir kadındır. Ümmi ve köylüdür. Saliha bir kadın olup hac farızasını yerine getirmiştir.

Hala sözlü malumata çokça sahip ancak ümmi olduğu için yazılı bilgilere sahip olmadığını yazar şu kesitte ifade etmektedir:

*Halamin hacciyle ilgili anlattığı her şeyi o zaman aktarabilseydim, ilginç bir kitap yazardım, çünkü bu hac ile ilgili konuşması gece gündüz Şehrazat 'mış gibi günden güne devam etti.*⁹²

Yazar, Şehrazat göndermesiyle sürekli halanın dilinden anlatılan bilgilerinin çokluğuna dikkat çeker. Halanın dini müktesebatının kulaktan duyma bilgilere dayandığını söylemektedir.

Anne hastalandıktan sonra hemşirenin yerine köyde yaşayan hala anne ile ilgilenmek için getirilir. Anne hastayken ona evde sürekli yardım ettiğini şu cümlelerle aktarılır:

*Halam annemle hastayken ilgilendi ve gece gündüz ona baktı. Yanında otururken sihir ve sihir hakkında bildiği her şeyi okurdu. Üzerindeki kötü nazarları gidermek için başına tütsü bırakırdı ama annemin hastalığı her geçen gün daha da kötüleşiyordu.*⁹³

Yazar anlatıcı hemşirenin yerine halanın hasta bir anneye bakması ile tıbbi müdahaleden önce farklı bir yardımın yapılmasının fayda vermeyeceğine vurgu yapmaktadır. Hala farklı dualar ve tıbbi olmayan ilaçları bilen bir kadındır. Saf, yardımsever ve insanları seven bir karaktere sahiptir. Yazar bu karakterle kimi dindar kişilerin din algısına yönelik üstü kapalı bir eleştiri getirir. Hak dinin, hurafelerden uzak akıl ve mantık çerçevesinde İslam'ın temel naslarına uygun olarak anlaşılması ve pratiğe dökülmesi lüzumuna işaret eder. Heykel, her ne kadar bu eseri İslamiyet'i tamamen benimsediği döneminde yazmış olsa da hala gibi safi karakter toplumda yerleşen hurafelere karşı çıktığı söylenebilir. Çünkü yazar anlatıcı hemşirenin yerine halanın hasta bir anneye bakması ile tıbbi müdahaleden önce farklı bir yardımın yapılmasının fayda vermeyeceğine vurgu yapmaktadır.

3.5.3.4. Baba

Anlatıcı, eserde babasını geleneksel Mısır toplumunda ailesine bağlı, onların ihtiyaçlarını karşılayan ve eşini seven ideal bir karakter olarak yansıtır. Yazar anlatıcı annenin hasta olduğu bir zamanda babanın ailesini düşündüğünü şu cümlelerle bu durumu baba karakterinin şöyle aktarır:

⁹² Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.12.

⁹³ age, s.13

*Hastalandığında bu kanepede sadece bir kere yattın. Bana her zaman gösterdiğin şefkat ve samimiyet için sana çok az şey yaptım.*⁹⁴

Anlatıcı kendilerinin yerli Mısır ailesine mensup olduğunu şöyle ifade etmektedir:

*Babam soylu ve yerli bir Mısırlıydı. Kahire'nin merkezinde yaşıyordu. Yaz aylarında ailesiyle yazlığa giderdi. Köylüler ona çok saygı gösterirlerdi.*⁹⁵

Baba karakteri karısının ölümünden sonra tekrar evlenerek bir çocuk sahibi olmuştur. Kızını evlendirir ve süre sonra da ölür. Eserde iyi bir baba imajı sergilenir. Ancak çocuğunun belli bir yaşa kadar eğitim almasına ve kiminle evleneceğine karar verecek olan tek mercidir. Yazar anlatıcı okula başladığı zamanlarını şöyle ifade eder:

*Yedi yaşıma geldiğimde babam beni Kız Okulu'na gönderdi.*⁹⁶

*On yaşımdaydım ve bu yirminci yüzyılın ilk on yılında Kız Okulu'nda öğrenciydim.*⁹⁷

Yazar müstakbel eşi olacak doktor beyle aralarında şöyle bir konuşma geçer: Şöyle ifade eder:

Dedi ki: Dinleyin hanımefendi, sizi babanızın benimle nişanlamasını düşünmüştüm ama siz kabul etmedikçe yapmamayı düşünüyorum. Bundan dolayı gözlerimi yere diktim ve yanaklarım utangaçlıktan kıpkırmızı oldu ve biraz gururla bunun benim işim değil, babamın meselesi olduğunu söyledim.⁹⁸

Arap Edebiyatı eserlerinde genç kızlar aile ve *mahalle baskısı* altında yaşamak zorunda kaldıklarını sıklıkla vurgulanır. Toplumda kadının hak ettiği değeri verilmediğini dile getirilir. Eğitim ve evlilik gibi hayatın en önemli kararlarının ailesine bağlı olarak alındığı (özelikle de baba tarafından) eleştirilir.⁹⁹ Eserde de fark edildiği üzere yazar, baba karakteriyle her ne kadar ailesini ve çocuğunu her daim düşünen bir babayı resmetse de tutucu bir aile reisliğine gönderme yapar. O dönemdeki Arap toplumunda kadının özgürlüğünün daha küçük yaşlardan itibaren kısıtlandığı mesajı verilmektedir.

3.5.3.5. Anne

Anne, Mısır geleneklerine bağlıdır. Ev idaresini iyi bilen ve evini güzel bir şekilde yöneten bir annedir. Kızının ve eşinin ihtiyaçlarını daima gözetten bir bireydir. Anlatıcı anneyi şöyle tanıtır:

⁹⁴ age, s.14.

⁹⁵ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.12.

⁹⁶ age, s.33.

⁹⁷ age, s.219.

⁹⁸ age, s.25.

⁹⁹ R. Çinkılıç (2014) *İhsân Abdu'l-Ğuddûs'un Romanlarında Kadın İmajı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, s,264

Annem babamın akrabasıydı. Ailesi de bir kıza okuma yazma öğretmeyi kabul edilemez bir mesele olarak gören bireylerdi. Ama evi idare etmekte mahirdi, onunla ilgili her şeye hâkimdi. Sıkıntısız yönetirdi.¹⁰⁰

Anne, kızı biraz büyüdükten sonra Mısır kültürüne göre giyindirir. Yazara anlatıcı şu cümlelere yer verir:

Kahire'ye döndükten haftalar sonra annem bana giymem için bir elbise ve onunla birlikte burka giydireceğini bildim. Bu vesileyle, uygun kumaşı seçmek için dükkânlara, elbise için de terziye onunla birlikte gittik.¹⁰¹

Yazar anlatıcı belli yaşa geldiğinde annesinin onu Mısır aile yapısının kurallarını söyler. Bu durumu şöyle ifade eder:

On üç yaşıma geldiğimde annem geleneklere göre gündüzleri bahçe duvarlarından dışarı çıkmamamı ve erkek işçiler bahçedeyken oraya gitmemim yasak olduğunu söyledi.¹⁰²

Anne, kızının çocukluktan yetişkinliğe geçerken amansız bir hastalığa yakalanır. Kısa bir süre içinde de vefat eder. Yazar, onu okuyucuya iyi bir ev yöneticisi ve Mısır aile yapısındaki anneyi yansıtan bir karakter olarak sahneye koyar.

3.5.3.6. Üvey Anne (Çerkez Kızı)

Yazar anlatıcı üvey annesini şöyle tanıtır:

Üvey annemin mükemmel vücut güzelliği beni etkiledi. Otuz yaşın üzerindeydi ve yine de gözlerinde çocukluğun masumiyeti vardı. Kahkahalarında bu çocukluğun görüldüğü saflık vardı. Yüzünün hatları sanki bir sanatçı tarafından resmedilmiş gibiydi. Sanki şimdiye kadar sahip olduğu en güzel mükemmellikteydi. Omuzlarına dökülen yumuşak, kömür rengi saçları gözlerinin ahengine uyan en güzel çerçeydi. Yüz hatlarının güzelliği muhteşem ve büyüleyiciydi. Dokusu ılımlılık ve doğrulukla bakılan bir zevkti ve içindeki her şey, bu harika duyguyu oluşturan benzersizliği. Hareketleri ve durgunluğu doğaldı. Her gördüğümde büyülendim ve bu hisler gittikçe de arttı. Onu gördüğümde yaratıcının varlığına içten inandım ve eşsiz cemalinin ruhumda hâkim olduğunu hissettim. Onda merhametli bir annenin şefkati tüm varlığıyla üzerimdeydi ve bunu hissediyordum.¹⁰³

Çerkez kızı olan üvey anne mükemmel dış güzelliğe sahip bir kadındır. Aynı zamanda uyumlu ve yardımsever bir annedir. Ev işlerinden iyi anlayan ve ailesini düşünen biridir. Bir zaman sonra hamile kalır ve bir erkek çocuğu dünyaya getirir. Kadın kahramana her zaman iyi davranan onun ev işlerinde iyi yetişmesi için gayret eden biridir. Başkahraman üvey annesinin eve geldiği ilk zamanlarda kabullenmemesi ve çatışmalar yaşamaması ile birlikte anne şefkatinin

¹⁰⁰ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.13.

¹⁰¹ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.15

¹⁰² age, s.14

¹⁰³ age, s.30.

gösterilmesiyle yavaş yavaş bu anneye alışır ve onu benimser. Yazar anlatıcı bu karakterle yarım kalan annelik karakterini tamamlar. Hatta daha ileri bir karakter resmeder.

Eserde kocasının ölümünden sonra bu anneden hiç bahsedilmez. Bu da kadın kahramanı evlendirmesine tekabül eder. Yani ikinci bölümden sonra yazar bu Çerkez kızını sahneden çeker. Bir daha ne bu anneden ve ne de üvey kardeşten bahsetmez. Hâlbuki bu üvey anne eserde en etkin bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Esere her yönden değişim ve dönüşüm getirecek bir karakterdir. Kurguda önemli bir rol verilmesi beklenen ve olaylar zinciri içerisinde hassas bir halkayı teşkil etmesi icap eden üvey anneden daha sonra hiç bahsedilmeyişi ve ansızın sahneden çekilmesi kurgunun sağlamlık ve tutarlılığı bakımından bir olumsuzluktur denilebilir. Aşağıda bu hususa dair bir eleştiri yapılacaktır.

3.5.3.7. Kız ve Oğul

Kız ve oğul başkarakterin ilk eşinden olan çocuklarıdır. Onları anneleri büyütür. Evlilik çağı geldiğinde ise onların evlenmesine yardımcı olur. Yazar onların çocukluklarına dair kısaca bilgi verir. Oğlunun aynen babasına benzediğini söyler. Daha sonra ise onun evliliğinden kısaca bahseder. Kızı hakkında ise ancak kocasıyla sorun yaşadığı zaman anlatımda bulunur. Yazar anlatıcı kız ve oğlunu normal bir aile içerisindeki yaşantıları sergilemek ve önceki hayatında karşılaştığı durumları tekrar göz önüne getirmek için kullanmaktadır.

3.5.3.8. Ders Hocaları

Eserde iki hocadan bahsedilir. İlk hoca her yaz tatilinde köyde ders aldığı hocadır. İkinci hoca ise hac vazifesini yaparken vaaz esnasında etkili konuşmalarla halka nasihatte bulunan hocadır. Hocalık karakterleriyle yazar anlatıcı eserde dini ön plana çıkarır. Öte yandan vaaz ve nasihatlerle başkarakterle hayat dersleri vererek uyarıda bulunur.

3.5.4. Diğer şahıslar: Dekoratif Unsur Konumundaki Kişiler

Dekoratif veya fon karakter dediğimiz kişiler olay örgüsünde yer almalarına rağmen pek fonksiyonları olmamaktadır. Aktaş, bu durumu şöyle açıklar:

Mahallî rengi aksettiren, dikkatlere sunulmak istenen vaka veya vaka parçasına ait tablonun gözler önüne daha iyi tecessümüne hizmet eden şahıslar da vardır. Bunların vaka

*içinde yüklendikleri herhangi bir fonksiyon yoktur, eserde psikolojik hususiyetlerinden de söz edilmez.*¹⁰⁴

Romana baktığımızda dekoratif kişiler olarak şunları görmekteyiz: Köylüler, gemideki yolcular ve kaptan, kamarada şarkı söyleyen kız, sınıftaki öğrenciler, sürekli ziyaret edilen komşular ve onların kızları vs.

Esere şahıs kadrosu açısından eleştirel bir bakış getirmek yerinde olacaktır. Romanda kocasının ölümünden sonra üvey anneden hiç bahsedilmez. Sadece ikinci bölüm içerisinde bu anneden bahsedilir. Bu da kadın kahramanın evlenmesiyle son bulmaktadır. Yani ikinci bölümden sonra yazar bu Çerkez kızını sahneden çeker. Yazar bu anneyi sahneden çekmeyip üvey evladına yine eskiden olduğu gibi anneliği devam ettirilebilirdi. Neden hemen onu sahneden aldı? Bir başka nokta ise çocuğuyla yalnız başına kalan bu anneye ve üvey kardeşe ne oldu? Maalesef bu sorunun da cevabı bulunamamaktadır. Üçüncü bir nokta ise romanda başkahraman kendi çocuklarına da az yer vermektedir ki sadece çocukluk ve evlilik dönemlerinden bahseder. Bu durumda şahısları anlatma yönünden onlara sınırlı bir yer vermesi şahıs kadrosunu sığ bir hale dönüştürmüştür. Özellikle üvey anne, şahıs kadrosu ve romanın olay örgüsüne ve muhtevasına ayrı bir renk ve soluk katacağı kanaatindeyiz. Ancak Çerkez kızı eserde zayıf bir karakter olarak görülmektedir. Kanaatimizce ikinci anne olan Çerkez kızı baskın bir karakter olup eserde kahramana gerçek bir annelik yaparak onu evhamlarının girdabından kurtarabilirdi.

3.6. Mekân

Anlatıya dayalı eserlerin biçim açısından değerlendirilmesi gereken bir konu da mekândır. Mekân, varlıkların kapladığı alandır. Kısacası mekân yaşanan olayların sergilendiği yerdir. Bu alan ister kurgusal ister gerçek olsun, yazılı eserlerde bahsedilir. Romanda insan karakterini belirleyen temel unsurlardan biri çevre/mekândır. Bu sebeple insanı yaşadığı veya bulunduğu ortamdaki ayrı düşünemeyiz. Mekânlar insan karakterini tanımlamada hem sosyal hem kültürel kimliği hakkında bize birçok ipuçları verir.¹⁰⁵ Bu bakımdan insanı mekândan ayrı düşünemeyiz. Öyleyse kurmaca eserlerde insan karakterini var eden yönlerden biri de mekândır denilebilir.

Özellikle yazılı eserlerin kaleme alınmasında eserin mekân ile bir genişleme ve yayılma olduğu görülür. Böylece yazar şahısların yükünü hafifletmiş olur. Şahısları uzun uzun anlatmaz.

¹⁰⁴ Şerif Aktaş, age, s.142.

¹⁰⁵ İsmail Çetişli, age, s.76.

Onları uygun bir mekânla ilişkilendirerek geniş bilgi verir. Bu bakımdan yoruma çok kaçmaz ve romanı muhteva açısından da zenginleştirir.¹⁰⁶ Yazar resim çizer gibi mekân tasvirlerine yer verir. Yazar bu tasvirlerle yerine göre dar alanı betimlediği gibi geniş olan uçsuz bucaksız yerleri de tasvir edebilir.

Mekânın romandaki başka bir işlevi de şahısların dış dünyadaki durumu ile psikolojik yönünü anlatmada çok önemlidir. Mekânlar, bir ayna olup şahısların karakterlerini okuyucuya yansıtmada oldukça kolaylık sağlar¹⁰⁷ *Açık-kapalı mekânlar yazılı eserlerin niteliğini etkileyeceği gibi karakterleri de etkiler. Kapalı mekânlar daha çok ruh çözümlemelerine zemin hazırlarken açık mekânlar daha ziyade aksiyonu gerektiren yerler olarak öne çıkarlar.*¹⁰⁸ Yazar anlatıcı şu pasajda iç dünyasını mekân tasviriyle beraber aktarır:

Ve kocamın evine değil, evime geldiğimde rahat bir nefes aldım ve sanki göğsümden ağır bir yük kalkmış gibi hissettim. Ciğerlerim bu yeni havayı, mutlak özgürlüğün havasını içine çekti ve bana mutluluğa ulaşabileceğim bir yerdeymiş gibi geldi. Ve endişelerimi gözlerimin önündeki masmavi dalgada uçsuz bucaksız denizin uçurumuna attığımı ve benim çektiğim acıyı onlar da çekiyormuş gibi... İki çocuğumun da bu anda sevindiğini görmek, mutluluğumu artırdı.¹⁰⁹

Başkarakter eşinden ayrılma kararı aldıktan sonra evinden ayrılır. İskenderiye'ye yerleşir. O andaki haleti ruhiyesini anlatır. Kendini sürekli baskı altında hisseden, çektiği acılardan bir anda huzura kavuştuğunu ve rahat nefes aldığını belirtir. Yeni bir eve geldiğini anlatmaktadır. Evin içinin nasıl olduğunu orada nelerin bulunduğunu resmetmez. Evle ilgili herhangi bir ipucu da vermez. Bu bakımdan mekân, anlatıcının bakış açısına göre anlam kazanmaktadır. Okuyucu da anlatılanlar kadar bir bilgi sahibi olmuştur. Ardından başkarakter hemen muhayyilesindeki düşünceleri aktarır. Mekân tasviri belirsizdir. Bu bakımdan mekân zihinlerde netlik kazanmaz. Dolayısıyla eksik bir mekân pasajı karşımıza çıkar. Ancak yazar özgürlüğünü ifade ederken güzel bir tasvir yapmıştır: *Ve endişelerimi gözlerimin önündeki masmavi dalgada uçsuz bucaksız denizin uçurumuna attığımı...*¹¹⁰ Kendisi ve çocukları da mutlu olmuştur. Yazar anlatıcı burada mekân tanımlamadan ziyade duygularını ön plana çıkarır ve baskın olarak kadın özgürlüğü mesajı vermektedir.

¹⁰⁶ A.Tuğluk(2012). *Servet-i Fünûn Romanında Mekân*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s.9.

¹⁰⁷ agt. s.10.

¹⁰⁸ A. İ. Kolcu (2005). *Öykü Sanatı*, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara, s,26.

¹⁰⁹ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.123.

¹¹⁰ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.123.

Heykel'in bu tarz anlatıma benzer olan Türk Edebiyatında bireylerin iç dünyasını başarılı bir şekilde yansıtan Peyami Safa'nın¹¹¹ Dokuzuncu Hariciye Koğuşu adlı romanından bir kesit vererek devam edeceğiz. Yazar anlatıcı olarak Safa, hastadır ve sürekli hastaneye gider gelir. Yolda mahalledeki evlere dikkat eder. Bir keresinde hastaneden eve dönerken şöyle bir betimleme yapar:

Kenar mahalleler... Birbirine ufunetle adaleler gibi geçmiş, yaslanmış tahta evler... Her yağmurda, her küçük fırtınada sancılanan ve biraz daha eğilip büğrülen bu evlerin önünden her geçişimde, çoğunun ayrı ayrı maceralarını takip ederdim. Kiminin kaplamaları biraz daha kararmıştır, kiminin şahnişini biraz daha yumrulmuştur, kimi biraz daha öne eğilmiş, kimi biraz daha çömelmiştir: ve hepsi hastadır, onları seviyorum; çünkü onlarda kendimi buluyorum: ve hepsi iki üç senede bir ameliyat olmadıkça yaşayamazlar, onları çok seviyorum. Hepsi, rüzgârdan sancılandıkça ne kadar inilderler ve içlerinde ne aziz şeyler saklarlar, onları çok... çok seviyorum.¹¹²

Safa, birçok defa hastaneden ümitsiz ve çaresiz bir şekilde eve dönmektedir. Bacağında oluşan yaralarının sebebiyle oluşan durumu iç konuşmayla duygularına yansıtır. Mahalleden geçtiğinde *köhne evler* ile artık arkadaş olmuş gibidir. Onları kendine çok yakın bulur. O andaki yaşadığı haleti ruhiyesini dışa yansıtarak öyle tasvir eder ki adeta o mahalledeki evlerde hasta bir insanın silüetini resmetmekte ve onlarla bütünleşmektedir. Aynı zamanda hastalık on daimi uzvu gibi olmuş onunla yaşamaya alışmış gibidir.

Safa'nın mekânı psikolojik bakış açısıyla sübjektif tasvir etmesine benzer bir şekilde yazar anlatıcı da eserin bazı yerlerinde zamanın bir kesitini alarak mekânı onunla tasvir eder.

Heykel, mekân tasvirlerinde yaptığı diğer bir yön de *mekân-zaman* ilişkisidir. Yazar güneş motifini kullanır onun ışığıyla tarihin en eski sayfalarını aralar. Bu betimlemeyi şöyle aktarır:

Her yer güneşin ışığıyla dolup taşar. Güneşin ışıkları her şeyi gösterir. Bu manzara sabah güneş doğarken ortaya çıkar ya da akşama doğru güneş batarken. Ve altın gibi ışıkları sahraların ve piramitlerin üzerine çizgiler çizer. Bu piramitlerin içinde neler olduğunu yani; firavunları ve kraliçeleri, rahipleri ve tarihteki nice insanları... Ve bunların nasıl etkili olduğunu anlatan çizgileri hayal ettim. Bunlar, insanlık tarihinin ilk dönemlerinden beri yapılmışlar. Nil, çöl, piramitler ve tarihin bahsettiği nice şeyler... Hayretinizi daha da arttırması için sabahın erken vaktinde burada olmanızı tavsiye ederim!¹¹³

Haydi, bugün gün batımı harika... Güneş ışıklarını Nil'e ve adalara vuruyor ve onları harika bir sihirli güzelliğe dönüştürüyor. Bu güzel gün batımını görüyor musun? Sanki güneş istediğini biliyormuş gibi... Bütün her şeyi, ziyneti ile güzelleştirdi. Bakın nehre, göğe, piramitlere... Sanki gün batımı hepsini altın kanadının altına almış gibi.¹¹⁴

Güneş, hâkim bir güç olarak ışığıyla her tarafta varlığını hissettirmektedir. Güneş, ışığını bir güç göstergesi olarak dünyaya gönderir ve iktidarını gösterir. Her sabah ve akşam bu

¹¹¹ Türk edebiyatında psikolojik roman tarzının kudretli üstadı olan Peyami Safa (1899-1961). Babası, Servet-i Fünun şairlerinden İsmail Safa; annesi Server Bedia Hanım'dır. Geniş bilgi için bakınız: İ. Gökpinar & İ. Çetiner M. Orhan (2007). *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu İncelemesi* [Erişim:01.05.20023, <http://www.ege-edebiyat.org>]

¹¹² Peyami Safa, age. s.14.

¹¹³ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.61.

¹¹⁴ age. s. 212.

hakimiyet sürekli devam eder. Diğer taraftan bu ışıklar her yeri aydınlatır. Karanlık bir yer bırakmaz. Zamanları da aydınlatarak bizi tarihin derinliklerine götürür. Piramitlerin içinde ne olduğunu gösterir. Nice firavunlar gelip geçtiğini anlatır. Işıklar, bu çöl sahifesinde binlerce yıllık medeniyetlerin yaşadığını, bıraktıkları tarihi eserlerle göstermektedir. Yazar anlatıcı güneş ve ışık unsurlarıyla tarihe gönderme yapmaktadır.

Yazar anlatıcı güneş tasvirini başka bir pasajda şöyle aktarır:

Mısır eski dönemlerinde Ra (Re, Pre), ışık, enerji ve yaşamın nihai kaynağı olan güneş tanrısıdır. Önce yeryüzünde ve sonra göklerde Tanrıların Kralı olarak hüküm sürmüştür. Ra, her sabah annesinin gökyüzü tanrıçası olarak dünyaya gelmiş, her akşam ona geri çekilmeden önce birçok dönüşümden geçmiştir. Ra'nın uyuyan ölüleri canlandırabilmesi ve dünyayı yenileyebilmesi için her gece güneş karanlıklar engelini aşmak zorunda kalmaktadır.¹¹⁵

Güneşi ve ondan etrafa yayılan ışıkları anlatıcı birer sembol olarak kullanmaktadır. Güneş, hâkimiyeti ifade eden yegâne güç sembolüdür. İnsanda özgür olma duygusunu öne çıkarır. Güneşi hiçbir şey engelleyemez. Işıyla her yere hâkimiyet kurmaktadır. Onu kısıtlayıp hat altına alacak herhangi bir şey yoktur.

Yazar anlatıcının Güneş'in mekân üzerindeki niteliğine dair bu kadar ayrıntıya girmesinin bir sebebi olmalıdır. Güneş'i neden hâkim ve özgür bir güç olarak görür? Kanaatimizce bir kadın olarak yazar anlatıcı güneş gibi kendi özgürlüğüne hiçbir engelin olamayacağını düşünmektedir. Kendi kendine hâkim olduğunu ve hayatındaki tüm kararlarının yalnız kendisinin alacağını savunmaktadır. Herhangi bir karara da boyun eğmeyeceğine vurgu yapmaktadır. Eserin ana temasına baktığımızda Heykel, mekân unsuruyla konuya güçlü bir etki sağlamıştır diyebiliriz.

3.6.1. Kahire

Eserin yaşandığı yerler içerisinde öne çıkan bir mekân da *Kahire*'dir.¹¹⁶ Yazar anlatıcı esere yaşadığı semti tasvir ederek başlar. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Kahire'nin önceki ve şimdiki durumunu kıyaslar. Bu durumu şöyle anlatır:

Bugün, Mena House Otelinin bitişiğindeki Haram Caddesi'nde yaşıyorum ve araba beni yaklaşık on dakika içinde şehrin merkezine götürüyor. Önceki yüzyılın sonunda kimsenin hayalini kuramadığı bir şeydi bu. Bilakis Nil, Kahire ile karşı kıyısındaki çiftlikleri göz alabildiğine uzanarak ayırdı. Arabalar o zamanlar normal bir ulaşım aracı değildi. Yani halk kullanamıyordu. Çünkü yaygın değildi. Mısır'a ilk arabanın ne zaman geldiğini hatırlamıyorum! Ancak arabalar, I. Dünya Savaşı sonrasına kadar lüksün bir parçası olarak kaldı. Yani 1920 yılına kadar ulaşım araçları ve at arabalarının en büyüğü Hanatari ve Al-Hamri'ydi. Geçen yüzyılın son beş yılında faaliyete geçen tramvaya gelince, onun ağı ise ancak şehir sınırlarının içinde ulaşım sağlıyordu.

Tramvay hatlarının çalışmaya başladığı yer Yeşil Eşik meydanıydı. Burada Karma Mahkeme, başkent in içindeydi. Yabancılar ve Mısırlılar arasındaki adli faaliyet için kurulmuştu. Yüz yıl önce gölet olan ve sonra kuruyan Azbakeya Parkı da oradaydı. Geçilmez duvarlarla çevrili yemyeşil bir bahçe... Yeşil Attaba

¹¹⁵ Narçın, A (2008). *A'dan Z'ye Mısır*. Ozan Yayıncılık. s,102.

¹¹⁶Geniş bilgi için bk. Kırpık, G. (2010). Üst Üste Gelen "Tarih"ler ve Renkli "Medeniyet"ler Şehri: Kâhire . *İdealkent*, 1(1), 142-152.

Meydanı'ndan kuzeyinizde ünlü Abdeen Caddesi Hükümet Sarayı'na kadar uzanır ve sağınızda lüks dükkânlar bulunur. Bu dükkânlar dünyaca ünlü Moski Caddesine iner. Şehirdeki ticari faaliyetin merkezi bu caddeydi.¹¹⁷

Yazar anlatıcı mekânları anlatmada genellikle merkezden muhite doğru bir tanımlama yapar. Burada gördüğümüz üzere kendi yaşadığı mekândan başlayarak Kahire'nin genel durumunu anlatılır. Aynı zamanda Kahire'nin mekânsal olarak dünü ve bugünü arasındaki farklılıklara değinir. Zaman unsuruna bağlı olarak mekânlardaki farklılıklar söylenir. Yani; ulaşım, sosyal hayat ve çevresel durumlar değişiklikler anlatılmaktadır.

3.6.2. Gemi

Anlatıcı hemen hemen her yaz Kahire'nin sıcaklığından uzaklaşmak ve biraz dinlemek için tatile çıkmaktadır. Bu seyahatlerde başta İskenderiye, Luksor şehirleri ile bazı Avrupa ülkelerine gemi ile seyahat etmiştir. Yazar anlatıcı yolculuğunun bir kesitini şöyle anlatır:

Gemi limanı geçerek denize açıldı, motorlarını serbest bıraktı ve İskenderiye ufkun perdesinde yavaş yavaş kaybolmaya başladı. Gözlerimin önünde gökyüzü ve sudan başka bir şey kalmayınca, bir yere oturdum ve zihnimi her şeyden temizlemeye çalıştım. Ve belirsiz dünyalarda hafif deniz meltemi ile dalgalanayım dedim. Çünkü onlarda hiçbir şey hayal gücümü veya zihnimi rahatsız etmez.¹¹⁸

İnsanlarla birlikte geminin güvertesine çıktım, sanki orada deniz benimle uğraşıyormuş gibiydi. O sırada başım dönüyor gibi kendimi hissettim. Bu yüzden hızla kamarama indim ve geceyi orada geçirdim. Sabah olunca deniz yeniden dengesini bulmuştu, telaşı yatıştı ve eskisi gibi sakinleşti.¹¹⁹

Yazar anlatıcı gemiyle İskenderiye limandan ayrılış zamanını anlatır. Gemi uçsuz bucaksız olan denize açılır. Yazar anlatıcı o anda gördüğü gökyüzünü ve denizi tasvir eder. Zihni sürekli meşgul olan başkarakter deniz melteminin dalgalanması gibi kuruntularından kurtulmak ve zihni özgürlüğe kavuşmak istemektedir. İkinci pasajda yazar anlatıcı evhamlarıyla o kadar yoğun olarak yaşar ki dalgalı denizin kendisiyle uğraştığını söyler. Pasajlar başkahramanın psikolojini yansıtmada güzel bir örnek teşkil etmektedir.

3.6.3. Luksor Oteli

Başkarakterin yaz tatilini geçirdiği yerlerden biri de *Luksor*¹²⁰ Oteli'ndeki günleridir. Yazar bu günlerini şöyle anlatmaktadır:

Luksor Oteli'nin bahçesi ne kadar güzel! Bu uzun ağaçlar, bu taze çiçekler ve bu geniş tenis kortları ve kapalı yerde bulunan güzel geyikler ve kuşlar ve değişik ve yemyeşil olan çimenler bahçenin her tarafına dağılmış. Güneş ve gölgeler her yerde dolaşiyor. Çiçek kokusuyla esen rüzgâr... Ve bütün bunlar olduğu anda, çoğu yabancı olan küçük bir erkek ve kadın grubu ve diğer yerde çocuklar... Kendilerine ve giydiklerine aşırı özen gösterdikleri için çiçek gibi görünüyorlar.

¹¹⁷ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.12.

¹¹⁸ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.129.

¹¹⁹ age, s.134.

¹²⁰ Adını Arapça köşk, küçük saray anlamına gelen kasr kelimesinin çoğulu olan uksurdan almaktadır. Geniş bilgi için bakınız: R. Erişken (2020). *Eski Mısır'da Başkentler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, s,128.

Otelin kapısından balkonuna gittim, o ne heybet, ihtişam ve güzellik! Bu muhteşem yüksek balkon, dünyanın hiçbir yerinde olmayan tüm görkemine, masmavi suları akan Nil'e bakıyor. Yılın bu en güzel mevsiminde gayet sakin... Tekneler sularının üzerinde, yaşayanların ve ölümlerin canlı suretlerini üzerine bırakır. Bazen sel sularına batana kadar nehre uzanan bir adanın etrafında dolaşabilir. Göz alabildiğine gökyüzü uzar.¹²¹

Yazar anlatıcı önce otelin bahçesini anlatır. Bahçenin eşsiz güzelliğinden, içindeki farklı hayvanlardan bahseder. Sonra da buraya gelmiş çeşitli milletlerdeki insanların olduğunu söyler. Bu bahçede hayat, bütün yönleriyle küçük bir mikyasta dopdolu ve rengârenk bir şekilde görülmektedir. Zira canlı ve dinamik hayatın resmi çizilmektedir. Daha sonra anlatıcı otelin balkonundan bakarak karşısındaki Nil'i ve o anki durumu anlatır. Bu pasajlara baktığımızda anlatıcı diğerlerine nazaran mekânı çok iyi tasvir etmiş denilebilir. Çünkü betimlemeler canlı ve nettir. Diğer taraftan başkarakterin dünyasını huzur, mutluluk ve sevinç kaplamıştır. Bu bakımdan bu pasajlara *mekân- insan* bağlamında başarılı bir kesittir diyebiliriz.

3.6.4. İskenderiye

Yazar anlatıcı ilk eşinden ayrılma kararı alınca evinden ayrılarak İskenderiye'de yaşamaya başlar. O günleri anımsarken İskenderiye'yi şöyle anlatır:

Ben ve iki çocuğuma, kalacak yer bulmak için oraya gittim. Yani İskenderiye'ye, uçsuz bucaksız ve genişleyen bir şehre... Orada kaldığım gün, insanlardan ayrı olmak bana huzur verdi. Ve onun mahallesinin ücra bir köşesinde yerimizi hazırladım. Nerede olduğumu kimsenin bilmemesi önemliydi. İskenderiye'ye gittim. Sonra onun uzak sakin bir yerinde, ağaçlarla çevrili küçük, zarif bir ev seçtim.¹²²

Anlatıcı, İskenderiye'de kendisinin ve çocuklarının yaşayabileceği ağaçlarla çevrili mütevazı bir ev bulur. Orada yaşamaya başlar. Yazar anlatıcının İskenderiye'yi mekân açısından Kahire'ye yakın ve denize kıyısı olan bir yer olarak tasvir eder.¹²³

O dönemlerde İskenderiye'nin küçük sakin bir şehir olduğu söylenir. Yazar anlatıcı bu şehri seçmesinin nedenini kendisinden ve insanlardan bir kaçış olarak düşünmüş olabilir. Ancak bu başarılı ve isabetli bir eylem olmayacaktır. Nitekim kendiyle başbaşa kaldığında yine zihninden yenilenen evhamlar onu taciz edecektir. Çünkü nereye gitse o hisler de beraberinde gelmektedir. Hem kısa zamanda yakınları onun kaldığı yeni evi bulacaklardır. Yazar bu eserde İskenderiye şehrini *kendi kabuğuna çekilme*, bir kaçış ile kısa bir rahatlama ve dinlenme yeri olarak kullanmaktadır.

¹²¹ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.66.

¹²² Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.123.

¹²³ İskenderiye önemli bir ticaret ve sanayi merkezi olarak Mısır'ın Kahire'den sonra ikinci önemli şehri ve en büyük ihracat-ithalat limanıdır. Ilman bir iklimi olan ve bünyesinde çeşitli asırlara ait eserler bulunduran İskenderiye turistlerin de çok uğradığı bir yerdir. E. F. Seyyed (2000). "İskenderiye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.22, s.576-580.

3.6.5. Piramitler

Eserde yaşanan olaylar Mısır'da geçmektedir. Mısır'da bilindiği üzere dünyanın yedi harikasından biri olan piramitler vardır. Yazar anlatıcı bu tarihi eserleri anlatır. Piramitler anlatılırken tarihe gönderme yapılır. Bir pasajda piramitleri şöyle anlatır:

Yaz aylarında ailemle tatil beldesinde giderdik. Bazı işlerim için Kahire'ye sık sık gider gelirdim. O zamanlar Mena House Hotel'de kalırdım. Pencerelerinden piramitlerin ve çöl manzarasının keyfini çıkarmayı kendime alışkanlık edinmiştim. Dolunayın görüldüğü gecelerde görkem ve sihir... Günün sıcaklığını unutturan tatlı esinti de bu sihre eklenir ve hayal gücünüzü asırlar öncesi yaşananlara gönderir. Ve hayal gücünüze yön veren bu devasa piramitler... Piramitler, onların inşasını emreden firavunların öbür dünyadaki ikametgâhı olacak.¹²⁴

Piramitlerin eteğine ulaştık ve aynı zamanda çölün ortasındaydık. Hemen arabalarımızdan indik. Duyguların en tatlı renkleriyle bu büyüleyici şiirsel atmosferin tadını çıkardık. Piramitlerin yan tarafına bakıyorduk ve ay ışığıyla onları kapladığını gördük. Sonra içinde dalga olmasa bile, ondan sakın bir deniz yaratan, yükselen ve düşen, ayın ışıkları altında çölün dalgalı kumlarına baktık. Bu sakinlikte, gecenin sessizliği... Bazen gökyüzüne bakıyoruz. Tüm atmosferde bu lezzetli ve ferahlatıcı saatin hoş kokusu var. Ve ay gökyüzünde kaybolacağı anda... Göz kamaştıran, gönülleri sevindiren, büyüleyiciliğiyle duyguları heyecana getiren... Ve kalplere de güven verici bir ışık olur.¹²⁵

Anlatıcı, görülmeyen yazıya sürülen bir boya gibi dolunayın yansıttığı ışığın da çölde nasıl bir değişim yaptığını anlatır. İnsan eliyle yapılmış bu eşsiz yapılar olan piramitleri resmeder. Onların sihirli ve tarihi yönlerine dikkat çeker. Geçmişe yolculuk yaptırır. Piramitlerin firavunlar için diğer dünyadaki evleri olacağını söyler. Yazar anlatıcı, piramitlerden bahsetmesi yerinde bir eylemdir. Çünkü Mısır'da birçok firavunlar yaşamıştır. Onlardan günümüze kadar gelen tarihi eserler de piramitlerdir. Anlatıcı piramitlerle “mekân-zaman” bağlamını oldukça iyi kurgulamıştır denilebilir.

*Batı kültüründe ortaya çıkan romanın en önemli akımlarından biri de betimlemeyi sürekli kullanmasıdır. Çünkü tasvirler, mekânları tanıtmada ve karakterlerin iç dünyasını yansıtmada önem bir işlev halini almıştır.*¹²⁶ Heykel, betimlemeleri hem Mısır'ın tarihi güzelliklerini anlatırken hem de başkarakterin iç dünyasını çözümlemesinde ustaca kullanır.

*Tasvir, insanın ve olayın mekânla ilişkisinin boyutlarını göstermesinin yanında, vakanın ritmine de tesir eder. Aksiyonu durduracak tasvirler olabileceği gibi, aksiyona anlam yükleyen, hız veren tasvirler de olabilir.*¹²⁷ Anlatıcı eserin ilk bölümlerinde geniş bir mekân tasviri yapar. Özellikle Kahire'nin eski ve yeni durumunu kıyaslar. Daha sonra geniş alanları anlatır. Başta Luksor olmak üzere İskenderiye, bazı Avrupa ülkeleri, Mekke, Medine gibi mekânlar zikredilir. Bununla beraber sürekli hareket halinde bir yerlere seyahat eden başkarakter vardır. Örneğin her yaz tatil yapması, tatillere giderken ve tatilden dönerken tren istasyonuna, gemi limanına

¹²⁴ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.7.

¹²⁵ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.102.

¹²⁶ L. Walt & R. Barthes (2002). *Roman ve Gerçek Etkisi* (Çev.) Mehmet Sert, Donkişot Yayınları, İstanbul, s.65.

¹²⁷ M. Narlı (2002). Romanda Zaman ve Mekân Kavramları, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (7), s.103.

gitmek gibi daima bir hareketlilik hali bulunmaktadır. Ancak olayların en çok yaşandığı yerler ev, yatak odası, yazlık, otelin bahçesi, otelin balkonu gibi küçük mekânlardır. Roman, biyografi bir eser olduğu için başkarakter eksenli olaylar daha çok anlatılır. Bu bakımdan mekân için küçük alanlar daha çok tercih edilmiştir. Eserde mekân açısından, sürekli değişen, sabit olmayan bir hareketlilik ile sürekli bir yer değiştirme vardır. Yazar daha çok iç âlemini yansıtmada mekân tasvirlerinden yararlanmışır. Bundan dolayıdır ki yazar okuyucuya insanları anlamının en önemli unsurunun gözlem olduğunu öğretiyor denilebilir. Dolayısıyla eserde mekân daha çok bir yardımcı unsur olarak başkahramanın iç dünyasını tanıtmaya yardımcı olmuştur denilebilir. Eserlerinde psikolojik derinliğe ve gözlemlere yer veren Peyami Safa, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* romanında başkarakterin üzerinden kendini anlatır. Bacağından hasta olan çocuğun iç âlemine yönelerek psikolojik çözümlere gider. Böylece Safa, bu eserinde hasta çocuğu mekânla bütünleştirerek sürekli hastane koridorlarında bekleyen bir karakteri resmeder. Bu bakımdan her iki yazarda da dış mekân tasvirleri başkarakterin ruh halini yansıtmada başarılı olmuştur denilebilir. Sonuç olarak şunu diyebiliriz: Başkahramanın durağan bir muhayyilesi olmasına karşın yazar anlatıcı bu tekdüzeliği, mekân tasvirleriyle kırmak istemiştir ve bu bakımdan da başarılı olduğu görülmüştür.

4. HAKEZA HULİKAT ROMANININ TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Anlatıya dayalı eserlerde yazarlar, tanık oldukları zamana ayna tutarak eserlerinde fikirlerini ve zihni birikimlerini okuyucuyla paylaşmışlardır. Dolayısıyla bu yazılı eserler bir arşiv niteliğinde dönemin sosyal, politik, ekonomik durumları hakkında birer belge niteliğindedir.¹²⁸ Heykel de çağdaşları olan diğer yazarlar gibi şahit olduğu Mısır toplumunun hali hazırdaki durumunu gözlemiştir. Olaylara kayıtsız kalamayarak ustalıkla kalemini oynatmıştır.

Çalışmamızın ilk bölümünde değinildiği gibi 20. Yüzyılın ilk yarısının Mısır'ı, rejim değişiklikleri ve Batı kültürü ile etkileşimden dolayı sosyopolitik açıdan büyük değişimlere tanıklık etmiştir. Bu tarihlere şahitlik eden Muhammed Hüseyin Heykel, bu dönüşüm ve etkileşimin izlerini eserlerinde yansıtmaktadır. Dünya görüşü belirgin bir şekilde liberal ve özgürlükçü olan yazarın özellikle bu romanında Mısır kadınının dramına ışık tutmak istediği anlaşılmaktadır. Onun gözünde siyasi çekişme ve çatışmaların gölgesinde kalan Mısır kadını, varlığını siyasi kutuplaşmada göstermek istemektedir. O, tarihlerin kadınının evi ve ailesiyle sınırlı kalmadığını göstermeyi amaçlar. Bu yüzden ilk bölümde de ayrıntılı anlatıldığı gibi anlatının sahibi olan kadını anne, eş, siyasi direnişçi, dul, hatip, mütedeyyin ve en nihayetinde tövbe-kâr biri olarak geniş bir yelpazede tanıtmaktadır. Bu açıdan eserin içerik açısından incelenmesi yerinde olacaktır. Bu bölümde kurgunun içeriği önemli başlıklar altında irdelenecektir. Gördüğümüz kadarıyla eserde kadının bencil, kıskanç ve kibirli yapısı ilk bölümlerde detaylıca anlatılmıştır. Anlatıcı kadının daha sonra yaşayacağı buhranların sebebi olarak kişilik zafiyetleri öne çıkarılmıştır. Çünkü esere bir bütün olarak bakıldığında, tüm detayların temel ekseninde (bencillik, kıskançlık ve kibir) yatan *ayrı olma* hali net bir biçimde görülmektedir. Başkarakter konumundaki bireyin bu durumu romanın her yönden şekillenmesinde etki etmiştir.¹²⁹ Dolayısıyla anlatıda bu zafiyetlerin ele alındığı kısımların bir başlık altında incelenmesi uygun görülmüştür. Kurgunun düğüm noktasının zirvesi kabul edilebilecek intihar sahneleri de anlatının önemli bir bölümünü teşkil etmiştir. Bunalımların içerisinde iken intihara meyleden hatta bilfiil buna teşebbüs eden anlatıcının yaşadığı kuruntular da kurguda önemli bir yer işgal etmektedir. Bundan dolayı intihar sahnelerinin yer aldığı bölümler özellikle incelenmiştir.

¹²⁸ N. Elmas (2011). *Romana Doğru Ahmet Mithat Efendi'nin Eserlerinde Roman/Hikâye Terminolojisi - İnceleme* - Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, s,29.

¹²⁹Z. Candır (2020). *Sabahattin Ali'nin Eserlerinin Gestalt Kavramlarıyla İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s,106.

Romanın çözüm kısmını anlatıcı kadının yaşadığı pişmanlıklar teşkil etmektedir. Son iki bölümde kadın artık hatalarını anlamış ve tövbe etmek için hacca gitmeye niyet etmiştir. Bu bölümlerde kadın tövbekâr biri olarak karşımıza çıkar. Sürekli dua ve niyazda bulunan anlatıcı kadın, Mısır kadınına model biri olarak takdim edilir. Bu açıdan dini öğeler başlıklı bir alt bölüm açılması uygun görülmüştür. Bu bölümlerde kadının Mekke ve Medine’de dua ederken, tövbe ve istiğfarda bulunup yaşadığı duyguları yansıtılmaya çalışılmıştır. Eserin bu ve benzeri içeriklerinin yoğunluğu müstakil bir başlık altında incelemeyi gerekli kılmıştır. Toplamda sekiz alt başlık altında içerik incelemesine geçilecektir.

4.1. Kıskançlık

Romanda yaşanan olayların en birinci saiki çoğu zaman kadının kendi iç dünyasında yaşadığı kıskançlık bunalımları olmuştur. Hatta birçok olayın içerisinde kıskançlığın izlerini görmek mümkündür. Deyim yerinde ise böyle bir romanın yazılmasına neden olan olayların yegâne sebebi, kadının aşırı ve ölçüsüz kıskançlık ataklarıdır denilebilir. Anlatıcı, bu zaafının farkındadır ve defalarca bu hatasını dile getirmiştir. Bu bakımdan onun kendi dünyasında yaşadığı duyguları şeffaf ve samimi bir surette ifade etmesi eserin tesirini artırmış ve kurguya gerçeklik katmış olduğu söylenebilir. Zira eserde yer yer itiraflar bulunmakta ve kıskançlık krizleri yaşayan bir kadının neler hissettiği berrak bir şekilde görülmektedir.

Kadının ilk eşine karşı kıskançlık tohumlarının atılmasına sebep olan olaya bakıldığında onun, evhama kapılmaya müsait bir kişilik olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki; kadın kahramanın bir arkadaşının kocası vefat etmiş ve arkasında dul bir kadın ve yetimler bırakmıştır. Anlatıcı merhamet hisleriyle düşünmüş ve dul kalan kadına ve çocuklarına yardım etmesi gerektiğine inanmıştır. Eşini, bu hususta teşvik etmiştir. Zira kocası ölen kadının kayınpederi çocuklarından kalan mirasa konmak ve ondan varislerini mahrum etmek istemektedir. Bu apaçık bir haksızlık olduğu için anlatıcı, insani bir vazife olarak onlara yardım eli uzatmak ister. Kocasına bu durumu arz eder. Kocasını ilk başta bu tür bir yardıma çok hevesli olmamakla birlikte elinden geleni yapmaya çalışır. Kadının evine gider, ihtiyaçlarını sorar ve kuşku uyandıracak herhangi bir aşırılığa gitmez. Fakat zaman içerisinde anlatıcının kocası bu yardımları daha sık yapar ve yardımseverlik duygusunu içselleştirmeye başlar. Yaptığı yardımı daha fazla bir heves ve heyecanla yerine getirdiğini düşünür. Hatta kocasının, dul kadından sıklıkla bahsettiğini görür; onların herhangi bir yardıma ihtiyacı olmamasına rağmen hâl hatır sorar. Kocasını artık yaptığı yardımları büyük bir istekle, sevinerek yapar. Ancak başkarakter bu durumu garipser. Anlatıcı, kocasının tavırlarındaki duygusal değişikliği şöyle ifade eder: كآئه

يقوم بعمل يمس قلبه *Sanki kalbine dokunan bir iş yapıyormuş gibidir.*¹³⁰ Burası çok önemlidir. Zira kadının kıskançlık emarelerinin ilk nüvesi bu sahnede görünür. İleride sorunların fitilini ateşleyecek bu olay, aslında kıskançlığa kolaylıkla yorumlanabilecek bir şey değildir. Nitekim dul kalmış kadına yardım etme fikri, kocasından gelmemiştir. Bilakis anlatıcının kendisi bu konuda eşini ısrarla teşvik etmiştir. İlk başlarda kocasının yardım etme işini istekli ve hevesli yerine getirmediğini kendisi de ikrar etmektedir. Kocasının daha sonra yardım işini içselleştirmiş olması ve yaptığı iyiliğinin zevkine varması onun kadına karşı ilgi duyduğu anlamına gelmez. Fakat görünen o ki kadın kuruntularına kapılmaya müsait bir kişiliğe sahiptir. Zaten eserin başlığı da kadının yaratılışına yahut karakterine vurgu yapmaktadır. Anlatıcı, kocasının kalbindeki meyli okumaya ve onun davranışlarını kıskançlık ölçüsüyle yorumlamaya burada başlamaktadır. Bunu şu şekilde dile getirir: *Hiçbir iz göstermemeye dikkat etsem de kıskançlık göğsüme sızmıştı ve bu adamı nasıl ilk haliyle geri getireceğimi düşünmeye başladım.*¹³¹

Anlatının bu sözleri onun evhama ne kadar yatkın olduğunu göstermektedir. Zira eşinin kendisine olan sevgisinin azaldığını düşünmüştür. Hâlbuki ortada böyle bir sevgi azalmasına delil olacak somut bir şey olmamıştır. Ancak onu harekete geçirecek evhamlar bu olay ile bir anda ortaya çıkar ve eşinin kendinden uzaklaşıyor olduğu zannına kapılır. Böylece kalbinde oluşan hisler kendini kıskançlık hissi olarak göstermeye başlar. Bu kıskançlık onda gittikçe artan ruhi bir hastalığa dönüşür. Kendi iç dünyasında çatışmalar yaşar. Fakat bu sadece bir yanılsamadır.¹³² Yaşadığı şey aslında sanrılarını gerçek olarak algılama hatasından kaynaklanmaktadır. Zamanla bu kıskançlık onda iyice yerleşir. Adeta vücudunu tümüyle kaplayan bir psikolojik vaka halini alır. Artık tüm bakış açısı bu minval üzere dönmektedir. Bu durum fark edilecek boyuta ulaşmış ve doktor olan ilk eşi onun bu durumunu teşhis etmiştir.

Anlatıcının kıskançlığının bir psikoza dönüştüğünü gösteren başka bir olay da daha yaşanmıştır. Şöyle ki; evlerinde misafirlerin olduğu bir ortamda yaşanan bir olayı anlatır. Bunu kocasının dilinden aktarır. Doktor olan eşi öncelikle kendinin kabahatini daha sonra da onun

¹³⁰ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.56.

¹³¹ age, s, 49

¹³² Burada kadının yaşadığı duygu durumu psikoloji literatüründe *Othello Sendromu* olarak bilinmektedir. Bu sendrom kabaca şu şekilde tanımlanmaktadır: *Othello psikozu, hastalıklı kıskançlık veya cinsel kıskançlık olarak da tanımlanan bu sendrom erkeklerde daha fazla görülür. Sendromda kişi bir rakip sanrısıyla yüklüdür ve gerçekten karşısında bu sanrıya sebep olacak rakibin olup olmaması önemli değildir. Yani kontrolden çıkan baskın düşmanlık duygusu cinsel sadakatsizlikle ilgili herhangi bir kanıt olmadan da ortaya çıkabilir. Sağlıklı insanlarda sadakatsizlikle ilgili şüpheler, temeli olan bulgulara dayanırken hastalıklı kişi öyle bir paranoya içerisindedir ki sadakatsizlikle suçlanan partnerin sunduğu karşı kanıtlar mantıksız gelir.* Hança, B. B. (2022). Türkülerde Othello Sendrom, *folklor Edebiyat dergisi*, 28 (2), 275. Bu bilgilerden hareketle anlatıcının böyle bir psikoz içinde düşmüş olduğu anlaşılmaktadır.

hasta olduğunu açıkça söyler. Hastalığının nedeni ise kıskançlık ve kibir olduğunu ifade eder. Bu sebeple onun için dua temennisinde bulunur ve şöyle der:

Bugüne kadar nedenini tam olarak bilmediğim bir şeylerden dolayı sana katlandım. Benim sana tahammül etmemin nedeni senden korkum değildi. Bilakis sen kendine bir kötülük yaparsın diye korktuğum için senin bu hallerine dayandım. Sen hasta ruhlu bir kadınsın. Bu yüzden hayata, sağlıklı insanların baktığı gibi bakamıyorsun. Bence senin hastalığının iki nedeni var: Biri gururun diğeri de kıskançlığın. Ancak buna rağmen seni sevdim ve hala da sevmeye devam ediyorum. Sana ve iki çocuğumuza olan sevgimden dolayı yaptıklarına tahammül ediyorum. Allah'ın sana şifa vereceğini umarak sabretmeye ve senin için dua etmeye devam edeceğim. Ümit ediyorum ki Allah'ın hidayeti sana geri döner.¹³³

Burada anlatıcı kocasının söylediklerini samimi ve şeffaf bir şekilde dile getirmektedir. Kocasının onun duygu durumundaki bir bozukluğun farkına varmış ve bunu açıkça ifade etmiştir. Anlatıcının bunları doğrudan dile getirmesi kendi haksızlığını itiraf etmesinin bir sonucudur. Anlatıcı yaptığı hatanın farkındadır. Anlaşılan duygularına söz geçirememekte ve sanrılarının esiri olmaktadır. Burada anlatıcı hakkında olumlu kanaat uyandıran şey ise hatasını savunmaya çalışmaması ve hastalığını kabul etmesidir.¹³⁴

Yazar anlatıcı, annesi öldükten sonra eve üvey bir annenin gelmesinden bahseder. Ölen annesinin yerine gelen bu üvey annenin, babasını ondan uzaklaştırdığını ve yalnız kaldığını zanneder. Bu yanılsama ile çocuk yaşta evlenme kararı alır. Babasının kabul etmesiyle de ilk kocası olacak bir doktorla evlenir. Diğer taraftan da itiraflarda bulunularak daha çocukken kıskanç bir karaktere sahip olduğunu ifade eder. Evlenmesiyle bu boşluğu kendi dünyasında doldurmuş, kalbini bütünüyle doktor olan eşine vermiş ve tüm dünyasını onun kaplamış olduğunu düşünmüştür. Aradan yıllar geçer ve eşinin onu sadece bir eş olduğu için sevdiğini, tüm kalbiyle sevmediğini dile getirir. Kocasından tamamen farklı bir karaktere sahip olduğu düşüncesindedir. Ayrıca bir erkekte özellikle de bir eşte bulunacak akıl, kalp ve hırs gibi vasıflara sahip olmadığını söyler. Diğer taraftan eşinin kendisine bağlayacak bir koca hususiyetlerine haiz olmadığını dile getirir. Ancak eşinin koruyucu ve gözetici bir aile reisi olduğunu ve nazik, kibar ve ailesinin her türlü ihtiyacını karşılayan bir birey olduğunu ifade eder. Anlatıcı, kendisine her şeyden önce tüm kalbiyle bağlı bir eş olması gerektiğini ve eşinin, aşk, sevgi gibi hislere sahip olmadığını düşünür. Tüm varlığıyla kalbini dolduracak bir sevgili olmasını ve her zaman onunla birlikte olacak bir eş istediğini belirtir. Anlatıcı kadının beklentilerini şu cümleler açıkça yansıtmaktadır:

Eşimle kıskanç bir çocukken evlendim. Kocama şefkatle davrandım ve ona kalbimi verdim. Beni sevgi ve şefkatle değiştireceğini bekledim. Belki dünya olduğu gibi kalsaydı ve eşimden başka bir adam tanimasaydım

¹³³ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.118

¹³⁴ Anlatıcının kendi sanrılarının farkında olması modern psikoloji açısından olumlu bir adımdır. Zira psikoloji araştırmalarına bakıldığında kişinin yaşadığı duygu durum bozukluğunu kabul etmesinin tedavi için önemli bir eşik olduğu kanısı yaygındır. Ayrıntı için bk. Olcay Ç., Nihat Y. (2018), Ruhsal Hastalık ve İyileşme, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 9/1, s. 55-60.

bu hissim devam ederdi. Ama birkaç yıl sonra kocamın beni sadece bir eş olarak sevdiğini ancak kalbinin derinliklerinden sevmeyişini gördüm. Fıtratımda onu benden uzaklaştıran bir farklılık var. Eşimin benim gibi sevme hırsı yok. Ne akli ne kalbi ne de bir kadını erkeğe bağlayıp kendisiyle bütünleşeceği herhangi bir eş özelliklerine sahip değil. Fakat o, çok iyi ve gayet kibar bir eş. Ailesini memnun etmek için her türlü çabayı gösteren, nazik, şefkatli bir aile reisinin özelliklerine sahiptir. Ancak onda aşkı taşıyacak bir sevgili kalbi yok¹³⁵

Anlatıcı yazar kıskançlığının farkındadır. Bunu iç monologlarında açıkça görmek mümkündür. Bu iç seslenişlerde anlatıcı yaşadığı halet-i ruhiyeyi okuyucuyla paylaşır. Mutsuzluğunun yegâne kaynağının da evhamlarının olduğunu belirtir. Kıskançlık ve kibir hisselerinin onu sürekli meşgul ettiği görülür. Ne zaman tek başına kalsa kuruntu ve takıntıları onu sarmalar ve aynı duygulara geri döner. Bulunduğu anla hemhal olup yaşamak ve günüyle mutlu olmak yerine sürekli geçmişte takılı kalır. Bu evhamlar böylece onun kafasında bir ağırlık oluşturmuş ve daima mazide iç dünyasının yanılsamalarının esiri haline gelmiştir. Bu sebeple daima zihnindeki boşlukları kıskançlık ve kibrin doldurduğu ve onu meşgul ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla hazır zamanda hiçbir şekilde haz alamamaktadır. Aslında olmayan ancak bireyin nazarında olmuş gibi bir yanılsama oluşturan kıskançlık, insanı kendi zihninde kurduğu ve devam ettirdiği bir sanal âlem oluşturmaktadır. Bununla artık etrafındaki olayları farklı yorumlar. Kendisine sanal bir yaşam oluşturur.

Anlatıcı şu paragraflarda iç hesaplaşmalarını dile getirmektedir:

*Kocamın benimle son konuşmasını hatırladım ve hastalığım hakkında konuştuğunda onun yanımdaydım. “Bu hastalığın kaynağı kibir ve kıskançlıktır” demişti.*¹³⁶

Başka bir sahnede anlatıcı kahraman, gemide yapılan bir kutlama şölenini anlatır. Bu eğlencede ortamda bulunanlar arkadaşına çok ilgi gösterir. Zarafet ve çekiciliği ile herkesi etkiler. Misafirler etrafında toplanarak ona iltifat eder. Bu durum karşısında kıskançlık onu hemen harekete geçirir. O derece rahatsız olur ki çareyi, bulunduğu yeri terk etmekte bulur. O gece şahit olduğu olaylar onu çok etkilediği için erkenden ayrılır. Bu bakış açısında daima kabullenememe ve çekememezlik vardır. Ancak yine de tamamen kendini kıskançlığa teslim etmez. Yaşamakta olduğu ızdırabı, çocuklarını düşünerek bastırmaya çalışır. Bu durumu şöyle tasvir eder:

Bu olayın bende uyandırdığı kıskançlık ve şaşkınlığı anlatamam. Arkadaşımın elde ettiği bu parlak zafer, göğsüme saplanmış zehirli bir hançerdi. Ama yine de hislerimi bastırdım ve yaşadığım ızdırabı bir nebze olsun unutmak ve kendimi avutmak için iki çocuğumu hayalimde canlandırmaya çalıştım.¹³⁷

¹³⁵ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.93

¹³⁶ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s,126

¹³⁷ age, s.130

Anlatıcının burada yapmaya çalıştığı şey psikanalitik yaklaşıma göre *bastırma/represyon* olarak bilinmektedir.¹³⁸ Arkadaşını kıskanıyor olduğunun açığa çıkmasını istememektedir. Zira bu açığa çıktığı zaman dışlanacağı korkusu yaşamaktadır. Bu psikolojik çatışma onun ister istemez savunma mekanizmasını harekete geçirmektedir. Kadın, kıskançlık hislerinin kendinden uyandırdığı sıkıntıların farkında olduğu için çocuklarını düşünerek teselli bulmaya çalışmaktadır. Anlatının ilerleyen kesitlerinden anlaşıldığı kadarıyla bu tür bastırma girişimleri sadece geçici bir çözüm olarak kalmıştır.

Yazar anlatıcı diğer bir kesitte, gemide eğlencelerin, kutlamaların devam ettiği farklı bir olayı daha sahneler. Kaptan, keman çalan bir kadın ve arkadaşı ile kaptan kamarasında otururlar. Keman çalan kadın, güzelliği ve maharetiyle oradakilere eşsiz bir an yaşatır. Eğlence sona erer. Kaptan kamaradan iner. Ardında kemancı kadın da orayı terk eder. Burada onlara karşı aşırı bir teveccüh ve selamlama olur. Kamaradan en son arkadaşı ayrılır. Halk onu da selamlar. Bu sahneyi yakından izleyen anlatıcı buna çok şaşırır. Gemidekiler kamaradakilerine yönelip onları selamladıkları gibi arkadaşını da selamlar. Bu, sıradan bir davranıştır. Ancak zihinde daimî yer etmiş olan kıskançlık, bu durumu olduğundan farklı göstererek büyütür. Hemen bir küçümsemeyle onu yargılar. Çünkü arkadaşını kendisine sürekli bir rakip görür. Arkadaşının her halini gözlemler. İnsanların ona teveccühünü kabullenemez. Yine kendini elemeler, ızdıraplar içerisinde bırakır. Bu durumu şöyle ifade eder:

Orada bulunanlar eğlence bittikten sonra koşarak keman çalıp şarkı söyleyen hanımı selamlayıp ona teşekkür ettiler. Ama bununla ilgili en şaşırtıcı şey, onu selamladıktan sonra arkadaşımı da selamlamalarıydı. Sonra onun etrafında durdular; kemana ve onun çalmasına hayran oldukları kadar güzelliğine de hayran kaldılar ve kaptan gidince arkadaşım kaçmaya çalıştı. Ancak yakındaki insanlar onun etrafında aşılmaz bir halka oluşturdular. Başının dönmeye başladığını ve temiz havaya ihtiyacı olduğunu anons edene kadar bu durumdan kurtulamadı; kamarasına inerken de. O sırada etrafındakiler ona yol verdiler. Hepsi onun güzelliğine, zarafetine ve durumuna olan hayranlıklarını yineliyorlardı. Buna hayretle şahit oluyordum. Benim şaşkınlığımdan daha büyük bir şaşkınlık ve daha büyük kıskançlık olamazdı. Düşündüğümde de fazlaydı. Ama tüm bunları bana getiren bir tesadüfse, talihsiz bir tesadüften ne kadar acınası bir durumdu bu!¹³⁹

4.2. Bencillik

Anlatıcı kadının gizlemediği zaaflarından birisi de onun aşırı derecede dışa vuran ve sosyal ilişkilerini hatta deyim yerinde ise hayatını berbat eden bencilliğidir. Anlatıcı kıskançlığının yegâne sebebi olarak bencilliğini göstermektedir. Bu marazi sıkıntının kaynağı

¹³⁸ Y. Callak (2009). *Psikolojik Belirtiler ile Savunma Mekanizmaları Arasındaki İlişkide Şemaların Aracı Rolü*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s.37

¹³⁹ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.129

ise başkalarının da iyi ve başarılı olabileceğini kabullenememesidir. Kendisinde olmayan fakat diğer bireylerde mevcut bulunan özelliklere karşı aşırı hassasiyet göstermektedir. Kadın kahramanda en yakın arkadaşının fiziki güzelliğini ve cazibesini çekemez duruma gelir. Zamanla bu arkadaşını kendine rakip görür. Bu bencillik marazına yenik düşerek güzel bir seyirde giden hayatını yaşanamayacak bir hale sokar. Sonrasında da kadın, kendi hazları ve özgürlüğü için başkalarının huzurunu kaçırmaktan ve onların duygularını rencide etmekten hiç imtina etmez. Öyle ki iki çocuğu olmasına rağmen o, bir çırpıda boşanmayı düşünebilmiştir. Aslında kadın, çocuklarına düşkündür; onları her fırsatta himaye etmek ve onların yanında olmak istemektedir. Fakat bu duygularına rağmen o, bencilliğine yenilmiş ve egosu şefkatinin önüne geçmiştir. Bu bencillik illeti hemen yayılan ve çaresi zor bulunan bulaşıcı hastalık gibi tüm hayatını sarmış, kişiyi ve bulunduğu mevkiyi apayrı bir konuma taşımıştır. Eserde onun bu hastalıklı halini anlatının birçok sahnesinde görmek mümkündür.

Yazar anlatıcı, bu sahnede hac farizasını yapmaktadır. Geriye dönüş tekniğiyle eski yaşantısını tahattur eder. Hayattaki yaptığı yanlışların kaynağına gider ve onları aktarır. Bu hastalığı ilk kocası ona söylemiş ve ona bu konuda yardımcı olmuştur. Ancak o hayatını altüst eden bu yanılsamalara mağlup kalmıştır. Fakat kendini bütün bütün tüketmemiş, daima bir çözüm yolu aramıştır. Bu halini bize şöyle aktarmaktadır:

Akşamleyin yemek için dua ettiğimde, manevi halimi de arz ettim. Allah'ın her türlü ağırlığı üzerimden kaldıracığını veya kaprislerimi benden alacağını ümit ettim. İlk kocam, bana hastalığının kaynağının üç şey olduğunu söylemişti. Bunlar; bencillik, kıskançlık ve kibirdi. Bu ruhi ve kalbi hastalıklarla kendimi ve çocuklarımı çok yıprattım ve yordum. Hayatımdaki sıkıntılarımin yegâne sebebinin bu kuruntular olduğunu hatırladım. Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun. Onun anlayışlı bir eş olduğunu bildim. Kıskançlığım, kibrin ve bencilliğin tüm bedenimi sardığını çok geçmeden anladım. Bu, annelik ve kendimden olan iki çocuğuma olan sevgim sayesindeydi. Çünkü beni kıskandıran bencilliğimdi. Doğrusu ben arkadaşım kadar güzel değildim. Onu cazibesi ve benim bencilliğim kendimi aldatmama neden olmuştu. Ancak benim de insanları etkileyen zekâm ve hitap kabiliyetim vardı. Beni bu hayatta toplum içerisinde küçük düşürüp rezil eden bencilliğimdi. Bu hastalık etrafımı kuşatmaya başladı ve tüm insanlarla en gerçekçi sevgilerimi de paylaşmamı engelledi. Zamanla yalnızlaşıp bir başıma kaldım. Bu bencillik hayatımdan çıkmalıydı. Bu hastalık vücudumdan ayrılırsa giderek içine düştüğüm bu yalnızlığımdan çıkacaktım. Tüm insanları ve etrafımdaki her şeyi sevecektim. Ancak bu da kalbimin temiz olması ve Rabbinden gelene razı olma lütfuyla mümkündü.¹⁴⁰

Bu kesitte anlatıcı, kendi hayatını bir film şeridi gibi göz önüne getirir. Hayatında yaşadığı olumsuzlukların kaynağına dikkat çeker. Hayatında hangi ön yargılarının olduğunu ve bunların ne gibi negatif durumlara sebebiyet verdiğini anlatır. Bununla beraber özellikle bencillik yanılsamasından kurtulmanın yollarını aramaktadır. Kutsal mekânda daima bir yakarış, bir iltica içerisinde Rabbine yönelmektedir. Çünkü bencillik onu çevresinden uzaklaştırarak yalnızlığa itmiştir. Bundan dolayı hayattan büsbütün soyutlanmıştır. Bu durumun kendine zarar verdiğinin farkındadır. Bencilliğin verdiği bu ızdırap halini yenmenin

¹⁴⁰ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.184

çaresini sürekli iç âleminde aramaktadır. Nihayetinde hastalığına manevi devalar bulur. Bu çarelerse kalbini temiz tutmak ve Rabbinden gelene razı olmaktır.

Yazar anlatıcı diğer bir kesitte iç sesini dinler, bencilliğin kendi huzuru aleyhine getirdiği buhranları şöyle dile getirir:

Yalnız kaldığımda, ruhumun yeni bir durumuna çekildiğimi hissettim. Bu nedenle, eğer Allah'ın bana bahsettiği bu huzur halinin devam ettirmesini istiyorsam, her türlü kötülüğü kalbimden silmeliyim ve tüm insanları sevmeliyim. Allah'ın yarattığı her şeyi sevmek benim hayatımda bir kaide olmalı. Böylece kalbim temizlenir ve bu evhamlardan kurtulurum. Bunun sonucunda rahatlık hissederek Rabbime memnun olarak dönerim. Sizce yapabilir miyim? İşte bana bunu yapabilme gücü vermesi için Allah'a iltica ederek niyazda bulundum. Yardım isteyerek dua ettim. Çünkü Allah her şeyi işiten ve dualara cevap verendir.¹⁴¹

Anlatıcı, her durumda Allah'tan yardım dilemekte ve O'na dayanmaktadır. Burada anlatıcı başta bencillik gibi ön yargılardan kurtulmanın reçetesini bize vermektedir. Bireyin öncelikli olarak yapması gereken, kalbine sahip çıkmaktır. Yani; kalbini her türlü yanılsamalardan uzak tutarak temizlemektir. İkincisi ise Yaratandan gelen her şeye razı olmayı kendine bir düstur edinmektir. Bu sayede her şeyi olduğu gibi kabul edip hayatına devam edecektir. Tüm varlık âlemiyle bütünleşerek memnun olma, hoş görme gibi mutluluk alametleri ortaya çıkacaktır. Bencillik sanki onun gözlerine simsiyah bir gözlük takmış, her şeyi ve her hadiseyi zifiri karanlık bir durumda göstermiştir. Ya da gözünün önüne gelen küçük bir nesne ile karşıdaki dağı setretmiş gibidir. Bu marazi hal, kadın kahramanı türlü türlü ızdırap ve işkenceler içerisinde bırakmıştır. Bu nedenle onun hayatında daima bir elem ve üzüntü hali oluşmuştur.

4.3. Kibir

Sözlükte “büyüklük” anlamına gelen kibir, tevazunun karşıtı olarak *kişinin kendini üstün görmesi ve bu duyguyla başkalarını aşağılayıcı davranışlarda bulunması* demektir.¹⁴²

Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de kendini üstün gören ya da sadece beğenen kişi/leri açık bir şekilde şöyle beyan etmektedir: “*Muhakkak ki Allah, kibirli olan ve övünen kimseleri sevmez.*”

¹⁴³ Bu duygu zamanla hastalık haline gelirse öncelikle kendine daha sonra da yavaş çevresine zarar verir. Böylece kişi ve toplumları yalnızlaştırarak ötekileştirir.

Eserde yazar anlatıcıyı hayatın dayanılmaz girdabına sokup huzursuz eden diğer bir maraz ise kibirdir. Bu negatif bakış açısı onu yakın çevresinden uzaklaştırmıştır. Böylece yalnızlığa düşen anlatıcı kendini hep diğer insanlarla kıyas etmiştir. Onlara tabir yerindeyse tepeden bakmıştır. Bu bakımdan insanlarla kaynaşıp birlikte olmak yerine onlara karşı mesafeli

¹⁴¹ age, s.184

¹⁴² M. Çağrı (2022). "Kibir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 25, s. 561-56.

¹⁴³ *Kur'an-ı Kerim*. Nisa, 4/36

durmayı tercih etmiştir. Hâlbuki farklılıklar birer ayrıştırma değil birleştirici olmalıdır. Anlatıcı kibir vehminin daha çocukken kendinde bulunduğunu şöyle ifade eder: *Onunla kibirli bir çocukken evlendim.*¹⁴⁴ Kadın kahraman böyle bir itirafta bulunur. Kibrinin kaynağını çocukluk döneminde başladığını söylemektedir. Hayatı boyunca da devam edecek bu kalbi hastalık onu artık kibirli bir kadın haline getirir. Diğer bir cümlede bunu da şöyle ifade eder: *Ben bencilliğiyle oynanmış kibirli bir kadıyım.*¹⁴⁵ Bundan dolayı kadın kahramanın hayatının bütün safhalarını etkilediğini görmekteyiz. Sonuç olarak, eserin tamamını incelediğimizde romanda etkin *tematik güçlerden* birinin kibir olduğu anlaşılmaktadır.

Anlatıcı aşağıdaki pasajda, başkarakterin hayatında kibirli olduğunu söyler ancak kendine güvenir ve olumsuzluklarla mücadele ederek yaşamaya devam eder. Bu durumu şöyle ifade eder:

Hayatın gerçekleri karşısında sarsıldıysa bile, ona karşı durarak boyun eğmedim. Bilakis kibirli olmanın, kendi gücüne inanmanın verdiği güçle hayatın olumsuzlarını karşısına aldım ve mücadele ettim. Ömür boyu Allah'a iman ettim ve ahiret gününe inandım. Daima bunlara da bağlı kaldım.¹⁴⁶

Bu sahnede anlatıcı, kötü bir halet olan kibri kendince iyiye kullanmıştır. Hayatla mücadele etmiştir. İnanıkları yanlış olsa bile hayatta verdiği kararların üzerinde ısrarla durmuş ve onlardan gelen sıkıntılara da katlanmıştır. Aynı zamanda bu mücadelesinde dinî inancına daima bağlı kalmıştır.

Aşağıdaki pasajdaki anlatımda bir iç konuşma geçer. Kibrin insan ve toplum yaşamına nasıl zarar verdiğini anlatmaktadır. Topluma karşı bakış açısını değiştirtip bir küçümseme ve dikkate almama hatasına insanı sürüklemiştir. Bu hali şöyle dile getirir:

*Kibir, bizi bu toplumu küçümsemeye ve hatta birçok durumda onları aşağılamaya iter. Şüphesiz bu bir kibirdir. Bizi yalnızlaştıran da kibirdir. Biz kendi iç âlemimizin derinliklerinde bu kibrin verdiği üstünlükle büyük bir sevinç yaşarız. Fakat bu sevinç insanlardan uzak durmadan kaynaklanan bir burukluğu aşılır. İnsanlar arasında anlaşmak genellikle zorlaşır. Bu vehim bizi nihayetinde umutsuzluğun sınırına götürür.*¹⁴⁷

Kibir, bireyi büyük ve ayrıcalıklı gösterirken karşındakileri de küçümseyerek basit bir hale getirir. Diğer bir tabirle birey, kendini dev aynasında görür. İç âleminde bir üstünlük yaşar. Bu bir sarhoşluk halindeki sevinçtir ve geçicidir. Diğer taraftan kendi içine kapanarak yavaş yavaş toplumla arasına bir sınır çizer. Nihayetinde bu, mutsuzluğu netice verir. Aslında yazar anlatıcı burada şu noktaya dikkat çeker: Kibir, insana aldatıcı bir sevinç verir. Fakat bu muvakkattır. Kişiyi yalnızlaştıran ve toplumla arasına sınır koyan marazi hale getirir ki; bunun sonucu da hüsrandır.

¹⁴⁴ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.93

¹⁴⁵ age, s.188.

¹⁴⁶ age, s.9.

¹⁴⁷ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.220.

4.4. İntihar Teşebbüsü ve İntihar

Düşünme süreçlerindeki yavaşlama sonucu kişilerde düşünme ve hatırlama zorlukları, mental sentezlerde yavaşlama, düşüncelerde fakirleşme ve boşluklar meydana gelebilir. Hasta kendisinde hissettiği bu değişikliklerin bilincinde olup bunlardan üzüntü duyar ve acı çeker. Bu duruma depresyon denir.¹⁴⁸ Bu açıdan başkaraktere baktığımızda hayatında tatminsizlik ve kabullenememe gibi duygularla geçmişe yönelik hatalarını göz önüne getirir. Kaybettiği aile huzuruyla iç çatışmalarını yoğun olarak yaşadığını görmekteyiz. Sonuçta *kaybeden* veya *kaybetmiş* hisleri sürekli zihninde olup, sakin bir hal görülmemektedir.

Yazar anlatıcı, eşiyle arasına girmiş zannettiği arkadaşıyla kıskançlık emarelerinin ilk kez ortaya çıktığını anlatmıştı. Daha sonraki bir zamanda aynı arkadaşıyla bir gemide yolculuk yaptığı bir sahneyi yazar bize anlatmaktadır. Bu yolculukta gece partileri düzenlenerek çeşitli eğlenceler yapılmaktadır. Bir gün önce yapılan kutlamada oradakilerin arkadaşına çok teveccüh etmesine şahit olmuştur. O esnada arkadaşı yanından sessizce geçer. Arkadaşı yanından sessizce geçer. Bu durum başkarakterde bulunan potansiyel kıskançlığı harekete geçirir. O anda başkarakter iç âlemine dönerek sanki arkadaşı karşısında hazırmış gibi onunla konuşur. Bu konuşmada soruları kendi sorar, cevaplarını da yine kendi verir:

Bir an gurur ve kibir dolu gözlerle bana baktı ve rekabet içerisinde imiş gibi şöyle dedi: Dün gece beni gördün ya, hala kıskançlıkla göğsünü kemiriyor muyum? Öyle ise deniz önünde; ya içindeki kıskançlık ateşini söndürmek için ondan iç yahut kendini onun kollarına at.¹⁴⁹

Bu iç konuşmada anlatıcının ilk defa intihar eğilimine girdiği görülmektedir. Küçük bir nüve halinde olan bu marazi haletin, kişiyi hayatına hatime verecek boyuta kadar sürüklediğini görmekteyiz. İnsanın dünyada sahip olduğu en önemli değerlerden biri de şüphesiz kendi hayatıdır. İnsan yaşadığı sürece bu hayatı korumaya çalışmaktadır. Ancak bu vakada görülmektedir ki; vehimler insanda en kıymetli şeyi alacak derecede muktedir hale gelebilmiştir. Burada şu veri önem arz etmektedir ki; akademik çalışmalarda kıskançlık krizlerinin kadınları intihara iten baş sebeplerden biri olduğu ifade edilmektedir.¹⁵⁰ Anlatıcı buna uygun olarak kıskançlıktan intihara doğru eğilim göstermiştir.

Eserin bir bütün halinde vermek istediği mesaj, Mısır kadınının içinde bulunduğu trajik hali yansıtmaktır. Kadın, eşiyle yaşadığı bunalımların sonucunda intiharın eşiğine gelmiştir. Anlatıda pek çok paragraf bu kritik eşiği tasvir etmeye yöneliktir.

¹⁴⁸ H. Apaydın & Ş. Özdemir & A. Z. Ünal (2016). İntihar Girişiminin Bazı Değişkenlerle İlişkisi, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6(2), 14.

¹⁴⁹ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.129

¹⁵⁰ Murat D, Samih T. (2012), Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İntiharların İncelenmesi: Batman İli Örneği, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16(1), 59.

Yazar anlatıcı, kocasının kendi kız arkadaşıyla evleneceği haberini etrafa yayar. Bu şekilde davranarak eşinin onu boşaması için tahrik etmek ister. Diğer taraftan anlatıcı, eşinin erkek arkadaşına âşıktır. Bir gün bu kişi kız arkadaşı hakkında bilgi almak için anlatıcının yanına gelir. Bu adamın konuşmalarından kız arkadaşıyla evlenme isteğini anlar. Adamın soruları karşısında hoşlanmadığı için ona sert bir üslupla cevap verir. Bu cevaplardan sonra adam kalkar ve gider. Bu hadiseden sonra kıskançlığı artık son demine ulaşır; adeta kan beynine sıçramış hale gelir. Kurduğu bu komplonun boşa çıktığını anlar. Böylece zekâsının da onu yanılttığını fark eder. Kuvveden fiile çıkan bu durum onu çok etkiler, insanlar onun hakkında ne söyleyecek ve ne konuşacak diye kendi kendine vehme kapılır. Tüm olumsuzluklar zihninde toplanır ve içinden çıkılmaz bir hal alır. Gün boyunca evinde bu hadiseyi ve sonuçlarını düşünür. Ertesi gün aniden sebepsiz olarak dışarı çıkar ama nereye gideceğini ve ne yapacağını bilmez. Bu durumu şöyle ifade eder:

Yola çıktım, nereye gideceğimi bilmiyorum. Bir hapisaneden kaçıyor gibi koşmaya başladım. Ve kimse beni görmesin diye sağa sola döndüm. Nereye ne amaçla gittiğimi bilmiyordum. Yaşadıklarım beni benden almıştı. Kendimi Abbas Köprüsünün yanına geldikten sonra fark ettim. Köprüye döndüm ve onun üzerinde yürüdüm, belli bir yerde durdum ve Nil Nehrinin suyuna baktım. "Kendimi nehre atsam da beni içine çekse, bu benim için en iyi şey olmaz mıydı?" Bu düşünce göz açıp kapayıncaya kadar aklımdan geçti. Sonra intihar düşüncesi zihnimde yerleşti ve ilk anda ölümümle çocuklarımın annesiz kalacağı aklıma gelmedi. Aksine, intiharı kurtuluş olarak gördüm. Aynı zamanda hayatıma son vermeyi kalbimde, aklımda ve tüm vücudumu saran bu inatçı ıstıraplardan kurtulmanın tek yolu olarak gördüm.

Gözlerimi suyun yüzeyine dikerek ondan etkilendim. Suyun yüzeyine bakamamanın bir yolunu bulamadım ve bu yüzden intihar fikri zihnimde gittikçe daha fazla belirginleşti. Ancak o anda hayalime iki çocuğumun halleri gelip gidiyordu. Sanki beni çağırıyorlar ve "Acı bize anne!" diye yalvarıyorlardı. Oradayken, ıstırabım tüm kuvvetimi tüketti ve gözlerim kararmaya başladı. Elimi köprüye dayadım ve artık hiçbir şey göremez oldum. Ne kadar süre böyle kaldım? Bir saat ya da daha fazla veya daha az, bilmiyorum! Tek fark ettiğim şey, yoldan geçenlerin bana ve sonra da birbirlerine umursamaz bir halde bakmalarıydı. Aynı şekilde, bir kadın yanımda durup omzuma elini vurduğunda, durdum. Ona doğru baktım. Bir anda onun eski bir okul arkadaşım olduğunu hatırladım. Dedi ki: "Senin neyin var ve seni ağlatan ne?"¹⁵¹

İntihara teşebbüsün anlatıldığı bu sahneden kadının hayattan tamamen ümidinin kesildiği görülür. Öyle ki kişinin en kıymetli olan hayatını dahi hiçe sayacak safhaya gelmiştir. Onu bu psikolojiye iten şeyin arkasında yatan etkenlerin neler olduğu diğer başlıklarda ifade edilmiştir. Burada dikkat çeken en önemli husus, kadının intihar teşebbüsünde dahi başkalarının umursamaz bakışlarına dikkat etmesidir. Anlaşılan kadının en büyük bunalımı kendisini önemsiz hissetmesindedir. Çünkü hayatına son verirken dahi etrafına bakmış ve insanların ona dikkat etmesini beklemiştir. Böyle bir beklenti intihara giden yolun sebebinin izah etmektedir. Bu beklenti öylesine güçlüdür ki çocuklarının hayatta bir başına öksüz kalmaları endişesini dahi bastırmış gibi görünmektedir. O halde denilebilir ki kadının iç dünyasında yaşadığı sıkıntılar ona hayatı yaşanmaz bir hale getirmiş ve olası güzelliklerinden mahrum etmiştir. Ancak kadına

¹⁵¹ Muhammed Hüseyin Heykel, s.95

eski okul arkadaşının elini uzatıp yardım etmesi bu faciadan kurtulmasına vesile olur. Zor durumda bulunma ve yardıma muhtaç bir halde bulunan bireye yardımın ulaşması şüphesiz büyük bir iyiliktir ki bu durum şöyle açıklanmaktadır: *Sosyal destek; aile, arkadaşlar, komşular, iş arkadaşları, yakın akrabalar ve doktorlardan oluşabilecek geniş bir ağı kapsamaktadır.*¹⁵² Başkahraman ona döner ve bu yardım elini boş çevirmez. Burada başkahraman yalnızlıkta arkadaşının yardımını olumlu karşılayıp hayata tekrar döner.

4.5. Dini Öğeler

Eserde anlatıcı kadın, eşi ve arkadaşıyla yaşadığı olumsuzluklar ve beraberinde meydana gelen travmatik olaylardan dolayı Mısır'dan uzaklaşmak istemiş ve dertleriyle baş başa kalmak arzu etmiştir. Bu arzusu onu kendi iç muhasebesine sevk etmiş ve yaptıklarını sorgulata hale getirmiştir. Bu hal ise başkarakteri farkında olmadan tövbe ve istiğfar gibi dini öğretilere yöneltmiştir. Romanda özellikle kadının bu halini betimlemeye çalıştığı görülür. Bu sahnelerde gerçekten yaptıklarından pişman ve hazin bir arayış çabası hissedilir. Burada bu arayışın izlerini gördüğümüz başlıklar şu şekildedir:

4.5.1. Medine

Anlatıcı, gerçek huzura erdiğini ve saplantılarından kurtulmakta olduğunu hac farızasında görmüş ve ruhuna derin bir yaşama ümidi gelmiştir. Mekke'de yakaladığı manevi hazlar, Medine'de Hz. Peygamberin (sav) makamını ziyaretle doruğa ulaşmıştır. Bunu yazar anlatıcı şöyle ifade eder:

*Kalbimde her gün sükûnetin, ruhumda da her gün manevi hazzın arttığını hissettim. Bu da beni Medine'de Resulullah'ın yanında sürekli kalma düşüncesine sevk etti.*¹⁵³ Anlatıcının bu sahnelerinde manevi olgunluğun nasıl elde edilebileceğine dair üstü örtülü mesajlar verilmektedir. Anlatı, dolaylı bir şekilde depresyon ve takıntılardan kurtulmanın bir yolunun da seyahat etmek olduğu düşüncesini paylaşmaktadır. Diğer farklı bir kesitte şöyle demektedir:

*Medine'ye ve Mescid-i Nebevî'deki Ravza-i Mutahhara'daki yerime döndüm ve Allah'ın bana ruhumu her türlü evham ve yanılısamalardan arındırmak için tam bir fırsat verdiğinden dolayı kalbim sevinçle doldu.*¹⁵⁴ Zaten modern psikiyatri çalışmaları da kişinin duygusal

¹⁵² Z. Tüzün (1997). *Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Olayları, Depresyon, Sosyal Destek Sistemleri, Yaşama Nedenleri ve İntihar Olasılığı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s,41.

¹⁵³ Muhammed Hüseyin Heykel, age. s, 186

¹⁵⁴ age, s.197.

sağlığına seyahatlerin olumlu katkı sağlayacağı kanaatindedir.¹⁵⁵ Hatta bazı çalışmalar *umre ibadetinin yaşam anlamını pozitif; umutsuzluğu negatif yönde etkileyebileceğine* işaret etmektedir.¹⁵⁶ Aşağıdaki paragrafta bunu görmek mümkündür:

Veda tavafını yaptıktan ve Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- şehrine gitmeye çalışırken sonra sıra bize geldi. Oraya gidinceye kadar daima onun rahmetini ümit ettim ve onun toprağına defnedileceğimi de. Şehre girdiğim zaman duygularımı tarif edemiyorum. Mescid-i Nebevî'den göz alabildiğince uzaktayken ona bakıyordum. Halam bana hacdan sonra Medine'ye yaklaştıklarında Mescid-i Nebevî'nin kubbelerinin arasındaki yeşil kubbe üzerinde nur gördüklerini anlatırdı. Şehre yaklaştığımda gözlerim yeşil kubbenin üzerinde parlayan bir nur görmedim ama Peygamber Efendimizin kabrine yaklaştığımızı ilk öğrendiğimde kalbimin nurla dolduğunu hissettim.¹⁵⁷

Yazar anlatıcı, hac farızasının ikinci menzili olan Medine'ye gelir. Burada en önemli mekân ise *Mescid-i Nebevî*'dir. Anlatıcı, mescitte namaz kılar. Resulullâhın kabrini ziyaret ederek huzurda dua eder. Kıyamet günü affedilmesi için Allah'ın en değerli kulu ve en kıymetli varlığı olan Peygamberimizi vesile eder ve niyazda bulunur. Burada, Resulullâhın huzurunda bulunmayı en kıymetli makam bilir. Çünkü O, en değerli elçidir ve Allah'ın en sevgili kuludur. An itibarıyla Resulün yanında ve huzurunda bulunmaktadır. Bu, manevi hazların ardı ardına yaşandığı andır. Anlatıcı, hayatı boyunca insanlar arasında fark edilme, bilinme ve kıymetli olma gibi hisselerle kapılmıştır. Ancak bu hisleri karşılık bulamamış ve kendisini sıkıntılara sokmuştu. Eşinden boşanmış ikinci evliliği yapmıştı. Hayatını berbat etmiş, aradığı mutluluğu maalesef hiç elde edememişti. Şimdi ise uzun yıllardır arayıp da bulamadığı huzuru bu kutsal mekânda yani Medine'de tam da Resulullah'ın yanı başında tadıyordu. Anlatıcı, bu huzurla tattığı hazzı dile getirir ve şöyle der:

Ve şehre girdim. Bir süre otelde dinlenerek yolculuğun ağırlığını üzerimden attıktan sonra hemen Mescid-i Nebevî'ye gittim ve Peygamber Efendimizin Ravzâsında namaz kıldım. Sonra Hz. Peygamberin kabrini ziyaret ettim ve kabrinin önünde durdum. O'ndan kıyamet günü için şefaât diledim. Günahlarımın bağışlanması için Resulünü vesile ederek Rabbime yalvarmaya başladım. Sanki güçlü bir kralın huzurundaymışım gibi kalbim küt küt atıyordu ve heyecandan kelimeler boğazımda düğümleniyordu. Çünkü yaratılmışların en şerefli ve en kıymetlisinin huzurundaydım. Bu, bana rahatlık vererek dünyayı huzurla dolduruyordu.¹⁵⁸ Kendi kendime iç geçirerek şöyle dedim: Burada vefat etmek nasip olur mu ki acaba? Resulullah'ın yanında ebedi kalmayı hayal ediyordum. Yoksa hayat beni vefatıma kadar çocuklarım ve torunlarımla birlikte Kahire çölünde mi tutacak?¹⁵⁹

Yazarın bu iç monoloğunda Medine'de Resulullah'ın yanında olmayı arzu eder. Çünkü huzurun ve kıymetin Resulullah'ın yanı olduğu kanaatine varmıştır. Artık Kahire'de olmamayı ve oradaki insanlardan da uzak durmayı istemektedir. Burada anlatıcının Medine'de manevi

¹⁵⁵ Ekinci M. Okanlı, A. Gözüağca (2010), Mevsimsel Depresyonlar ve Başetme Yolları, *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, s.109-112

¹⁵⁶ Yılmaz S. (2018) Umre İbadetinin Hayatın Anlamı ve Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma, *Cumhuriyet Dergisi*, s.564

¹⁵⁷ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.185.

¹⁵⁸ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s. 187

¹⁵⁹ age. s. 215

doygunluğa ulaştığı anlaşılmaktadır. Ancak Kahire'deki çocuklarını ve torunlarını düşünerek ikilem içinde olduğunu aktarır.

Bir mekân olarak Medine'nin anlatıya konu olduğu diğer bir sahnede, anlatıcının ikinci eşi de Medine ziyareti sonrası vefat etmiş ve kadın yalnız kalmıştır. Bu hal onu yine çıkmazlara sürükler. Psikiyatrik tedavi için doktora başvurur. Doktor, iyileşmesi için kendisinin zamana ihtiyacı olduğunu söyler. Zihninin huzura erdiği zaman ikinci kez Medine'ye gitmeyi planlar. Orada tövbe ve nedametle Allah'tan af, Resulullah'tan şefaahat dilemeyi düşünür. Yazar anlatıcı burada Medine'ye gitmeyi huzurda olma ile eşleştirir. Medine'yi bir huzur bulma yeri olarak tasvir eder. Zira orada en şerefli varlık olan Allah'ın elçisi vardır. Yalnızlık, vesvese ve umutsuzluklar yoktur. Daima huzur ve saadet ikliminin olduğu yer olarak tarif edilir. Böylece gönüllerde manevi tedavinin olacağı izlenimi verilir. Bu durumu şöyle paylaşmaktadır:

Bir süre sonra Medine'ye dönecekmişim gibi geldi. Belki de hayatında beni rahatlatacak ve acımı hafifletecek bir şey vardır. Ama kendimden iğrenme ve sinir bozukluğundan başıma gelenlerin hayatım için tehlikeye varmasından korkuyordum. Yalnızlık içindeydim ve bu bir korku haliydi. Doktora başvurduğum, hastalığımı teşhis ederek biraz sabırlı olmam gerektiğini söyledi. Biraz zaman geçtikten sonra Medine'ye gidersem, Allah'a karşı ibadetlerimi yerine getiririm. O'ndan af ve mağfiret talep ederim diye düşünüyordum.¹⁶⁰

Bu pasajdan anlatıldığı kadarıyla yazar anlatıcı kendinin huzura erdiği mekân olarak Medine'yi, istinat edip kuvvet alacağı kişi olarak da Resulullah'ı seçer. Çünkü hayatı boyunca Kahire'de ve yakın çevresiyle birçok olumsuzluklar yaşamıştır. Medine'de ibadet ve dualarla kendini manevi kirlilerden arındırmıştır. Böylece iç huzuru yakalayıp manevi olarak tatmin olduğu son menzilin Medine olduğu anlaşılmaktadır.

4.5.2. Mekke

Romanın mekân derinliğini oluşturan Mekke günleri anlatıya dini motifler kazandırması bakımından önemlidir. Anlatıcı hac vazifesini ifa ederken yıllardır susadığı ruh dinginliğini bulur. Çünkü daima affedileceğini ve evhamlarından kurtulacağını ümit etmektedir. Anlaşılan metnin vermek istediği mesaj bu bölümde olgunluğa kavuşmaktadır. Zira anlatının satır aralarında, huzurun nerede olduğu yahut huzursuzluğun neden kaynaklandığı mesajları verilmektedir. Anlatıcının hacda hissettiği şeyler şu cümlelerde açıkça ifade edilir:

Gözümden bir damla yaş düşerek Mescid-i Haram'a geçtim ve Makam-ı İbrahim'de durup ellerimi semaya kaldırdım. Kalbim, "Rabbim ne yücedir! Bu kadar kıymetim var mıydı ki benim? Allah'ım! Senin huzuruna yükselebilmem için kalbimin hala saflaştırılması gerektiğini ruhumun derinliklerinde hissediyorum. Uzun bir süre durdum. Kalbimin ve ruhumun arınması için O'na dua ettim. Böylece O'nun benden hoşnutluğunu

¹⁶⁰ age, s. 201.

kalbimde hissettim. Duamı bitirince, Makam-ı İbrahim’de oturanlarla oturdum. Öyle ki, kaygım yatışıp sükûnetim bana geri dönünce, kalkıp tekrar dua ettim. Sonra Kâbe’yi tavaf ettim.¹⁶¹

İç monolog tekniğinin uygulandığı bu sahnede, anlatıcı kadın duada bulunmakta ve mağfîret istemektedir. Mescid-i Haram’ın nefsini yumuşatan atmosferinden tam istifade etmiş ve hırçın duygularının baskısından kurtulmuştur. Bu satırlarla anlatıcı, daha önce yaşadığı bunalımların asıl kaynağının maneviyattan uzaklık olduğu düşüncesini telkin etmektedir. Kâbe’de bulunmakla nefsinin yatıştığı ve sekinet bulduğunu tam olarak hissetmiştir. *Rabbim ne yücedir! Bu kadar kıymetim var mıydı ki benim?* Sözleriyle önceki hayatında yana yakıla aradığı değer bilinme duygusunun tatmin olduğu anlaşılmaktadır. Zira kadının anlatının başından beri sıkıntısını yaşadığı duygusu *kıymetsizlik* yahut diğer bir ifadeyle *değer arayışı* olmuştur. En başta eşi ve diğer arkadaşları tarafından değersiz görüldüğü zannına kapılarak çocuklar gibi ilgi beklemiş ve beklediği ilgiyi göremediği düşüncesiyle kuruntularına esir olmuştur. Kâbe etrafında sarf ettiği “benim bu kadar kıymetim var mıydı” cümlesi ile aradığı gerçek değeri kutsal mekânda bulduğuna işaret etmektedir. Kadın, insanlardan beklediği ilgi ve kabullenmeyi Yüce Yaratan’da bulmuştur. Muhtemeldir ki anlatıcı, bu sahneyle tipik bir karakter olarak kendini rol model yapmaktadır. Benzer duyguları yaşayan ve hayatını berbat eden kadınlara kendi deneyimini paylaşarak *bir af yolunu* ve *Rabbine tümüyle dönmeyi* göstermektedir.

Yazar anlatıcı hac farızasında Mekke iken en yakınları için şöyle dua eder:

Ve hac zamanı geldi ve onun hazırlıklarını tamamladım. Rabbimin çağrısına icabet ettim. O'nun birliğine şahadet ederek Arafat'a çıktım, O'nun hiçbir ortağı yoktur, bütün hamd ve sena, lütuf ve hükümlerlik O'na aittir. Nefsin şerrinden ve işlediğim hata ve günahlardan dolayı beni affetmesi için Rabbime yalvardım. Yine devam ederek, vefat etmiş annemden, babamdan ve onu gücendirmiş olmama rağmen beni bağışlayan ilk kocamdan Allah'ın razı olması için niyazda bulundum. Aynı şekilde çocuklarıma, ikinci eşime ve akrabalarıma, onların her biri için tek tek Allah'a dua ettim. Tüm insanlardan kin ve öfkeyi kaldırarak yerine birlik ve beraberlik, huzur ve mutluluk vermesini temenni ettim. Bütün bu ihtiyaçlar vesilesiyledir ki ellerimi bir süre Yüce Yaratan'a kaldırarak tazarru ve niyazda bulundum.¹⁶²

Anlatıcı, pasajda Allah’ın varlığını ve birliğini ikrar ederek bu mekânda dua eder. Daima ümit içerisinde olarak samimi duada bulunur. *Kutsal mekân ve insan ilişkisi* açısından bu mekânlara baktığımızda insanın en önemli ziyaret nedeni dua olduğunu görmekteyiz. Genel olarak olumsuz durum içerisinde bir affedilmeye ve müşküllerinin çözülmesini talep etmektedir.

Hac’da ziyaretine bulunan kutsal mekanlar ilk insan olan Hz. Âdem’den ve diğer peygamberlerden başlayıp peygamberimizle kolektif bir hafızayı temsil etmektedir. Mensuplarına deruni hislerle manevi hazlar vermektedir. Bu manevi haz oradaki yapılan

¹⁶¹ age. s.177.

¹⁶² Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.185

ritüellerle zemzem suyu, Arafat, Safa-Merve tepeleri, Mina, Müzdelife, Mescid'i Nebevi gibi dinî değerlerin taşıdıkları tarihi arka plana ait manalarla zirveye taşınır. Bu dinî bilinç coşkusu ile zaman üstüne çıkarlar. Bu mekânları ziyaret eden inananlar o yerlere has ritüelleri yerine getirirken geçmişi anımsarlar. Neticede fiziksel âlemin ötelere uzanarak bireylerin ruh dünyasında kalıcı izler oluştuğunu söyleyebiliriz.¹⁶³

4.5.3. Dua

*Dua*¹⁶⁴, insanın rabbine karşı yaptığı sözlü ifadelerdir. Dindarlığın göstergeleri içinde yer alan dua, bir anlamda insanların ruhsal motivasyonunu, mutluluğunu ve iç huzurunu temin eden dinsel temelli mükemmel bir psikoterapi veya psikolojik bir tatmin olarak nitelenebilir. Bu açıdan duanın -ilaç tedavisini göz ardı etmeksizin- psikolojik olarak iyileştirici bir yönü vardır. Ayrıca insanı ruhsal gerilimden kurtararak sakinleştirir.¹⁶⁵ *Psikolojide bireyi davranışa iten nedenlere güdü denir. Güdüler, bireyin istek ve ihtiyaçları neticesinde ortaya çıkarlar. Bu bağlamda duayı da bireyin doğal ihtiyaçları içerisinde değerlendirmek mümkündür. Dolayısıyla dua etme davranışının temelinde de bazı güdüler vardır.*¹⁶⁶

Aciz ve fakir olarak yaratılan insan, diğer taraftan da yalnızdır. Sesini duyup lakıyla cevap verecek olan rabbine halini arz etmek ister. Dua bu noktadan en önemli bir köprüdür. Kul, duygularını dua vasıtasıyla Allah'a ulaştırmak ister. Dua ile bir yaratıcının var olduğunu ve onun sesini işittiğini bilmesi en önemli noktadır denilebilir. Zira kişi dua ederken Allah ile beraber olduğunun farkına vararak aciz ve fakir olsa da yalnız olmadığını anlar.

Anlatıcı kahramanın eserin başından sonuna kadar deyim yerinde ise dilinden düşürmediği dini bir pratik ise duadır. Son iki bölümde yoğunlaşan dua sahnelerinden önceden de yani henüz çocukluk yıllarında dahi anlatıcı sıkıntılı hallerinde mescide gider ve dua ederdi. Akşam vakitlerinde de dua etmeyi ihmal etmez ve ihtiyaçlarını Allah'a arz eder ve bununla huzur bulurdu. Anlaşılan anlatıcı eserinde dua motifine yer vermesi ve en sonunda da huzura kavuşmasını anlatarak dua etmenin mutlu olmak için ne kadar önemli olduğu mesajını vermek istemiştir. Eserde bir motif olarak duanın dolaylı yoldan teşvik edildiğini gösteren şu sahne çarpıcıdır:

¹⁶³ S.Yakut & A. Dündar (2020). Mekânın Ruhu: Dinî Mekânların Psikolojik Dili, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c13(73), 1307-9581.

¹⁶⁴ Dua kelimesi, "çağırarak, seslenmek, istemek; yardım talep etmek" mânasındaki da'vet ve da'vâ kelimeleri gibi masdar olup, "küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vâki olan talep ve niyaz" anlamında isim olarak da kullanılır. Ayrıntılı bilgi için bkz: O. Cilacı (1994). "DUA", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.9, s.530-535.

¹⁶⁵ O. Pazarlı, (1968) *Din Psikolojisi*, Remzi Kitapevi, s,197.

¹⁶⁶ M. Koç (2005) Ruh Sağlığı ile Dini Başa Çıkma Metodu Olarak Dua ve İbadet Fenomeni Arasındaki İlişki Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım, *Ekev Akademi Dergisi*, 24(2), s,30.

*Alnımda kırıksıklıklar meydana gelmiş olsa bile hala gençliğimin cazibesinin farkında idim. Tam o esnada birdenbire benimle konuşanın şeytan olduğunu anladım ve Şeytan'dan ve onun fitnesinden Allah'a sığındım ve O'na, beni nefsimin şerrinden kurtarması ve doğru yola iletmesi için dua ettim.*¹⁶⁷

Anlatıcı kadın bu satırlarıyla Kur'an'a olan hâkimiyetini de göstermiş olmaktadır. Zira paragrafta geçen *سواء السبيل* ve *نزع الشيطان* ifadeleri ayetten iktibas¹⁶⁸ edilmiştir. Şöyle ki Kasas süresi yirmi ikinci ayet şu şekildedir:

وَلَمَّا تَوَجَّهَ تَلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسَىٰ رَبِّي أَن يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ “*Mûsâ Medyen'e doğru yöneldiğinde, “Umarım rabbim bana doğru yolu buldurur” dedi.*”

Diğer ifadenin bulunduğu ayette şöyledir:

وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ ۚ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ “*Eğer şeytandan bir fitneleme ile seni dürtüklerse hemen Allah'a sığın! Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir*”

Görüldüğü gibi anlatıcı kullandığı dilde ayetlerin ibarelerine yer vermeye özen göstermektedir. Anlatının dini bir telkini amaçladığını bu iktibaslardan da anlamak mümkündür.

Anlatıcının hala genç ve çekici olduğuna dair vesveseye kapılması kendi güzelliğine düşkün olmak gibi bir zaafına da işaret etmektedir. Zaten ilk eşi ve arkadaşlarıyla yaşamış olduğu sorunların temelinde daha fazla bir ilgi ve sevgi beklentisinin olduğu görülmüştür. Ancak bu kez hislerine kapılmamış ve nefsi duygularından Allah'a sığınarak çözüm yolunu bulmuştur.

Anlatıcı her şeyin sahibine teslim olmuş, bu inanç ve itikatla artık manevi bir hazzâ ermiştir. Daha hac yolculuğuna çıkmadan bu hazzın tabiri yerindeyse kokusunu almış hatta bir nebze de tatmıştır. Bu sebeptir ki; *kurbîyyet* halini dile getirmektedir.¹⁶⁹ Yazar anlatıcı aşağıda atıfta bulunacağımız duada şu iki noktaya dikkat çekmektedir: Tek bir ilahın var olduğunu bilmesi, ikinci olarak da O'nun her yerde her zaman kendi sesini işittiğini bilmesidir. Duanın kendisine kazandırdığı bu manevi hal ile yalnız olmadığını ve dahası bu inancın kalbine güç ve kuvvet verdiğini hissetmiştir. Yazar bu vecd halini şöyle dile getirir:

¹⁶⁷ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s. 203

¹⁶⁸ İktibas, Konuşma esnasında kişi sözlerinde başta Kur'an-ı Kerim, hadis-i şerif, atasözleri, önde gelen edebiyatçıların sözleri ve önemli şairlerin şiirlerinden alıntı yapmasıdır. Geniş bilgi için (bkz.): İ. Kara (2021). Arap Belâgatında İktibas Sanatı, *Artuklu Akademi*, 8 (1), 77-98

¹⁶⁹ Kurb veya kurbîyyet, *Hakk'a yakın olma anlamında bir tasavvuf terimidir*. Ayrıntı için bk. S. Ateş (2002) "KURB", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.26, s.432-433.

O sıralar manevi durumum tasavvur ettiğim şeylerin ötesine geçiyordu. Dingin ve huzurlu bir hal alıyordum. Yolculuğumdan önce dua ederken Rabbime yakın olduğumu hissettim. Neticede, beni bilip duamı işiten ve bana merhamet edip günahımı bağışlayacak bir rabbimin var olduğunu bilmekteydim.¹⁷⁰

Anlatıcı, kalbinin inşirah ve sürurdan yüksek bir kemale doğru yöneldiğini anlatmaktadır. Eski hayatında kıskançlık, bencillik ve kibir girdaplarında yuvarlanıyordu. Hâlbuki şimdi, değil bir arkadaşına karşı rekabet içine girmek, tüm insanların iyiliği için hacca dua etmeye gelmişti. Burada anlatıcının ne denli ahlaki bir tekâmül kazandığını görmekteyiz. Zira şefkat, merhamet ve sevgiyle bütünleşen bir kalbe sahip olmuştur. Böylece tüm insanları dua şemsiyesi altına alacak bir olgunluk göstermiştir. Bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Ben kocamı ve çocuklarımı unuttum, onlar da beni unuttu. Ben Allah'ın bana lütfundan verdiği tüm nimetlere karşı şükrettim. Bütün insanlar için rabbime dua etmeye geldim.¹⁷¹

Anlatının, dua etmenin önemine dair güçlü bir mesaj vermek istediğini anladığımız diğer bir olayda kadın, kızının ve damadının mutsuz olduğu haberini alır. Bu sebeple kızıyla konuşur. Ona huzurlu bir hayata sahip olmanın çözüm yollarını anlatır. Kızına mutlu olması için mutlaka evlat sahibi olması gerektiğini söyler. Kadının çocuğuna gerekli nasihatlerden sonra yapacağı en önemli yardım onlara samimi bir dille dua etmesi olmuştur. Zira kendi hayat tecrübelerinden duanın azim tesirini görmüştür. Dua ile kalbine sürur, aklına istikamet, ruhuna da huzur gelmiştir. Bu vesileyle yazar anlatıcıda, hayatının kalan kısmında daimî bir mutluluk hali görülmektedir. Ara sıra vesveseler gelse de duayla beraber gelen bu yeni duygu durumu hayatında süreklilik arz etmiştir. Bundan dolayı kızına bu en mücerrep ve en tesirli çözüm yolunu tavsiye edecektir:

Ben de kızıma kocasını mutlu edecek evlatlar vermesini söyledim. Ben onlara yaşamları boyunca hem annelik hem de babalık yaptım. Onları tüm çekişmelerden uzaklaştırması için tüm kalbimle Allah'a dua ettim. Bu duadan sonra kalbim ferah buldu. Kalbimi eski safî ve herkesi seven bir hale getirmesi için Allah'a içtenlikle dua ettim. Çocukların bu halleri beni eski zamanlara götürüyor ve dualar ise beni teselli edip rahatlatıyordu.¹⁷²

Yazar anlatıcı, diğer bir sahnede Hacda yaptığı ritüelleri anlatmaktadır. Yapılan ibadetler ve arkasından edilen tövbe ve duaların iç huzuru verdiğini ve dünyasını aydınlattığını belirtir. Niyaz ve yalvarmaların günahlardan gelen pişmanlıkların af edilmeye vesile olduğunu dile getirir. İlahi emre uymak ve bu emri hemen yerine getirmekle ruhunu bir sükûnet halinin kapladığını anlatır. Nefsin kötü istek ve arzularını bir tarafa bırakıp Allah'ın davetini yerine getirmesiyle iç huzur yaşadığını söyler. Sanki dua ile bir iç konuşma gerçekleştiğini ima eder.

¹⁷⁰ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.181

¹⁷¹ age, s.172.

¹⁷² Muhammed Hüseyin Heykel, age, s.208.

Karşısında hazır biri varmış gibidir. Bütün dertlerini dinleyen ve onlara layığıyla cevap veren bir muhatap tahayyül eder. Bu sahneyi anlatıcı şöyle dile getirmektedir:

Vakit namazlarını kılarak diğer ibadetleri de yapmaya gayret ettim. Sabah namazı vaktinde uyandım ve namazı kıldım. Ardından hemen dua ettim. Yani; Rabbime karşı kulluk vazifemi yerine getirdim. O'na yalvararak niyazda bulundum. O'ndan mağfiret diledim. Müezzinin "haydi namaza" diye seslendiği zaman çağrısına icabet ettim ve hemen namaza koştum. Nefsimden yüz çevirerek Rabbime yöneldim. Ruhumun, kalbimin sükûnetini ancak duada buldum.¹⁷³

Anlatıcının diğer dua sahnesi ise hac arifesidir. İmandan aldığı manevi sürurla pozitif bir hal alarak hacca niyet eder. Bu niyetle dünyasında ve etrafındaki olumsuzlukların değiştiğini tasvir etmektedir. Bu sevinçle hazırlıklara başlar. Eş, dost ve akraba onu tebrik ederler. Kutsal bir yerde makbul olacak olan dua talebinde bulunurlar:

İmanın tatlılığı ne güzel, müminlerin saadeti ne büyük! Hacca niyet ettim. Hac için hazırlanmakla meşgul olduğumdan dolayı etrafımdaki her kara bulutun rengi değişti. Ailem ve arkadaşlarım Allah'ın bu davetinden dolayı beni tebrik etmeye geldiler. Ve ben Kâbe'de olduğum zaman onlar için hayır dua etmemi istiyorlardı.¹⁷⁴

Bilindiği üzere kadın anlatıcı iki kez evlenmiştir. İki iş aynı zamanda arkadaşlıklar. İkinci eş, zevcesinden dua talebinde bulunur. Burada dikkat çeken ayrıntı ise ikinci eşin pişmanlık yaşıyor olmasıdır. Bu ikinci eş, arkadaşının karısıyla evlenmiş ve onun aile hayatını yıkmıştır. Zaman zaman bundan dolayı da arkadaşıyla sürtüşme yaşamıştır. Ancak birinci eş daima sakin ve vakarlı davranışlar sergilemiştir. Himayeci bir baba olarak daima çocuklarını düşünmüş ve maddi yardımını esirgememiştir. Nihayetinde hastalık sebebiyle kısa bir zaman sonra sessizce vefat etmiştir. İşte burada arkadaşının bu hali onu pişmanlığa iter. Karısından bu sebeple dua ister. Şöyle der: *İlk kocan olan dostuma karşı günah işlediysen Arafat'ta benim bağışlanmam için yalvararak Allah'a dua et.*¹⁷⁵

Anlatıya yansıtılan diğer dua ifadeleri de şu şekildedir:

*Rabbim! Ne kadar adilsin ne kadar merhametlisin, şefkatini ne büyük! Rabbim! Kalbim temizlenene kadar bana rahmetinle muamele ettin, beni huzuruna kabul ettin. Ya Rabbi beni bağışla! Şüphesiz rahmetin her şeyi kuşatmıştır.*¹⁷⁶

Anlatıcı bu dua kısmında eski hayatının tamamen değiştiğini anlatır. Bu yeni hayatının dua ile mutluluğa kavuştuğunu dile getirir. Duanın bir insan hayatında ne kadar etkili olduğunu bize hayatıyla ispat etmiştir. Yaşanılan marazi durumlardan kurtularak huzura erdiğini ifade eder. Bunlar eserin telkin etmek istediği düşüncenin dua eksenli olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Anlatıcıya göre dua bir kurtuluş reçetesidir. Niyaz ve dua sahnelerine sıklıkla

¹⁷³ age, s. 177

¹⁷⁴ age, s. 178.

¹⁷⁵ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s. 179.

¹⁷⁶ age, s. 185.

yer vermesi onun bu düşüncesini teyit etme amaçlıdır. Sıklıkla tekrar edilen dua tasvirleri eserin mesajı açısından her ne kadar olumlu olsa da romanın anlamsal bütünlüğü bakımından sorun teşkil etmektedir denilebilir. Şöyle ki; eserdeki aksiyon ve temponun hızını kesen bazı dua sahnelerinin tasvirinde aşırıya gidilmiştir. Anlatıcı, yaptıkları karşısında pişman olduğunu ve bundan dolayı da üzüntü duyduğunu vurgulu ve tekrarlı bir surette defalarca dile getirmiştir. Eserin son iki bölümüne baskın olan hava da bu nedamet hisleridir. Nedamet, üzüntü, tövbe ve dua tasvirlerinin oldukça yer kapladığı ve anlatıyı yavaşlattığı görülmektedir. Romanın akışını bu anlatıların olumsuz etkilediği akla gelmektedir. Anlatıda düğümün çözüldüğü ve merakın giderildiği bu son bölümde bu tür dua ifadelerine sıklıkla yer verilmiş olması bıkkınlık vermektedir denilebilir.

4.5.4. Tövbe

İnsanın yaptığı olumsuz davranışlarının karşısında nedamet ettiği bir his de *tövbe*¹⁷⁷dir. Bilindiği üzere tövbeler doğrudan Allah'a yapılmaktadır. Çünkü Allah (cc) Tevvab ve *Ğaffâr*'dır. *Tevbe ve affetme duygusunun oluşumunda Tevvâb ve Ğaffâr isimleri, çok önemlidir. Allah'ın Tevvâb ve Ğaffâr isimleriyle insan hem Allah'ın affediciliğini hisseder hem de diğer insanlara karşı bağışlayıcı ve affedici olur.*¹⁷⁸ Tövbe etmede zaman ve mekân sınırlaması yok denecek kadar azdır. Diğer taraftan tövbe, insan psikolojisinde nedamet duyma, olgunlaşma ve bireyin kişilik özelliklerinde pozitif bir değişim ve dönüşüm sağlar. Benliğin arınmasındaki duygu eğitimidir. Samimi ve içten yapılan zihinsel faaliyettir.¹⁷⁹ İnsanlar genellikle sergilediği yanlış davranışlar karşısında pişmanlık yaşar. Tövbe, bireyin suçluluk, pişmanlık ve günahkârlık gibi birbirlerine yakın olan hislerden ortaya çıkar. Hepsinin de ortak noktası kişinin bir hata yaptığını fark edip bundan utanması ile başlar. Bu olgular önce bireyin iç âleminden başlayarak çevresine doğru olumlu etkide bulunur.¹⁸⁰ Bunun sonucunda kusurunu anlayarak belli zaman sonra rabbine yönelir. Sonrasında bireyin iç dünyasında huzur meydana gelir. Bakınız bir ayeti kerimede şöyle buyurulmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا ۗ عَلَىٰ رَبِّكُمْ أَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ

¹⁷⁷ Arapça'da tevbe (tevb, metâb) "geri dönmek, rücu etmek, dönüş yapmak" anlamındadır ve "dinde yerilmiş şeyleri terkedip övgüye lâyık olanlara yönelme" biçiminde tanımlanır. Ayrıntılı bilgi için bkz : B. Topaloğlu (2012). "Tövbe", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.41, s.279-283.

¹⁷⁸ E. Sayın (2022) Tasavvufi Değerlerin ve Duyguların Oluşumunda Esmâü'l-Hüsna, *Balıkesir İlahiyat Dergisi*, 16 (2), 311-328

¹⁷⁹ T. Aksöz (2015). İnsan Benliğinin Arınması, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31(17), 90.

¹⁸⁰ N. Özdemir & S. Düzgüner (2020) Psikolojik Açından Suçluluk, Pişmanlık ve Günahkarlığın Kapsamı ve Yakın Kavramlar Arasındaki Yeri, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (1) 497-526.

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ¹⁸¹

“Ey iman edenler! İçtenlikle ve kararlılık içinde Allah’a tövbe edin. Umulur ki rabbiniz kötülüklerinizi örter ve sizi altından ırmaklar akan cennetlerine koyar.” Ayette özellikle vurgulanan samimi ve içten yakarışın olması gerektiği söylenir. Diğer yönden insanın daima Allah’a karşı ümitvar olması telkin edilmektedir. Yazar anlatıcı sırrı anlamasıyla hayatındaki hadiselerin ağırlığından kurtularak necat bulmuştur.

Romanın son bölümlerinde ağırlık kazanan tövbe ayrıntılı olarak işlenir. Anlatıda düğümün çözülme aşaması anlatıcının kendi hatalarını anlaması, pişman olması ve tövbe etme ihtiyacını hissetmesi ile başlamaktadır. Kadın, yaptıklarından pişmanlık hisseder. Bir gün odada namaz kıldıktan sonra bir ses duyarak ona Kâbe’ye gitmesini söyler. Duyduğu bu ses anlatının mutlu bir sonla bitmesinin de habercisi olmuştur. Eserin bu bölümünde tövbe sahneleri ayrıntılı bir şekilde serdedilir. Aşağıdaki paragrafta bu kırılma noktası şu şekilde anlatılır:

Bir gün sabah namazı kıldım ve dua ederken bir ses işittim: " Size farz olan hac ibadetini yerine getirmek için neden Allah'ın Evi'ne gitmiyorsunuz? Bu ibadeti yerine getirirseniz Allah geçmiş ve gelecek günahlarınızı bağışlar ve sizi affedebilir. Böylece kendinizi bunalımlardan, ruhi sıkıntılardan ve evhamlardan kurtarabilirsiniz. Nihayetinde onların esiri olmaktan kurtulmuş olursunuz."¹⁸²

Anlatıcı diğer bir pasajda hac vazifesini yerine getirmek ister. Amacı ise o kutsal mekânda tövbe ve nedametle Allah’a yönelmektir. Önce eşinden ve çocuklarından izin alır ve hazırlıklara başlar. Bunu şöyle dile getirir:

Ya Rabbim ne kadar merhametlisin ve şefkatin ne kadar engin! Kalbim bu sesle rahatladı. Dinimin beşinci farızası olan hac vazifesini yapmaya karar verdim. Kocam gelince ona niyetim hacca gidip Allah’a karşı tövbede bulunacağımı söyledim. Dedi ki: Nasıl istersen. İki çocuğuma da bu niyetimi açıkladım. Onlar da engel olmayıp isteyerek kabul ettiler. Hacca hazırlanmaya başladım. O günden itibaren inancımın, kalbimden kaygıyı kovduğunu hissettim ve onun yerine kalbime bir sürur ve inşirah indi.¹⁸³

Buradaki anlatımda, hac ibadetinin yapılmasındaki amacın tövbe olduğu vurgulanır. Artık anlatıcı yanlışlıklar, pişmanlıklar ve tüm olumsuzların meydana getirdiği kaygıları atmış ister. Ve bunların da tövbeyle aşılacağı farkındadır. Kadın bütün menasikiyle hacca affedilmeye vesile olacağını düşünür. Anlatıcı bu kesitte hacca pişmanlık ve nedamet hisleriyle tövbe etmek için gittiğini belirtir.

Anlatıcı, bu kesitte Medine’de hac vazifesini devam ettirmektedir. Rasullah’ın metfun bulunduğu mekânda tövbe ve istiğfarla Allah’a yönelmiştir. Bu arada zamanın diğer kısmını Resulallah’ı daha iyi tanımak için okumalar yapar. Böylece O’nun sünnetlerini hayatına tatbik edip yaşamaya çalışır. Bu durumu şöyle anlatmaktadır:

¹⁸¹ Kuran-ı Kerim, Tahrir Suresi, 66/8.

¹⁸² Muhammed Hüseyin Heykel, age, s. 177.

¹⁸³ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s. 176

Her gün vakit namazlarını kıldığım Cennet Bahçesi'nde kendime bir yer edindim.¹⁸⁴ Orada daima Allah'tan tövbemi kabul etmesini samimi bir şekilde niyaz ediyordum. O mekânda bulunurken hep korku ve ümit içerisindeydim. Aynı zamanda Resulullah'ın hayatını okuyarak sünnetlerini yapmaya çalışıyordum. Bilindiği üzere Resulullah, Allah tarafından seçilmiş ve terbiye edilmiş en değerli bir elçiydi.¹⁸⁵

Buradaki anlatımda yazar anlatıcı hayatın dengede olması için korku ve ümit arasında yaşanılmasını dile getirmektedir. Resulallah'ı dahi iyi tanımaya çalışır ve onun hayatını kendine rehber edinmek için çabalar. Yaptığı ibadetler akabinde daima tövbeyi âleminde canlı tutar. Allah'a yönelir ve ilticada bulunur. Burada da olduğu gibi kendisi için saadetin tövbeyle olacağı ümidini taşımaktadır.

Anlatıcı, bu kesitte hac farızasını yapmak için hazırlanır. Bu hazırlıkta eşi ona kendi adına da tövbe nedamette bulunulmasını rica eder. Bu diyalogu anlatıcı şöyle paylaşır:

Allah'a hamdolsun ki, Allah'ın elçisini ziyaret etmeden önce seninle karşılaştım. Benim için O'ndan şefaât dile! Çünkü sen Allah'ın salih velisisin!" Dedim ki: "Doğrusu sevgili eşim, ben günahkâr ve tövbe eden biriyim. Allah, seni ve beni bağışlasın, bize merhamet etsin! Çünkü Allah, takva sahibi ve bağışlayandır!"¹⁸⁶

Bu pasajda yazar anlatıcının ve kocasının yoğun pişmanlıklar içinde olduğunu anlatır. Kurtuluşu ve manevi sıkıntılardan arınmayı tövbede görmektedirler.

Yazar anlatıcı, arkadaşıyla hacda ikinci defa karşılaşır. Ona karşı hatalarını itiraf eder. Kendisinin bir günahkâr olduğunu söyler. Akabinde tövbeye yönelir ve şöyle der:

Hatırlayacağınız gibi dün kocamın ölümünün öncesini ve sonrasını size bahsetmiştim. Ben bütün hatalarımı kabul ediyorum. Bu sebeple Rabbinden affımı, O'nun tüm günahları bağışlamasını uman ve sürekli tövbe eden bir günahkârim.¹⁸⁷

Yazar anlatıcı, bütün kusurlarını kabul etmektedir. İnsanın kendi kusurlarını bilmesi ve onları kabul edip hatalı olduğunu anlaması pişmanlığın en önemli delili olsa gerek. Başkarakter ilk eşi için de dua ederek günahlarının bağışlanmasını ister.

Bu aşama, nefsim için en zor mertebelerden biriydi ama ben buna dayandım ve teslimiyetimle ve inancımın necat buldum. Yetersizliğimi ve zayıflığımı kabul ettim, günahlarımı da tam kabul ederek ve hayatımda yaşadığım imtihanlardan sonra beni affetmesi için Allah'a tövbe ettim. Yalvararak niyazda bulundum. Bu, ceht ve gayretimle nefsimde yaptığım mücadelenin bir mükâfatıydı. Bu aşamayı geçtikten sonra, beni yaratıcıma giden

¹⁸⁴ Burada cennet bahçesi ile kastedilen özel yer, Hz. Peygamberin kabri ile mescidi arasında kalan bölümdür. "Evimle minberim arası, Cennet bahçelerinden bir bahçedir." Rivayetine istinaden Müslümanlar burada namaz kılmaya özellikle özen gösterirler. Rivayetin Arapça aslı şu şekildedir: مَا بَيْنَ مَنْبَرِي وَبَيْتِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ Hadisin kaynağı için bk. Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi u's-şâhîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), "Hacc", 501.

¹⁸⁵ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s. 186.

¹⁸⁶ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s. 198

¹⁸⁷ age, s. 200

yola yönlendiren bir ışık gözlerimin önünde parladı. Böylece kendimde içimi dolduran ve tüm varlığımı onurlandıran bir memnuniyet hissettim.¹⁸⁸

Anlatıcı bu kesitte kutsal mekân olan Kâbe'dedir. Burada ders esnasında bir hocayı dinler. Bu vaazda kendine dersler çıkarır. Haccın sadece ibadet olmadığını işitir. Vaazda bulunan hoca, haccın aslında hem ibadet hem de nefsin hesaba çekilmesi olduğunu söyler. Bu vaazı dinledikten sonra nefis muhasebesi yapar. Acizliğini ve yetersizliğini derk ederek teslimiyetle günahlarını kabul eder. Niyaz ve yakarışlarla Rabbine ilticada bulunur. Samimi tövbeyle affedilmesi için Allah'a yönelir. Bu pasajda tövbe için manevi bir yol betimlemesi yapılır. Bu yol üzerinde türlü türlü meşakkatler bulunur. Nihayetinde sahili selamete ulaşır. Bu yol kalpten başlar, akıldan geçerek nefiste son bulur. Ortaya konan bu mücadele nefsin mutmain olmasına kadar devam eder. Haliyle bu manevi temizlenme tüm varlığına etki eden bir hadise olur. Bu pasajda yazar tövbenin kişisel olarak bir birey üzerinde nasıl olumlu bir değişim yaptığını anlatmaktadır. Başkarakter tövbe ve nedametle doyulmaz bir memnuniyet hissetmiştir.

Anlatıcı daima iç âleminde af edileceği ümidini beslemektedir. Zira O, Allah'ın sonsuz isim ve sıfatlarına dayanır. Allah'ın isim ve sıfatlarından medet bekler. Bu durumu şu şekilde dile getirir: *Allah'a yemin ederim ki, O'na tövbe edip beni bağışlayacağını umuyorum. Çünkü O çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*¹⁸⁹ Anlatıcı artık mukaddes topraklara gelmiş ve hac farizasını yapmaktadır. Orada uzun süre kalır. Kutsal mekânlarda bulunduğu süre içerisinde daima ibadet edip ve dua ederek bağışlanma niyazında bulunur. Sürekli affedileceğinin ümit etmektedir. Zamanla af edilip günahsız olduğunun şuuruna varır. Nihayetinde saf ve temiz olan gençliğine dönmüş gibi olur. Bu halet-i ruhiyeyi şöyle ifade eder:

Ve bu mukaddes topraklarda, Allah'a dua ederek, tövbe ederek ve O'ndan af ve mağfiret dileyerek, kalbim beni O'nun bağışladığına emin oluncaya kadar kaldım. Bunun sayesinde geçmiş günahlarımı sildi. Kalbimin ve ruhum saf ve temiz hale geldiğini hissettim. Hayatımda günahsız yeni bir sayfa açıldı.¹⁹⁰

Anlatıcı ruhi bunalımlar yaşadığı günlerde bencilliğin kısılcı içerisinde epey azap çekmiştir. Bu haletinden dolayı da oldukça derin acılar yaşamıştır. Fakat artık bu duygularından kurtulmak ister. Kendisi evlilik sonrası kendisine musallat olan egoist duygularından kurtulmak ister ve şöyle bir iç hesaplaşma yapar:

O zamandan beri nefsimle çok mücadele ettim. Zira ben Mescid'ül Haram'dan ne zaman yüzünde keder alameti olan bir kadın görsem hemen ruhumdan onun derdini ve acısını giderecek bir şeyler dökülürdü. Bu kadını tanıyayım ya da tanımayayım fark etmezdi. Birinin hasta yahut kalbi yaralı olduğunu duyduğumda onun hastalığının iyileşmesi veya kalbinin sükûnet bulması için çaba sarf ederdim. Varlığımın en derinliklerinde gizli

¹⁸⁸ age, s. 182.

¹⁸⁹ Muhammed Hüseyin Heykel, age, s. 223.

¹⁹⁰ age, s. 191.

gizli hareket eden bir bencilliği hissetmemiştim. Hissetsem bile kalbimin derinliklerinde onu hapsediyordum. Böylece etrafımdaki insanların sevinçleriyle seviniyor dertleriyle dertleniyordum. Bu yüzden rabbimin bu hastalığıma şifa vermesini istiyor ve samimi tövbemi kabul etmesini temenni ediyordum.¹⁹¹

Anlatıcı, kendi iç açmazlarını, bilinçaltı takıntılarını bilinç seviyesinde tövbe ve nedametlerle çocukluk haline dönerek, kendini arındırmış hisseder.¹⁹² Yazar anlatıcı, bencilliğin sonradan ona bir hastalık olarak geldiğini kabul eder. Ama bu bencillik durumunu samimi tövbe ve nedametle izale etmiştir. Böylece herhangi bir kişinin eleminden dolayı o da üzülmüştür. Sevinçleriyle de mutluluğu artmıştır. Sonuç olarak bencilliğini yenmiş tüm insanların hayrı için çaba sarf eder hale gelmiştir. Bu duygular içerisinde Allah'a samimi tövbe edip Allah'tan şifa talep eder.

¹⁹¹ age, s. 184

¹⁹² Y. Balcı (2012). Psikanalist Bir Romancının Psikanalizi Yalnızız 'da Yazarın Psikanalizi Üzerine Bir Uygulama *Erdem Dergisi* 62(1),8.

SONUÇ

Muhammed Hüseyin Heykel, Mısır toplumunun siyasi ve kültürel açıdan en çalkantılı dönemi olan 19. Yüzyılın sonları ve 20. Yüzyılın başlarında pek çok değişim ve dönüşüme tanıklık eden bir edebiyatçı olarak karşımıza çıkar. Toplum her açıdan değişime maruz kalmıştır. Muhammed Mahmud, Hasan Sabrî ve Hüseyin Sır hükümetlerinde maarif vekilliği yapmış. Bizzat eğitimin içinde bulunarak siyasi olarak mücadele etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz işgaline karşı direniş gösteren halkın milliyetçilik eğilimlerine şahit olmuş, Krallık döneminin sıkıntılarını görmüş ve Cemal Abdülnasır'ın başını çektiği askeri darbe sürecinde kritik rol oynamıştır. Dolayısıyla bu hadiselerin yaşandığı toplumun aydın bir bireyi olarak Heykel de düşünce dünyasında oldukça mühim değişimler yaşamıştır. Bu değişim genel olarak şu konular etrafında dönüyordu: Mısır toplumunu bilinçlendirerek refahını yükseltmek ve topluma milli bir kimlik kazandırmak. Heykel, eserlerinde ve fikir dünyasında Mısır toplumunu önemsemiş ve onlara hak ettiği değerin verilmesini istemiştir.

Heykel 'in eserlerinden yola çıkarak onun toplumcu gerçekçi bir roman yazarı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Toplumun her yönden gelişmesini istemektedir. O, yazın hayatında daima bu fikir ve düşünceye sahip olmuştur. Özellikle romanlarında Mısır toplumunda kadının yerini ve özgürlüğünü savunmuştur. Öte yandan milli bir edebiyat dili ortaya koymayı arzu etmiştir. Diğer Arap toplumlarından ayrı olarak Mısır'a özgü bir milliyetçilik düşüncesini savunmuştur.

Hâkezâ Hulikat adlı romanı, uzun anlatıya dayalı biyografik bir eserdir. Romanda, bir kadının çocukluğundan yaşlılık dönemine kadar geçen hayatı anlatılır. Heykel, yaşamayı seven ancak onun emirlerine kolay kolay boyun eğmeyen dahası hayatı kendi istek ve arzularına göre şekillendirmek isteyen bir kadının hayatını anlatır. Kadın kahraman, hayatın gerçekleri karşısında sarsılsa bile onun buyruklarına hemen teslim olmayıp mücadele eden bir karakterdir. Kadın sürekli şüphelerinin girdabında yuvarlanan bir hayatın içindedir. Yaşamının her noktasında etkisi görülen bu evhamlar onu eşinden ayrılma ve bir süre iki çocuğu ile tek başına yaşama gibi olumsuz sonuçlara itmiştir. Kadın kendi özgürlüğünü arzulayan ve bu uğurda her şeyi göze alarak yaşamaya devam eder. Hayatı sever. Ondandır haz alır ve mutlu olur. Zamanla iç âlemi durgunlaşır. Yaptığı yanlışlıklardan pişmanlık duyar. Yaşlılığına doğru hacca gider. Orada kuruntularından kurtulmaya çalışır. Samimi tövbelerle iç huzura erer. Hayatının bu kalan safhasında İslam'a bağlı kalır ve onun emirlerine göre yaşamaya gayret eder. Yazar, başkarakterin dilinden iç âlemindeki vehimlerine esir olan bir kadını anlatmaktadır. Heykel,

yirminci yüzyılda tüm dünyayı etkileyen Avrupa'nın Mısır toplumunda yaptığı değişimleri anlatır. Aile yapısında nasıl değişikliklere sahne olduğu aktarır. Kendi kararlarını kendisi alabilecek özgür bir kadın modelini ortaya koyar.

Heykel 'in yazın hayatında iki romanı bulunmaktadır. Bu iki romanı incelediğimizde birçok aynı ve farklı yönlerine ulaştığımızı söyleyebiliriz. Arap Edebiyatında ilk modern roman olarak kabul edilen *Zeyneb* adlı roman, Muhammed Hüseyin Heykel'e aittir. Bu romanda, istemediği halde ailesi tarafından zorla evlendirilen bir kızın hüznü hikâyesi anlatılmaktadır. Mısır edebiyatında taşra dediğimiz köy hayatı ilk defa bu eserle kurguya konu olmuştur. Eser bu bakımdan dikkat çekicidir. Heykel 'in ikinci ve son romanı ise *Hâkezâ Hulikat* adlı eserdir. Bu eser ise psikolojik bir biyografik romandır. Romanda, uzun bir hikâye şeklinde başkarakterin çocukluğundan başlayarak yaşlılığına kadar geçen bir zaman anlatılır. Yazarın her iki eserinde de başkarakter kadındır. Betimlemeler her iki romanda başarıyla işlenmiştir. Mısır toplumu içerisinde kadının özgür olması gerektiğini açık bir şekilde dile getirir. Bu iki eserin de en önemli ortak noktası ise Mısır kadınıdır.

Heykel 'in her iki romanını incelediğimizde şöyle farklı yönleri görmekteyiz: Yazar, *Zeyneb* romanında çevrenin kadın üzerindeki baskısını ele alınır. Başkarakter olan *Zeyneb*'in toplum içerisinde baskı altında ve çaresiz olduğu sergilenir. *Zeyneb* bu çaresizlik içerisinde verem hastalığına yakalanır ve ölür. *Hâkezâ Hulikat* romanında ise bir kadın iç dünyasındaki kuruntularına esir olmuş ama özgürce yaşayan bir karakter olarak idealize edilir. Bu açıdan eserin düğüm noktası başkarakterin evhamları olduğu anlaşılmaktadır. Yazar, *Zeyneb* romanıyla Mısır toplumunda köyde yaşayan kadının konumunu ve çaresizlikleri anlatılırken *Hâkezâ Hulikat* romanında şehrin en güzel yerinde yaşayan, hayat dolu ve daima hayatın olumsuzluklarına karşı mücadele eden bir başkahramanı anlatır. Her iki romanda da toplumda kadının yeri ve özgürlüğü ele alınır. Ancak yazar *Zeyneb* romanıyla kadına toplumun gözüyle bakar. *Hâkezâ Hulikat* romanında kadına iç dünyadan bakarak değerlendirmeler de bulunur.

Heykel bu eserde, başkahraman hayatının ilerleyen dönemlerinde tövbe ve nedametlerde bulunarak yaratandan affedilmesini arzu eder. Hac farızasını yerine getirerek takıntılarından kurtulur. Heykel, *Hâkezâ Hulikat* romanında asıl karakter başta olmak üzere herhangi bir şahsın adını zikretmez ve onların fiziksel özellikleri hakkında bilgi vermez. *Zeyneb* romanında ise hem başkarakterin hem de diğer bireylerin adı söylenir ve onlar hakkında genişçe bilgi aktarılır.

Zeyneb romanında zaman hızlı ve akıcı ve değişkendir. *Hâkezâ Huliķat* romanında zaman yavaş ve durağandır. Zaman, sanki donmuş ve ilerlememektedir.

Olay örgüsü bakımından *Hâkezâ Huliķat* romanı tek bir şahıs etrafında olaylar cereyan eder. *Zeyneb* romanında ise olay örgüsü geniş bir çerçevede sunulur. Heykel, *Hâkezâ Huliķat* eserinde olay örgüsünü ikinci planda tutarak psikolojik tahlillere genişçe yer vermiştir. Eserde olay örgüsünü yazar, şahısların özellikle de başkarakterin psikolojisini yansıtmakta sadece bir fon göreviyle kullanıyor diyebiliriz.

Romanda, Mısır toplumunda genel olarak evlerdeki haremlik-selamlık ile kadın ve erkeklerin ayrı mekânlarda bulunduğunu, kız çocuklarının belli bir yaşa geldiğinde giyinme konusunda yaşadığı baskıları, onların okula gidip gitmemesi, iş hayatında bulunup bulunmamasını sorgular. Hayatlarının en önemli dönemleri olan eğitim ve evlilikte sadece ve sadece babalarının hak sahibi olduğu mesajı verilir. Kadın evin içine hapsolmuş ve sadece çocuk sahibi olan bir insan olarak algılandığını söyler. Heykel, tüm bu noktalara eleştirel bakar.

Eseri karakter çeşitliliği bakımından incelediğimizde, kalabalık ve anlamlı bir şahıs kadrosuna sahip olmadığını görürüz. Anlatı, çoğunlukla kadının iç dünyasına odaklandığı için diğer karakterler kadın kahramana göre eser boyunca daima silik kalmıştır. Romanda dikkat çeken diğer bir yön ise başta kadın kahraman olmak üzere hiçbir şahsın adı verilmez sadece kişilikler tanıtılmaya çalışılır. Karakterlerin de -bir iki kişi müstesna- fiziki özelliklerinden hiç bahsedilmez. Haliyle fiziki yönleri anlatılmaz. Sadece iç değerlerle tecessüm etmiş bir başkarakterle karşı karşıya kalıyoruz. Daima karakterlerin muhayyilesindeki düşünceler romanı kaplamıştır. Bu bakımdan Heykel 'in bu roman kişilerini anlatmada yetkin olmadığını görmekteyiz. Ayrıca farklı mizaçlara sahip kişilikler de romanda yer almaz. Birbirine benzer ya da yakın karakterler vardır. Bu yönden eser, şahıs kadrosu bakımından sığ kalmıştır denilebilir. Ancak yazar bu eksikliği mekân noktasında gidermeye çalışmıştır. Gerek mekân betimlemesi gerekse de *mekân-insan* bağlamında başarılı pasajlar kaleme aldığını söyleyebiliriz. Yazar anlatıcı başkarakterin iç konuşmalarına genişçe yer verir. Bir kelime, bir resim veya bir ayrıntıdan hemen iç dünyasına dönerek monologlara yer verir. Dış dünyadaki görülen nesnelere iç âlem tasvir edilir. Roman bir biyografik eser olma özelliği taşıdığından haliyle bunlara yer vermesi yerinde bir anlatım tekniğidir.

Yazar anlatıcı romanda geniş bir mekân sunar. Avrupa ülkeleri, Luksor, İskenderiye, Mekke ve Medine olarak farklı yerler anlatılır. Roman genel olarak geniş bir coğrafyada geçmektedir. Afrika ve Avrupa olmak üzere iki kıtada mekân anlatılır. Ancak genellikle

olayların geçtiği yerler dar ya da kapalı mekânlarda vukua gelmektedir. Çünkü roman biyografik bir eserdir. Tek şahıs üzerinden anlatılmaktadır. Dolayısıyla mekânlar da ona göre şekillenmektedir. Yazar esere hem canlılık hem de farklılık katmak için seyahatlere değinir. Bu vesileyle değişik mekânlar nazara verilir. Neticede eserin monotonluğu, durağanlığı kırılıp zihinlerde farklı karelerle canlılık sağlanır. *Mekân-tema* bağlamında esere baktığımız zaman güzel ve yerinde örneklerin verildiğine şahit oluruz. Başkarakter dar ve kapalı mekânlarda yalnızlık, kendi kendine olumsuz çıkarımlarda bulma gibi hisler ortaya konmaktadır. Mesela, yatak odasında tek başına kaldığında ya da İskenderiye'ye taşındıktan bir süre sonra hemen hastalık haline gelen evhamları onu sarar ve iç konuşmalara başlar. Olumsuz çıkarımları zihninde sıralar. Deniz, günbatımındaki meydana gelen değişimler, piramitler, sahra gökyüzü gibi geniş mekân tasvirlerindeyse yaşama ümidi, hayata sevmeye, özgürlük gibi temalar vurgulanarak başkarakterin iç dünyası yansıtılır. Romanın son bölümlerinde ise umre ve hac vazifesini yerine getirmek için yolculuğa hazırlanır ve gider. Burada mekânın insan üzerinde manevi değerlerle yeniden hayat bulduğu söylenilebilir. Bu kutsal mekânların insan üzerinde yapılan her türlü hatadan arınma ve kurtuluşun var olduğu mesajı verilmektedir.

Heykel büyük oranda Kasım Emin'den (1863-1907) etkilenecek Mısır toplumunda kadının özgürleşmesini istemektedir. Gerek köşe yazılarında gerekse de makalelerinde bu fikirlerini anlatmıştır. Daha sonraki yayın hayatında da *Zeyneb ve Hâkezâ Hulikat* romanlarıyla kadının özgürlüğünü edebi bir dille ifade etmiştir.

Eserin giriş kısmında yazar bu romanın kendisinin yazmadığını ancak okuyucusuna ulaşması için bir vasıta olduğunu dile getirmektedir. Burada romanın bir biyografi romanı olduğu aşikârdır. Haliyle bir kadının hayatı anlatılmaktadır. Bu eseri Heykel'in yazdığı kanaatindeyiz. Çünkü yazarın hayatına baktığımızda bunun yerinde bir görüş olduğu kuvvet kazanmaktadır. Şöyle ki; Heykel'in düşünce hayatının üç farklı döneme ayrıldığını görmekteyiz. Bu safhalardan birinci dönemi 1929'a kadardır. Bu dönemde yazarın düşünsel arka planı daha ziyade antik Mısır medeniyetini yüceltme ve bu suretle bağımsız bir Mısır milliyetçiliği inşa etme üzerine kuruludur. Eski Mısır'ın zengin kültürünü ihya ederek yeni kuşaklara kadim köklerini tanıtmak ister. İkinci dönem 1929-32 arası ki, bu dönemde yazarın düşünce dünyasında büyük bir zihinsel dönüşümün ilk kıvılcımları yaşanır. Heykel, böylece İslami söyleme yakınlaşır ve eski düşüncelerini sorgulama içerisine girer. Üçüncü dönem ise 1933'te başlar. Bu safhada ise İslami söylemi tamamen benimser. Mısır için kurtuluşun dini öğretilere geri dönmekte olduğu düşüncesine sarılır. *Hâkezâ Hulikat* romanında yazarın kendi dünyasında geçirmiş olduğu bu üç safhayı anlatıcının hayat serüveninde görürüz. Eser hem olay

örgüsü hem mekân ve zaman olarak kronolojik bir sırada ilerleyerek yazarın bu üç fikri safhasına göre ilerlemektedir. Bu açıdan Heykel 'in kendi hayatında savunduğu fikir ve düşüncelerle paralellik göstermektedir diyebiliriz.

Zeyneb, Heykel'in Arap toplumunda ilk modern romanı olarak kabul edilmiştir. O, Mısır Edebiyatı'nda romana ayrı bir soluk getirmiştir. Bu öncülüğünü *Hazeka Hulikat* romanıyla devam ettirmiştir. *Hâkezâ Hulikat* örtülü bir teze sahiptir. Bu tez, "Kişinin iç dünyası maneviyat açısından güçlüyse, bu hangi şartlarda olursa olsun nihayetinde kendini ortaya çıkaracaktır." tezidir. Her iki romanın ortak noktası kadının toplum içerisinde konumunu sorgulayarak özgür olması gerektiğine dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksöz, T.** (2015). İnsan Benliğinin Arınması, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31(17), 81-101.
- Aktaş, Ş.** (1991). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Akçağ Yayınları.
- Antakyalıoğlu, Z.** (2013). *Roman Sanatına Giriş*, Ayrıntı Yayınları, s.127
- Apaydın, H. & Özdemir, Ş. & Ünal, A. Z.** (2016). İntihar Girişiminin Bazı Değişkenlerle İlişkisi, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 14.
- Ateş, S.**(2002) "KURB", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.26, s.432-433.
- Atlı, F.** (2012). Edebi Metnin ve Yaratıcılığın Kaynağına Ulaşan Yol: Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi, *Turkish Studies*, 7(3), 257-273.
- Ayvazoğlu, B** (2013). Tarih ve Roman İlişkisine Dair Düşünceler, *II. Milletlerarası Tarihe Roman ve Romanda Tarih Sempozyumu*, 7 -9 Kasım, Hasan Ali Yücel Kongre Merkezi, İstanbul.
- Baki, H** (1993). *Tanzimat Edebiyatında Roman ve İnsan*, Promete Yayınları, Ankara.
- Balci, Y.** (2012). Psikanalist Bir Romancının Psikanalizi Yalnızız'da Yazarın Psikanalizi Üzerine Bir Uygulama *Erdem Dergisi* 62(1),8.
- Callak, Y.** (2009). *Psikolojik Belirtiler İle Savunma Mekanizmaları Arasındaki İlişkide Şemaların Aracı Rolü*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi,
- Can, A** (2013). Romanda Zaman Meselesi, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 9(2), 107-137.
- Candır, Z.** (2020). *Sabahattin Ali'nin Eserlerinin Gestalt Kavramlarıyla İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cebeci, O.** (2004). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, İthaki Yayınları, s,454
- Cilacı, O.** (1994). "DUA", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.9, s.530-535.
- Coşkun, P.** (2008) *Muhammed Hüseyin Heykel'in "Zeyneb" Ve Şemsettin Sâmî'nin "Ta'Aşşuk-I Tal'At Ve Fitnat" Adlı Romanlarının Muhteva Ve Teknik Açısından Karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.22.
- Çağrıci, M.** (2022). "Kibir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 25, s. 561-56.

- Çam, O. & Yalçın, N.** (2018), Ruhsal Hastalık ve İyileşme, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 9/1, 55-60.
- Çelenlioğlu, A.** (2017). Mısır Edebiyatında Köy Romanları, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36, 90-92.
- Çelenlioğlu, A.** (2019). Modern Türk ve Mısır Edebiyatının Doğuş ve Gelişim Evrelerindeki Benzerlikler ve Fransız Edebiyatının Bu İki Edebiyata Tesiri, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 87, 310-314.
- Çinkılıç, R.** (2014) *İhsân Abdu'l-Kuddûs'un Romanlarında Kadın İmajı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Dayf, Ş.** (1985). *El-edeb 'ül –Arabiyyil-Muâsır Fi-Mısra*, Dar'ul –Mararlı, 270-274.
- Delice, M. & Teymur, S.** (2012), Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İntiharların İncelenmesi: Batman İli Örneği, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16(1), 59-60
- Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim**, *el-Câmi 'u 'ş-şahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), “Hacc”, 501-503.
- Ekinci M. Okanlı, & Gözüağca, A.** (2010), Mevsimsel Depresyonlar ve Başatme Yolları, *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(1), 109-112.
- Elmas, N.** (2011). *Romana Doğru Ahmet Mithat Efendi'nin Eserlerinde Roman/Hikâye Terminolojisi- İnceleme- Çizgi* Kitabevi Yayınları.
- Elmas, N.** (2011). *Romana Doğru*, Çizgi Yayınları.
- Er, R.** (1995). Muhammed Hüseyin Heykel ve Onun Dil ve Edebiyatla İlgili Bazı Görüşleri, *A. D.T.C.F Dergisi* 37(2), 599-602
- Erişken, R.** (2020). *Eski Mısır'da Başkentler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Erkmen, A.** (2014). *Yunus Emre'nin Hayatını Konu Alan Biyografik Romanlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Forster, E. M.** (1985) *Roman Sanatı*. (Çev.) Ünal Aytür, Adam Yayınları, İstanbul.
- Gökpinar İ. & İ. Çetiner & Orhan, M.** (2007). *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu İncelemesi* [Erişim:01.05.20023, <http://www.ege-edebiyat.org>]

- Görgün, H.** (1998) "Heykel, Muhammed Hüseyin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.17, s.286-290
- Grillet, A. R** (1981) *Yeni Roman* (Çev.) Asım Bezirci, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul.
- Gün, E** (2022). *Adalet Ağaoğlu'nun Romanlarının Psikanalitik Yöntemle İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Hanç, B. B.** (2022). Türkülerde Othello Sendrom, *Folklor Edebiyat Dergisi*, 28 (2), 275.
- Heykel, M. H.** (1978). *Sevratu'l-Edeb*, s.119-122.
- Heykel, M.H.** (1977). *Muzekkirat fis-Siyaseti'l-Mısriyye 1977*, c,1, s.30.
- İ. Çetişli,** (2009) *Metin Tahlillerine Giriş 2 Hikâye-Roman- Tiyatro*. Akçağ Yayınları.
- Kara, İ** (2021). Arap Belâgatında İktibas Sanatı, *Artuklu Akademi*, 8 (1), 77-98.
- Koç, M** (2005). Ruh Sağlığı ile Dini Başa Çıkma Metodu Olarak Dua Ve İbadet Fenomeni Arasındaki İlişki Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım, *Ekev Akademi Dergisi*, 24(2) ,30-33
- Kolcu, A. İ.** (2005). *Öykü Sanatı*, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara.
- Kudret, C** (1977). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman (Tanzimattan Meşrutiyete Kadar) 1859 -1910 İnceleme ve Örnekler*, Varlık Yayınevi, Ankara.
- Kur'an-ı Kerim.** Nisa, 4/36
- Kur'an-ı Kerim.** Tahrir Suresi, 66/8.
- Kurt, G** (2014). *Kasım Emin Ve Kadınların Özgürlüğü Bağlamında Eğitimle İlgili Görüşleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- L. Walt, L & Barthes, R** (2002). *Roman Ve Gerçek Etkisi* (Çev.) Mehmet Sert, Donkişot Yayınları, İstanbul.
- Lukacs, G** (2002). *Roman Kuramı*. (Çev.) Cem Soydemir, Metis Yayınları, İstanbul.
- Moran, B.** (1991). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. Cem Yayınevi, İstanbul.
- Narlı, M** (2002). Romanda Zaman ve Mekân Kavramları, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (7), 91-106.
- Ok, A** (2022). *Peyami Safa'nın Romanlarında Kötülük Olgusu Bilecik*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.

- Özdemir, N & Düzgüner, S.** (2020) Psikolojik Açıdan Suçluluk, Pişmanlık Ve Günahkarlığın Kapsamı Ve Yakın Kavramlar Arasındaki Yeri, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (1) 497-529.
- Özkaya, S** (2017). 19.yüzyılda Osmanlı Devleti'nin “*Ortadoğu*” Topraklarındaki Nüfuz Mücadelesi ve Milliyetçiliğin Rolüne Bir Örnek: Arabi Paşa Ayaklanmasına İngiliz Müdahalesi *Akademik Bakış Dergisi*, 60 (1), 279-290.
- Sayın, E** (2022). Tasavvufî Değerlerin ve Duyguların Oluşumunda Esmâü'l-Hüsna, *Balıkesir İlahiyat Dergisi*, 16 (2), 311-328.
- Şahin, Ö.** (2019). *Taha Huseyn'in Kitâbu'l-Eyyâm Romanı ile Peyami Safa'nın Dokuzuncu Hariciye Koğuşu Romanının Psikolojik Yönden Karşılaştırılması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tüzün, Z.** (1997). *Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Olayları, Depresyon, Sosyal Destek Sistemleri, Yaşama Nedenleri ve İntihar Olasılığı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ürün, A. K** (1994). *Çağdaş Mısır Romanında Necib Mahfuz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Yakut, S. & Dünder, A.** (2020). Mekânın Ruhu: Dinî Mekânların Psikolojik Dili, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(73), 1307-9581.